

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLSEL BOŞLUK

Songül İLBAŞ

(Doktora Tezi)

Eskişehir, 2019

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLSEL BOŞLUK

Songül İLBAŞ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Eskişehir, 2019

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Songül İLBAŞ tarafından hazırlanan Türkiye Türkçesinde Dilsel Boşluk başlıklı bu çalışma .... /... / 2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan .....

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN

Üye .....

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

(Danışman)

Üye .....

Prof. Dr. Can ÖZGÜR

Üye .....

Doç. Dr. Ender ATEŞMAN

Üye .....

Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ

ONAY

.../ .../ 2019

Prof Dr. Mesut ERŐAN

Enstitü Müdürü

.../.../2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Songül İLBAŞ

ÖZET

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLSEL BOŞLUK

İLBAŞ, Songül

Doktora-2019

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

“Boşluk” kavramı pek çok bilimin araştırma konusu olmuştur. Fizik, felsefe, sosyoloji, matematik, hukuk ve mimari gibi bilim dalları, boşluğu kendi bakış açılarıyla incelemiş ve tanımlamıştır. Boşlukla ilgili ortaya atılan görüşler zaman içinde değişiklik göstermiştir. İlk araştırmalara göre boşluk diye bir kavram yoktur ancak ilerleyen dönemlerde boşluğun varlığı ve çok önemli işlevlere sahip olduğu pek çok araştırmada vurgulanmıştır.

Boşluk kavramı kimi dil araştırmacılarının ilgisini çekmiş ve boşluk dilsel açıdan incelenmiştir. Bu bağlamda dilde boşluk oluşturan durumlar, dildeki boşluğun tanımı ve bu boşlukların doldurulması araştırılmıştır. Dil araştırmacıları arasında yaygın bir araştırma konusu olmasa da özellikle yabancı araştırmacılar dilsel boşluklar üzerine görüşler ortaya atmıştır. Dilsel boşluk; bir dilde bulunması beklenen dilsel ögenin bulunmamasından doğan boşluktur. Bu genel bir tanımdır ve çalışmada dilin bütün düzeylerinde görülen boşluklar için kullanılan üst başlıktır.

İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde konuyla ilgili çalışmalardan faydalanılarak farklı bilim dalları açısından boşluk kavramı, dilsel boşluk kavramı, dilsel boşluk türleri ve dilsel boşluk telafi yolları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise akrabalık adları, evcil hayvan adları ve renk adları alanlarında boşluk tespit ölçütleri dikkate alınarak tarama yapılmış ve Türkiye Türkçesindeki dilsel boşluklarla ilgili durum tespiti yapılmıştır.

Çalışmanın sonunda üç sözlüksel alan üzerinden Türkiye Türkçesindeki dilsel boşluk örnekleri ve bu boşlukların telafi yolları ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: *boşluk, dilsel boşluk, sözlüksel boşluk, boşluğun telafisi, Türkiye Türkçesinde boşluk*

ABSTRACT

LINGUISTIC GAP IN TURKISH

İLBAŞ, Songül

Doctorate-2019

Field of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

The concept “gap” is the research subject of many sciences. Some fields like physics, philosophy, sociology, math, law and architecture have studied about gap and they have described it with their own perspective. The opinions about gap have changed in time. According to first studies there is no gap concept but existence of gap and his important functions have been emphasized in many studies later on.

Gap concept has taken attention of some language researchers and has been studied with linguistic perspective. In this context the situations create gaps in language, description of linguistic gap and filling linguistic gaps have been researched. Especially foreign researchers have suggested some opinions about linguistic gaps though it's not a common research subject between language researchers. Linguistic gap is the gap coming to existence from absence of a linguistic item that is expected to exist in a language. This is a general description and a main heading used in this study for gaps in all status of language.

At the first chapter of the study that consists of two chapters some information has given about gap in terms of different sciences, the concept linguistic gap, kinds of linguistic gap and methods of filling the gap benefiting studies about the topic. At the second chapter, scanning at the fields of relationship names, pet names and color names has been done considering the gap detection criterias and the situation of gaps in Turkish has been detected.

At the end of the study, examples of linguistic gap in Turkish and the methods of filling these gaps have been exhibited in terms of three lexical fields.

Keywords: *gap, linguistic gap, lexical gap, filling the gap, gap in Turkish*

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
EKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
İŞARETLER LİSTESİ.....	xii
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

BOŞLUK KAVRAMI

1.1. Tanım ve İşlev.....	4
1.1.1. Fizikte Boşluk	4
1.1.2. Felsefede Boşluk	8
1.1.3. Matematikte Boşluk	9
1.1.4. Mimaride Boşluk.....	10
1.1.5. Hukukta Boşluk.....	11
1.1.6. Sosyolojide Boşluk.....	12
1.2. Mutlak Boşluk.....	13
1.3. Boşluk, Yokluk, Hiçlik, Sıfır	15
1.4. Karşıtlıklar	17

2. BÖLÜM

DİLSEL BOŞLUK

2.1. Dilsel Boşluğun Tespiti	26
2.1.1. Fischer'ın Dilsel Boşluk Tespit Ölçütleri	35
2.1.2. Proost'un Dilsel Boşluk Tespit Ölçütleri	36

2.1.3. Diğer Dilsel Boşluk Tespit Ölçütleri	38
2.2. Dilsel Boşluk Türleri	40
2.2.1. Diller Arası Boşluk	46
2.2.1.1. Ses Düzeyinde Boşluk	50
2.2.1.2. Sözlüksel Düzeyde Boşluk	51
2.2.1.3. Dilbilgisel Ulam Düzeyinde Boşluk	53
2.2.2. Dil İçi Boşluk	56
2.2.2.1. Sözlüksel Boşluk	57
2.2.2.2. Dilbilgisel Boşluk	58
2.3. Dilsel Boşluğun Telafisi	63
2.3.1. Alıntı Sözcükle Telafi	63
2.3.2. Açıklayıcı Karşılıkla Telafi	64
2.3.3. Kodlamayla Telafi	66
2.3.4. Anlık Oluşumla Telafi	67
2.3.5. Geri Oluşumla Telafi	69
2.3.6. Çok Anlamlılıkla Telafi	70

3. BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLSEL BOŞLUK

3.1. Akrabalık Adlarında Sözlüksel Boşluk.....	71
3.2. Evcil Hayvan Adlarında Sözlüksel Boşluk.....	88
3.3. Renk Adlarında Sözlüksel Boşluk	100
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA.....	116
EKLER.....	121

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Sıfır kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	78
Tablo 2: Birinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	80
Tablo 3: İkinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	82
Tablo 4: Üçüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	83
Tablo 5: Dördüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	84
Tablo 6: Eksi birinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	85
Tablo 7: Eksi ikinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	86
Tablo 8: Eksi üçüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	87
Tablo 9: Eksi dördüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları	87
Tablo 10: Sığır türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	89
Tablo 11: Kedi türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	90
Tablo 12: Köpek türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	90
Tablo 13: Deve türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	91
Tablo 14: Eşek türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	92
Tablo 15: Keçi türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	93
Tablo 16: At türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	94
Tablo 17: Tavşan türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	94
Tablo 18: Koyun türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	95
Tablo 19: Manda türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	96
Tablo 20: Kaz türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	97
Tablo 21: Tavuk türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	97
Tablo 22: Ördek türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	98
Tablo 23: Kanarya türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	99
Tablo 24: Papağan türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması	99
Tablo 25: Sarının tonları	101
Tablo 26: Kırmızının tonları	102
Tablo 27: Mavinin tonları	103
Tablo 28: Turuncunun tonları	105
Tablo 29: Yeşilin tonları	107
Tablo 30: Morun tonları	109
Tablo 31: Sarının tonları için kullanılan RAL kodları	110

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Proost'un sözlüksel boşluk formülü	25
Şekil 2: Cruse'a göre sözcüksel ilişkiler	35
Şekil 3: Birine bir şeyi bildirmenin özel yollarıyla ilgili eylemlerin yokluğu.....	38
Şekil 4: Kozan'a göre kültürel boşluk türleri	48
Şekil 5: Kozan'a göre dilsel boşluk türleri	49
Şekil 6: Renk kodları	67

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Türkçe-İngilizce Terim Listesi	121
Ek 2: İngilizce-Türkçe Terim Listesi	124

KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	: aktaran
AÖF	: Açıköğretim Fakültesi
bk.	: bakınız
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
ÇK	: Çoğul Kişi
S.	: Sayı
ss.	: sayfa sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TK	: Tekil Kişi
vs.	: vesaire

İŞARETLER LİSTESİ

Ø	: Sıfır biçimbirim
----------	--------------------

ÖN SÖZ

Dil, insanın hem kendini ifade etmek için hem de etrafındaki insanları ve kavramları adlandırmak için kullandığı araçtır. Bu anlamda dil kullanıcısının ihtiyacını karşılar. Bununla birlikte insan zihninde bulunabilecek kavramların sınırsızlığı ve insan hayatına sürekli yeni kavramların girmesi dilin kimi durumlarda bu ihtiyacı karşılamada geç kalmasına ya da bilinen sistemin dışında farklı biçimlerde karşılamasına yol açar. Bu durumlar; dilbilgisel ve sözlüksel düzeylerde görülen boşluklardır. Bahsi geçen durumları boşluk olarak adlandırmak, dilin yetersizliği ya da bu boşlukların kalıcı olduğu anlamına gelmediği gibi dil bu boşlukları kısa sürede farklı yöntemlerle telafi eder. Bu çalışmada; her ne kadar dilde bazı düzeylerde boşluklar olduğu üzerinde durulsa da sınırsız türetim gücüne sahip olan mükemmel yapısıyla dilin, kullanıcısının ihtiyacını her zaman karşılayabildiği vurgulanmıştır.

2012 yılında başlayan lisansüstü eğitimim boyunca yardım ve destekleriyle bugüne ulaşmamda büyük emeği olan, özverili çalışma anlayışı ile biz öğrencilerine daima örnek teşkil eden değerli danışman hocam Prof. Dr. Erdoğan BOZ'a sonsuz teşekkür ederim. Çalışma boyunca kıymetli fikirleri ve önerileri ile desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN'a ve Doç. Dr. Ender ATEŞMAN'a da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca doktora yoluna birlikte çıktığım değerli arkadaşlarım Nilay GİRİŞEN'e ve Göksel SERT'e teşekkür eder çalışmalarında başarılar dilerim. Bu çalışmayı yaparken teknik ve psikolojik destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili kardeşim Öğr. Gör. İlker AKDAĞ'a minnettarım. Son olarak hayatım boyunca her zaman maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan sevgili aileme ve doktora eğitimim sırasında 2228-B Yüksek Lisans Öğrencileri için Doktora Burs Programı ile maddi destek sağlayan TÜBİTAK'a çok teşekkür ederim.

Songül İLBAŞ

Mart 2019-Eskişehir

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusunu dilsel boşluk kavramı ve Türkiye Türkçesindeki görünümü oluşturmaktadır. Bir dilde var olması beklenen dilsel ögenin o dilde bulunmaması dilsel boşluk oluşturur. Bu çalışmada dilsel boşluk sebepleri, dilsel boşlukların tespit edilmesi, dilsel boşlukların telafi edilmesi ve Türkiye Türkçesindeki dilsel boşluk örnekleri incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE AMACI

Dil araştırmaları kapsamına giren *dilsel boşluklar (linguistic gaps)* pek çok yabancı çalışmaya konu olurken Türkiye Türkçesi açısından yalnızca birkaç çalışmada dar bir çerçevede ele alınmıştır. Ayrıca dilsel boşluk araştırmalarına kuramsal alt yapı sağlayacak çalışmalar da mevcut değildir.

Dilsel boşlukların tespit edilebilmesi için öncelikle; “*dilsel boşluk kavramının neleri kapsadığı*”, “*boşlukların nasıl tespit edilebileceği ve hangi ölçütlerin kullanılabilirliği*” ile “*dilsel boşluk türleri*” bilinmelidir. Belirlenen ölçütlerin Türkiye Türkçesi açısından uygulanabilir olup olmadığı da önemlidir. Herhangi bir dil için boşluk sayılabilecek durumlar Türkiye Türkçesi esas alındığında boşluk olarak değerlendirilmeyebilir. Burada dillerin yapısı, sözcük türetme ve adlandırma kuralları etkilidir. Bu bilgiler ışığında sözlüksel ve dilbilgisel alanlardaki farklı türden boşluklar tespit edilebilir.

Dilsel boşluklar *diller arası* ve *dil içi* olmak üzere ikiye ayrılır. Araştırmanın problemi; bu zamana kadar Türkiye Türkçesindeki dil içi boşlukları konu alan kapsamlı çalışmaların yapılmamış olması ve dilsel boşlukların tespitini sağlayacak kuramsal alt yapının bulunmamasıdır.

Araştırmanın temel amacı *dilsel boşluk* konusuna dikkat çekmek ve Türkçedeki *dilsel boşlukların* tespiti için gerekli kuramsal altyapının oluşmasına katkı sağlamaktır. Çalışmanın odak noktası *dil içi boşluklardır* ancak *diller arası boşluklar* da dilsel boşluk başlığı altında incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı olmamakla birlikte *diller arası boşluklar* üzerine yapılacak çalışmalara da katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. “Boşluk Kavramı” başlıklı birinci bölümde alanyazın taraması yapılarak elde edilen kaynaklar yardımıyla *boşluk* kavramı ele alınmıştır. Boşluk hakkında matematik, felsefe, fizik, mimari, hukuk ve sosyoloji gibi disiplinlerden hareketle bilgi verilmiştir. İkinci bölümde “Dilsel Boşluk” başlığı altında dilsel boşluğun ne olduğu, dilsel boşluk sebepleri, tespiti, türleri ve telafi yolları üzerine kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu bağlamda dilsel boşluklar Ivir’in (1977) sınıflandırmasından hareketle;

1. Diller arası boşluklar

2. Dil içi boşluklar

olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir.

Diller arası boşluklar; *ses düzeyinde, sözlüksel düzeyde ve dilbilgisel düzeyde*, dil içi boşluklar ise *sözlüksel* (dünya bilgimizle yeni oluşan somut ve soyut kavramların işaretleyicileri) ve *dilbilgisel* (dilbilgisel ulamların işaretleyicileri) düzeyde ele alınmıştır. Dilsel boşlukların tespiti konusunda Fischer’in ve Proost’un görüşlerinden yararlanılmıştır.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar yol gösterici olmakla birlikte bu çalışmalarda yer almayan yeni bir sınıflandırma ve yeni tanımlara da araştırmada yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm “Türkiye Türkçesinde Dilsel Boşluk” başlıklıdır. Bu bölümde, daha önce oluşturulan kuramsal çerçeveden hareketle akrabalık adları, evcil hayvan adları ve renk adları olmak üzere üç sözlüksel alan belirlenmiş ve bu alanlarda sözlüksel boşluk taraması yapılarak Türkiye Türkçesindeki dilsel boşluklar örneklendirilmiştir. Araştırmanın amacı kapsamında yer almadığı için boşluklar için karşılık (telafi) önerilmemiş, Türkiye Türkçesindeki bütün dilsel boşlukların tespitine çalışılmamıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler “Değerlendirme ve Sonuç” bölümünde özetlenmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırmada bütün dilsel boşluk türleri ele alınmıştır ancak Türkiye Türkçesindeki boşlukların tamamının tespiti ve telafi önerileri hem mümkün değildir hem de çalışmamızın amacı kapsamında değildir. Bu nedenle Türkiye Türkçesinden yalnızca sözlüksel boşluklar taranmıştır. Bu boşlukların taranmasında Adıgüzel'in (2014) "Sosyal Antropolojiye Göre Akrabalık Sistemleri ve Türkiye Türkçesindeki Akrabalık Adları" adlı çalışması, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük ve Marshall Boya renk kartelalarından oluşan bir örneklem kullanılmıştır.

1. BÖLÜM

BOŞLUK KAVRAMI

1.1. TANIM VE İŞLEV

Hayatın her alanında karşılaşılabildiği mümkün olan *boşluk* kavramı, pek çok disiplin için temel kavramlardan olmuş ve bunun sonucunda pek çok araştırmaya konu olmuştur. Fizik, felsefe, mantık, sosyoloji, matematik, hukuk ve mimari gibi alanlardaki çalışmalar doğrudan veya dolaylı olarak boşluk kavramına değinmiş ve her disiplin boşluğu kendi bakış açısıyla açıklamıştır. Boşluk, kavram olarak değişmese de boşluk algısı ve boşluğun işlevi her disiplin için farklılık gösterdiği için tanımlar da değişir. Üstelik bu değişiklik yalnızca disiplinler arasında değil aynı alanda çalışan bilim insanları arasında bile görülür. Bunların yanında, bilim dünyasındaki değişme ve gelişmelere paralel olarak boşluk kavramıyla ilgili düşüncelerin zaman içinde değişime uğraması da kaçınılmaz olmuştur.

1.1.1. Fizikte Boşluk

Fizik çalışmalarının temel kavramlarından biri olan boşluk, bu alanda yapılan pek çok çalışmada farklı biçimlerde ele alınmış ve tanımlanmıştır. Boşluğun varlığı ya da yokluğu ile fiziksel olayların oluşumuna etkisi, fizik araştırmacıları tarafından tartışılmıştır. Boşluğun varlığının kabulüne ilişkin görüşün geçmişten bugüne izlediği grafiğe bakıldığında, inişli çıkışlı bir yol izlediğini söyleyebiliriz. Araştırmacılar bir dönem boşluğun var olduğunu savunurken, ilerleyen dönemlerde farklı araştırmacıların boşluğun var olmadığını ispatlamaya çalıştığı görülür. Zamanı biraz daha ileri aldığımızda ise boşluğun aslında var olduğu hatta çok önemli işlevleri olduğu görüşü yaygınlık kazanır. Boşlukla ve boşluğun varlığıyla ilgili tartışmalar daha ilkçağda başlar. Kimi fizikçiler boşluğu gerçeğin temeli olarak görürken, kimileri boşluğun bulunmadığı görüşündedir. Özellikle kuantum kuramıyla birlikte fizik dünyasında “boşluk” hakkındaki düşüncelerde bazı değişiklikler görülür. Buna göre “boşluk tam boş değildir” ve “mutlak boşluk” yoktur. Benzer bir görüş Aristo tarafından “Doğa boşluğu sevmez.” sözleriyle ifade edilmişti (Saatçigil, 2012: 1). Araştırmacıların boşluk üzerine yaptıkları çalışmalar ve deneyler boşluğa farklı bir

boyut kazandıracak, boşlukla ilgili düşüncelerin gözden geçirilmesine sebep olacaktır.

Cushing, kimi felsefi kavramların fizikle bağlantısını açıkladığı çalışmasında boşluk kavramından da bahseder. Boşluğu optik (ışık) ve diğer elektromanyetik etkilerin iletilmesini sağlayan ortam olarak açıklar. Bunları ileten ortamın hava, su ya da katı gibi bir madde ortamı değil Güneş’le Dünya arasında olduğu gibi *boşluk* diye adlandırılan bir ortam olduğunu söyler (Cushing, 2006: 5). Böylece boşluğun açıklamasını yaparken aynı zamanda işlevinden de bahseder.

Boşluğun tanımı, özellikleri ve işlevleriyle ilgili Gür’ün Sciences et Avenir’den çevirdiği çalışmada¹, boşlukla ilgili söylenenler dikkat çekicidir. Çünkü bu çalışmada her şeyin kaynağının boşluk olduğu iddia edilir. Tanıma gelince, “boşluk; herhangi bir eylem ya da özelliğe sahip olmayan boş bir uzay değil, düşünülenin aksine enerji titreşkenidir”. Yani tahmin edilenden çok daha büyük bir enerjiye sahiptir. Boşluğun edilgen değil etken olduğu ve yüksek enerjisiyle kimi etkinliklere yol açtığı görüşü yalnızca iddia olarak kalmamış, kimi kanıtlarla desteklenmiştir. Bu konuda ilk çalışma Hollandalı fizikçi Hendrik Casimir’e aittir. Casimir, 1940’lı yılların sonlarında yaptığı çalışmalarında boşluk enerjisinin bir basınca yol açtığını gözlemlemiştir. İçi boş kapalı bir kaba yerleştirdiği metal plakaların, sistem soğutulurken sıfır nokta değerine ulaşıldığında birbirlerine doğru itildiği görülür. Buradan, sıfır noktasına kadar soğutulmuş boşluk ortamında sıfır nokta enerjisi adı verilen bir enerjinin ortaya çıktığı ve bu enerjinin de bir basınçla plakaları ittiği sonucuna ulaşılır. Casimir Etkisi olarak bilinen bu durum, boşluğun boş ve edilgen olmayıp, kimi fizik olaylarının kaynağı olan etken bir enerji ortamı olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Bu konuda John Wheeler da “Hiçbir düşünce bana şundan daha temel görünmüyor: Boşluk, boş değildir. En şiddetli fizik olaylarının olduğu yerdir.” görüşündedir (Saatçigil, 2012: 1).

Willis Lamb’ın elektronun çekirdek etrafındaki yörünge değişikliğini ölçmesi, boşluktaki hareketliliği kanıtlayan ikinci çalışma olmuş ve boşluğun enerjisinden kaynaklanan kaymalar Lamb kaymaları olarak fiziğin en önemli ölçümlerinden biri olarak bilim dünyasında yerini almıştır.

---

¹ Geniş bilgi için bk. Hanaslı Gür, “Boşluk Enerjisi”, *Bilim ve Teknik* (Şubat 1987), S.231, ss. 18-20.

Yukarıdakilere benzer deneyler M. Spernaay, V. G. Unruh, P. Davies ve S. Fulling gibi fizikçiler tarafından da yapılmıştır (Keskin, 2003). Yapılan çalışmaların yöntemleri, malzemeleri ve sonuçları farklı olsa da bilim adamları yaptıkları deneyler ve ölçümlerle boşlukla ilgili düşüncelere yeni bakış açıları getirmiş, aslında boşlukta ölçülebilen etkileşimlerin olduğunu göstermişlerdir.

Kimi bilim adamları, yukarıda da bahsettiğimiz sıfır nokta enerjisinden yola çıkarak evrenin boşluktan doğduğunu savunur. Burada öncelikle boşlukta sonsuz sayıda var olduğu kabul edilen parçacıklardan bahsetmek gerekir çünkü evrenin bu parçacıklardan oluştuğu iddia edilmektedir. Demircan (2013) bunlara “sanal parçacıklar” der ve nedenini de bu parçacıkların boşlukta anti parçacık ikizleriyle birlikte meydana gelip, bunlarla çarpıştığı anda yok olmalarıyla açıklar. Tam olarak var olamadan yok oldukları için bu parçacıkları sanal olarak nitelendirir. Bu parçacıklardan evrenin nasıl oluştuğu sorusuna gelince, Demircan bu soruyu cevaplarken Heisenberg’in Belirsizlik İlkesi² olarak adlandırılan ilkesinden faydalanır. Bu ilkeye göre bir parçacık boşlukta herhangi bir yerde bulunabilir. Bu da bazı sanal parçacıkların anti parçacığından uzakta bulunabilme ihtimalini doğurur. Bu durumda anti parçacıkla çarpışma olmayacağı için yok olma da gerçekleşmeyecektir. Böylelikle her iki parça da var olur ve kendi evrenini meydana getirir. Buradan hareketle, evrenin de benzer bir şekilde boşlukta anti parçacığıyla çarpışmadığı için yok olmayan bir sanal parçacıktan doğmuş olabileceği yorumu yapılır. Bu anlamda, yüzeysel düşünüldüğünde boş olduğu sanılan boşluğun, yüksek enerjisinden türeyen parçacıklar sayesinde evreni meydana getirdiği görüşü önemlidir.

Gerek kuantum fiziği gerekse klasik fizikteki boşluk kavramına dini bakış açısıyla da yaklaşmıştır. Boşluk kavramının İslamiyet’teki ve doğu felsefesine ait inanışlardaki yeri, nasıl tanımlandığı ya da adlandırıldığı ve yüklendiği işlevler, fizik dünyasındaki kimi soruların cevap bulmasında etkili olmuştur. Ayrıca kâinatın yaratılması ve boşluğun buna etkisi de İslami bakış açısıyla ele alınmıştır.

Boşluk kavramına din felsefesi açısından baktığımızda “esir” terimiyle sıkça karşılaşırız. Esir³; maddenin beş duyu organıyla algılanamayan katı, sıvı ve gaz

---

² Geniş bilgi için bk. Wikipedia, (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Belirsizlik_ilkesi, 31 Mart 2017.

³ Geniş bilgi için bk. Wikipedia, (Çevrimiçi), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Es%C3%A4r>, 1 Nisan 2017.

hallerinin dışındaki dördüncü hali olarak tanımlanır. Çakmak (2010), esiri beşinci element olarak gören anlayışı benimseyerek onun diğer elementlerin de anası olduğunu ileri sürer. Hatta varlığın temel unsurunun esir olduğunu söyler.

Kuantum Alan Teorisi'nin geliştirilmesinin ardından bahsi geçen alanın esir olduğu düşüncesi de ortaya çıkmıştır. Kuantum alanının sebep olduğu durumlar ve işlevleri dikkate alındığında esirle benzerlik gösterdiği görülür. Böylelikle uzayın her yerinde bulunduğu kabul edilen alanın ya da başka bir ifadeyle uzay boşluğunu dolduran esirin varlığı, "içinde hiçbir şeyin bulunmadığı yer" olarak düşünülen boşluk kavramına yeni bir boyut kazandırmış olur. Hiçbir şeyin bulunmaması demek yokluğa işaret eder, bununla birlikte yaratılmış yani var edilmiş bir evrenin hiçbir yerinde yokluk olmaması beklenir. Mutlak boşluğun olmadığını savunan kuantum fiziği bu noktada İslami bakış açısıyla ortaklık gösterir.

Boşluğun adlandırılmasında kullanılan bir terim olan "vakum" sözcüğü, boşlukta meydana geldiği ileri sürülen faaliyetler ve boşluğun işlevi düşünülerek eleştirilmiştir. Kimi bilim adamlarına göre vakum, boşluğa yüklenen özellikleri taşımayan ve sadece elektromanyetik dalgaları iletme özelliği bulunan bir kavramdır. Bu nedenle sahip olduğu enerjiyle evrenin kaynağı olduğu düşünülen boşluğun adlandırılmasında vakum yerine esir sözcüğünün kullanılması daha uygun görülür. (Whittaker'dan akt. Çakmak, 2010). Çakmak da vakumu esirin titreşimsiz ve durgun hali olarak kabul eder. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi boşluk bir enerji titreşkeniydi.

Doğu felsefesindeki inanışlarda boşluk kavramı önemli bir yer tutar. Bu inanışlara göre boşluk büyük işlevler kazanmış ve önemli kavramlarla eşin kabul edilmiştir. Hatta gerçekliğin boşluktan ibaret olduğu varsayılarak boşluğun yaşamın kaynağı olduğu düşünülür. Hinduizm'in kutsal kitapları olan Upanişad'lara, Budizm'e ve Taoizm'e göre boşluk kavramı hakkında söylenenler dikkat çekicidir. Upanişad'lara göre "Brahman yaşamdır. Brahman mutluluktur. Brahman boşluktur. Mutluluk aslında boşluğun ta kendisidir. Boşluk da mutluluk demektir aslında". Budistlerde ise "Sunyata" kavramı dikkat çeker. Sözcük anlamı "boşluk" olan bu kavram sonsuz gerçekliği ifade etmek için kullanılır. Buradaki sonsuzluğa benzer bir anlayış Taoizm'de de vardır. Taoizm'i savunanlar Tao'yu sınırsız yaratıcılıkla özdeşleştirerek bu özelliğiyle Tao'ya "boşluk" derler. Ayrıca sınırsız yaratıcılığın yanında Tao'nun nesnelere ölümsüzlüğünü koruma özelliği olduğu görüşü de vardır.

Bütün bu özellikler düşünüldüğünde bu inanışları benimseyenlerin özelliiksiz ve boş bir boşluktan ziyade önemli işlevleri olan bir boşluk anlayışına sahip oldukları görülür. Bu nedenle “boşluk” sözcüğünü işlevsiz görerek bunun yerine bu kavramı Brahman, Sunyata ve Tao gibi daha derin anlamlar yükledikleri sözcüklerle ifade ederler. Buradaki sınırsız yaratıcılık özelliğine sahip boşluk, bu özelliğiyle sınırsız oluşumların gerçekleştiği kuantum alanına benzetilir.⁴

1.1.2. Felsefede Boşluk

Boşluk kavramı, felsefe kaynaklarında karşımıza çıkan temel kavramlardan biridir. Fizik dünyasındaki boşluk tartışmalarından 1.1.1.’de bahsedilmişti. Benzer tartışmalara felsefeciler arasında da rastlıyoruz. Filozofların bir kısmı boşluğu tanımlayıp, kimi olguların gerçekleşmesi için var olması zorunlu diye düşünürken; bir kısmı kendince farklı bir tanım yaparak boşluğa karşı çıkar.

Antikçağ Yunan felsefesinde maddeciliği savunan atomculara ve atomculuğu daha da geliştirerek ileri bir düzeye ulaştıran Epikuroşçulara göre boşluk vardır çünkü hareketin gerçekleşmesi için boşluğun olması zorunludur. Onlara göre özdek diye adlandırılan nesnelere hareket etmesini sağlayan ortam boşluktur. Bu görüşün, fizikçilerin savunduğu “elektromanyetik etkilerin iletilmesini sağlayan ortamın boşluk olduğu” görüşüyle paralellik gösterdiği açıktır.

Hançerlioğlu (1989) boşluğu, “içinde hiçbir özdeğin bulunmadığı uzay” olarak tanımlar. Burada bahsi geçen özdek ise en basit anlamda “nesne, madde” şeklinde ifade edilebilir. Tanımda kastedilen uzay boşluğunun olup olmadığı tartışmalıdır. Başka bir ifadeyle akıllarda “Uzay dediğimiz ortamın boş olması mümkün müdür?” sorusu vardır. Hançerlioğlu, açıklamasına bu soruya cevap niteliğinde şu ifadeleri ekler: “Uzay da özdek olduğundan gerçekte bu anlamda bir boşluk yoktur.” Buradan anlaşılacağı üzere, boşluğun felsefi olarak bir tanımı yapılmakla birlikte, soyut bir kavramdır ve var olması mümkün değildir. Descartes ise bu anlamda bir boşluğun olamayacağı görüşünü destekleyerek, uzayın her yerinin dolu olduğunu savunur. Aristo da doğada boşluğun olamayacağı görüşündedir ve Yunan felsefesi buna dayanmaktadır.

---

⁴ Geniş bilgi için bk. Capra’dan akt. Mythonos, 2010: 3, Çevrimiçi <http://boslugusahipleniyorun.blogspot.com.tr/2010/01/klasik-mekanige-dayal-sunya-gorusu.html>, 2 Nisan 2017.

1.1.3. Matematikte Boşluk

Söz konusu matematik olduğunda doğrudan “boşluk” kavramına bakmak yerine, basit düzeyde düşünüldüğünde boşluğun matematikteki karşılığı sayılabilecek “sıfır”a bakılabilir. Bu anlamda, matematikteki boşluk hakkında fikir üretebilmek için “Sıfır nedir, matematik için ne ifade eder, işlevi nedir” gibi sorulardan yola çıkmak mümkündür.

Sıfırın keşfedilmesi ve kullanılmaya başlanmasının bir ihtiyaca dayandığı söylenebilir. Bu konuda Crilly'nin (2014) verdiği bilgiler önemlidir. Ona göre, sıfır dildeki virgüle benzer çünkü tıpkı virgül gibi sıfır da anlam karışıklığını önleyip, mümkün olan anlamlardan hangisinin kastedildiğini anlamayı sağlar. Crilly bu durumu şu örnekle açıklar; 75 ve 705 sayılarından hangisinin kastedildiğini anlamamızı sağlayan “0”dır. Sıfır olmasaydı, hangi sayının kastedildiğini Babillilerin yaptığı gibi bağlamdan anlamaya çalışacaktık. Bu durumun bazen karışıklıklara yol açması olasıdır. Sıfırı bu anlamda bir yer belirteci olarak kullanan ise Yunan matematikçi Batlamyus'tur.

Batlamyus sıfırı yer belirteci olarak kullanırken, Hintli matematikçi Brahmagupta onu bir sayı olarak kabul edip, matematik işlemlerinde sıfırın ne gibi etkileri olduğunu araştırmıştır. Bu sayede bir sayı sıfırla toplandığında, bir sayıdan sıfır çıkarıldığında, bir sayı sıfırla çarpıldığında ya da sıfıra bölüldüğünde ne gibi kuralların uygulanacağı da belirlenmeye başlamıştır. Toplama, çıkarma ve çarpma işlemleriyle ilgili kurallar bir tarafa, bir sayının sıfıra bölünmesi anlamsız görülmüştür. Crilly bu durumu yine virgülden yola çıkarak, bir sözcüğün ortasına virgül konamayacağını, bunun anlamsızlığa yol açacağını söyleyerek açıklamıştır (Crilly, 2014).

Kimi fizikçilerin boşluğu evrenin kaynağı kabul etmesi gibi matematikçilerden de sıfır olmadan matematiğin de olmayacağını düşünenler vardır. Crilly, sıfır olmazsa bilimin de olmayacağını, matematiğin sıfırsız çalışmayacağını söylerken; Kara (2016) da gerçek (reel) sayıların boşluğun tanımı sıfırla anlam kazandığını belirtir. Buradan Kara'nın sıfırı, “boşluk” kavramıyla özdeş gördüğünü de anlamış oluyoruz.

Sıfırın ortaya çıkışı ve özellikleriyle ilgili ayrıntılı bir yazı yazan Pekşen (2014), yazısına Crilly ve Kara'nın yukarıdaki görüşlerinin tam tersini söyleyerek

başlar: Sıfır, “yokluk” olarak düşünülürse, bir şeyin yokluğunu ifade etmek için herhangi bir sayıya ihtiyaç yoktur. Ayrıca matematik, sıfır olmadan da mümkündür ve eski Mısır sıfır olmadan matematikte ilerleme kaydedebilmiştir.

Pekşen, çalışmasında sıfırın tarihçesinden de bahsederek dikkat çekici bilgiler verir. Sıfırı, bugün kullanıldığı şekliyle ilk kullananlar Hintliler olmuştur. Daha sonra Araplara ve onlardan da Batı’ya geçmiştir. Elbette Batı’nın sıfırı kullanma konusunda çok geç kalmasının bir sebebi olmalıydı. Bu durum, Pekşen tarafından sıfırın “boşluk” ve “sonsuzluk” kavramlarıyla olan ilgisiyle açıklanır. Yunan felsefesi, 1.1.2.’de de bahsedildiği gibi boşluğun olmadığı görüşüne dayanıyordu. Sıfırı kabul etmek ve kullanmak boşluğun varlığını da kabul etmek olacağından, Batı bu konuda çekimser kalmıştı.

Yukarıdaki bilgiler ışığında “boşluk” ve “sıfır” kavramlarının bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Hatta Pekşen bunlara “yokluk, hiçlik, anlamsızlık” gibi kavramları da ekler. Sanskritçede sıfır için kullanılan, “gagana (uzay), sunya (boşluk), bindu (nokta)” sözcükleriyle de görüşünü pekiştirir. Arapların boşluk anlamındaki “sıfır” sözcüğünü kullanmalarını da buna bağlar. Ifrah (1998) da insanlığın “yok” ve “hiç”i ifade etmek için yıllarca aradığı simgenin sıfır olduğu görüşündedir ancak “boşluk” kavramının “yokluk” ve “hiçlik”le aynı anlama geldiği görüşüne biraz tereddütle yaklaşmak gerekir. Bu konu ayrı bir başlık altında tartışılacaktır.

Matematik alanında boşluktan bahsederken, “boş küme” kavramına da bakmak gerekir. En basit tanımıyla boş küme; hiç elemanı olmayan küme ya da sıfır elemanlı kümedir. Burada yine “hiçlik” ve “sıfır eleman” terimleriyle karşılaşırız.

1.1.4. Mimaride Boşluk

Boşluk, her ne kadar ilk bakışta dikkat çekmese de mimarinin temel unsurlarındandır. Her şeyden önce mimari yapılar boşluklar üzerine kurulur. Bunun yanında tamamlanmış yapılardaki boşluklar da mimari için önemlidir ancak şunu söylemek gerekir ki gerek bir yapıya gerekse bu yapıların içine bakıldığında ilk dikkati çeken boşluklar değil boşluğu dolduran nesnelere olur. Oysa dikkat edildiğinde bu nesnelere birbirinden bağımsız farklı yerlerde bulunduğu değil, belli bir düzen içinde bir boşluğu doldurduğunda anlamlı hale geldiği fark edilebilir.

Dünyayı boşluk sayesinde algılayabildiğimizi savunan Kara (2016), boşluğun nesnelere tanınır hale getirdiği ve nesnelere de boşluğu görünür kıldığı görüşündedir. Nesnelere ve boşluğu bütünü parçaları kabul eder. Tuval örneğini vererek yerleştirilen figürlerin tuvali okunur hale getirdiğini, boşluğun ise figürü görünür kıldığını söyler. Bu düşüncelerini desteklemek amacıyla çalışmasında Lao Tse'nin şu görüşüne yer verir: “Bir kap ancak boşluğu sayesinde yararlı olabilir. Pencere olarak işe yarayan şey duvarda açılan boşluktur. Nesnelere işe yarar kılan şey onlarda var olmayandır.” Hem Kara'nın hem de Tse'nin görüşlerinden de anlaşılacağı üzere nesnelere ne kadar önemliyse boşluk da o kadar önemlidir. Nesnelere ve boşluk birlikte anlam kazanır.

Mimarideki mekân boşluğu üzerine bir çalışma yapan Demirel (2004), Kara'nın görüşleriyle paralel bir şekilde mekandaki anlamlılığın boşlukla sağlandığını ifade eder. Mekânı boyut açısından da ele alarak farklı boyutların algılanabilmesi ile objeler arasındaki boşluğun anlamlı hale getirilmesinin aynı şey olduğunu savunur. Çalışmada mekandaki boşluk hakkında yorum yapılırken Rudolf Arnheim'in “boşluk etkisi” kavramıyla ilgili görüşlerinden faydalanılmıştır. Arnheim'e göre boşluk etkisi, etrafta bulunan şekiller ve onların sınırlarını belli eden çizgiler (kontur) belli bir yapısal sistem içinde olmadığında ortaya çıkar. Aynı zamanda eğer bir obje çevresiyle tanınabilir bir ilişki içinde değilse tanımsızlaşabilir. Yani obje kendi ortamından dolayı tanımsızlaşmış olur.

1.1.5. Hukukta Boşluk

Boşluk kavramı, “kanun boşluğu, hukuk boşluğu” ifadeleriyle hukuk alanında sıkça karşılaşılan kavramlardan biridir. Oğuzman ve Barlas (2013) kanun boşluğunu; “kanunda uygulanabilir hüküm bulunmaması” şeklinde tanımlar. Aynı eserde bu boşlukların bir sınıflandırması da yapılmıştır. Buna göre kanun boşlukları;

- Bilinçli-bilinçsiz
- Açık-örtük
- Gerçek-gerçek olmayan

şeklinde birbirinden ayrılır.

1.1.6. Sosyolojide Boşluk

Kültür, toplumların yaşamını düzenleyen sistemlerden biridir ancak maddi kültür öğeleri ve sosyal hayat hızlı bir değişim ve gelişim içinde olduğundan, manevi kültürün bu değişimi takip etmesi zaman zaman sekteye uğrayabilir. Bu durum kimi çalışmalarda “kültürel gecikme” olarak adlandırılır ve “maddi kültürde meydana gelen değişiklikler belli bir gecikmeyle manevi kültür tarafından (hukuk, töre, gelenek, görenek, toplumsal zihniyet vs.) takip edilirken doğan boşluk” olarak tanımlanır (Suğur, 2012). Bu durum bir bakıma maddi ve manevi kültür arasındaki uyumsuzluğun toplumdaki yansımasıdır.

Özellikle teknolojik gelişmeler çok hızlı bir şekilde sosyal hayata girmektedir. Bu gelişmelerin manevi kültüre yansıması ise biraz zaman alır. Suğur’un verdiği cep telefonu örneği bu durumu oldukça açık bir şekilde göstermektedir. Daha önce cep telefonu kullanmayan insanların bu cihazla tanışması bir bakıma hızlı olsa da cihazın toplum içinde kullanımıyla ilgili sıkıntılar hala devam etmektedir. Gerek cihazın gerekse konuşan kişiyi sesinin uygun olmayan ortamlarda yüksek olması cep telefonu kullanma geleneğinin henüz tam olarak oluşmadığını gösterir. Aynı çalışmada yaşam şartları hızla iyileşerek sınıf atlayan insanlarla ilgili verilen örnek de ilgi çekicidir. Buna göre bu insanların toplumsal olarak sınıf atlaması, üst sınıfa ait karakter özelliklerini göstermeleri anlamına gelmemektedir. Her ne kadar maddi olarak üst sınıf insanlarla eşdeğer olsalar da davranışları eski yaşamlarından izler taşımaya devam edecektir. Ancak bunların çocukları üst sınıf davranışlar gösterebilecek, bu süre içinde bir uyumsuzluk ve devamında kültürel gecikme doğacaktır.

Yukarıda gelenek ve görenekler açısından incelediğimiz durum, toplumsal koşullar ve toplum hayatını düzenleyen hukuk arasında da oluşacaktır. Kopukluk olarak değerlendirebileceğimiz bu boşlukların doldurulması için hukukun sürekli olarak kendini yenilemesi, bir bakıma bu boşlukları kapatması gerekecektir (Suğur, 2012).

1.2. MUTLAK BOŞLUK

Yukarıda çeşitli bilim dallarının boşluğu nasıl algıladığı ve nasıl tanımladığı, boşluğun varlığı ya da yokluğu konusunda görüşleri ile boşluğa yükledikleri işlevlerden bahsettik ve farklı görüşler olduğunu gördük. Boşluğun var olamayacağı görüşünü bir kenara bırakırsak, boşluğun var olduğu ve çeşitli işlevleri bulunduğu görüşünde olanların kastettiği boşluk acaba gerçekten boş mudur? Yani bahsedilen boşluk, “mutlak boşluk” mudur? Yoksa boşluğun var olamayacağını savunanların görüşünü de bir derecede destekler nitelikte geçici (görece) bir boşluk mudur? Bu bölümde yine farklı bilim dallarından araştırmacıların görüşlerinden faydalanarak, mutlak boşluk kavramı üzerinde duracağız.

Mutlak boşluk kavramıyla ilgili Deligeorges’in şu görüşleri dikkat çekicidir: “Boşluk, kaynaşan bir durumdur, çok dinamiktir, edimsiz (virtuel) parçacıklarla doludur. En iyi boşlukta bile kimi varlıklar saklıdır. İçinde gaz, en küçük bir molekül, en yalın bir atom ya da en küçük kuark (bir kuantum parçacığı) bile bulunmayan bir uzay bölgesi düşünelim. Bu en boş sanılan uzay bile tam bir boşluk değildir, bir etkinlikler bölgesidir, **alanlar** (Kuantum fiziği ve Alan Teorisi’nden 1.1.1.’de bahsedilmişti) vardır. Boşluk titreşir, dalgalanır ve enerji ortaya çıkar.” (Deligeorges’ten çeviren Gür, 1987: 18). Bu da demek oluyor ki boşluk kavramıyla ifade edilen durum ilk etapta aklımıza gelmeyen etkinliklerin gerçekleştiği bir yapıdır. Hatta bu yapı boş olmadığı gibi büyük miktarda enerji de üretir. Richard Feynman ve John Wheeler’in, Deligeorges’in çalışmasında bahsedilen hesaplarına göre bir ampulün içindeki boşluğun enerjisi tüm okyanusları kaynatmaya yetecek güçtedir. Bu da boşluğun ürettiği enerjinin büyüklüğünün ispatıdır.

Deligeorges’e göre boşlukta üretilen enerji ısı ışına nedeniyle ortaya çıkar ve böylelikle boşluk doldurulmuş olur. Hiçbir şeyin bulunmadığı boşluk olarak ifade edebileceğimiz mutlak boşluğa ise soğutma yoluyla ulaşılabilir (Deligeorges’ten çeviren Gür, 1987).

Keskin (2003), sıfır nokta enerjisi üzerine yaptığı çalışmasında boşluk kavramına da değinir. Kuantum fiziğinin boşluğa bakış açısı klasik fizikten farklıdır

ve buna göre boşluk aslında doludur. Öyle ki mutlak sıfır derecesinde bile boşluğa ulaşmak mümkün değildir. Boşlukta elektromıknatısal alanlar diye tanımlanan kalıntılar olacaktır. Bu kalıntıların dalgalanması sonucu ise sıfır nokta enerjisi ortaya çıkar.⁵ Burada mutlak sıfırdan bahsetmek gerek. Mutlak sıfır; bir maddenin atomlarının hareketinin duracağı kadar soğuk olduğu hayali bir nokta olarak tanımlanır. Hayali bir nokta olması nedeniyle mutlak sıfıra ulaşılması mümkün olmayacaktır. Hatta araştırmacılar uzayın en boş olduğu bölgelerdeki atomların sıcaklığının bile mutlak sıfırdan birkaç derece yukarıda olduğu görüşündedir (Baker, 2016). Mutlak sıfırla ilgili görüşlerin, mutlak boşlukla ilgili görüşlere benzer nitelikte olduğunu görüyoruz. Nasıl ki mutlak boşluğun varlığı mümkün görülüyorsa, mutlak sıfıra ulaşmanın da mümkün olmadığı iddia edilir.

Boşluğun varlığı konusundaki düşüncelerini Descartes ve Maxwell'in görüşlerinden faydalanarak açıklayan Cushing (2006), elektromanyetik dalgaların Güneş'le Dünya arasında olduğu gibi boşluk diye adlandırılan bir ortamda iletildiğini söyler ancak çalışmasında yer verdiği görüşlerden hareketle, boşluk diye adlandırdığı bu ortamın mutlak boşluk olamayacağını söyleyebiliriz. Bu görüşlerden ilki Maxwell'in gezegenler ve yıldızlar arası uzayın boş olmadığı görüşüdür. Uzay maddesel bir şeyle doludur (Cushing, 2006).

Cushing'in çalışmasında yer verdiği diğer bir görüş Descartes'e aittir. Ona göre tüm uzay *plenum* yani bir madde ile dolu yerdir, uzayın her yanı eterle kaplıdır. Buradan boşluğun var olamayacağına inandığını anlıyoruz (Cushing, 2006: 5). Descartes'in bu görüşüne karşın Antikçağ Yunan düşüncesinde atomcuların görüşü, boşluğun varlığının zorunlu olduğuydu çünkü boşluk olmazsa hareketin gerçekleşmeyeceği, özdeksel ögelerin kımıldayacak yer bulamayacağını savunuyorlardı. Descartes felsefesinin bu boşluk anlayışına karşı olduğu görülür (Hançerlioğlu, 1989).

---

⁵ Keskin, 2003: 1, Çevrimiçi <http://sufizmveinsan.com/fizik/sifirnokta.html>, 17 Mart 2017.

1.3. BOŞLUK, YOKLUK, HIÇLİK, SIFIR

Farklı disiplinlerde boşlukla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, “boşluk” kavramının yanında başka kavramlardan da bahsedildiği görülmüştür. Bunların bir kısmı boşlukla eşanlamli olarak kullanılırken, bir kısmı da farklı açılardan boşlukla ilişkilendirilmiştir. Kimi araştırmacıların görüşlerine göre ise ilk bakışta boşluk anlamına geldiği düşünülen terimlerin dikkat edildiğinde farklı bir kavramı işaret ettiği ortaya çıkmıştır. Burada, konuyla ilgili çalışmalardan hareketle boşlukla ilişkili olduğu düşünülen “yokluk, hiçlik, sıfır” kavramları üzerinde durulacaktır.

Demircan (2013), evrenin yaratılmasıyla ilgili çalışmasında “boşluk” ve “yokluk” terimleriyle ilgili görüşlerini de dile getirir. Evrenin boşluktan var olmasıyla yoktan var olmasının aynı anlama gelip gelmemesi meselesi üzerinde durarak, bu durumun bilim ve felsefe dünyasında nasıl değerlendirildiğinden bahseder. Eğer boşluktan var olmakla yoktan var olmak aynı şeyse boşluk ve yokluk terimleri de aynı kavramı işaret etmiş olacak. Demircan’a göre “Boşluk yokluk mudur?” sorusunun cevabını felsefede aramak gerekir. Çünkü bu soru bilimin üstünde bir sorudur ve cevabı felsefede metafizik denen, fiziğin felsefi boyutunu yansıtan alandadır. Aynı zamanda felsefe, bilimsel kavramların temel çerçevesi olarak görülür. Bunun içindir ki boşluk ve yokluk arasındaki benzerlik ya da fark felsefede tartışılabilir.

1.1.1.’de fizik dünyasının boşlukla ilgili görüşlerinden bahsetmiştik. Demircan, her ne kadar “Boşluk yokluk mudur?” sorusunun felsefede sorulması gerektiğini savunsa da boşluk ve yokluk arasındaki durum netleşmediğinde fizik teorilerinin doğru yorumlanamayacağı görüşündedir çünkü bu kavramları felsefe açıklasa da evrenin var oluşunu fizik açıklar. Bu durumun bilimsel deneylerden de yanlış sonuçlar elde edilmesine sebep olacağını savunur. Evrenin yoktan var olduğunu söylemek, yoktan enerji üretmek anlamına gelir. Oysa enerjinin korunumu yasasına göre bu mümkün değildir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi fizikçilere göre boşluk boş değildir, sanal parçacıklarla doludur. Bu nedenle yoktan enerji üretilmesi söz konusu değildir. Bu noktada Demircan, Lawrence Krauss gibi kimi teorik fizikçilerin evrenin boşluktan var olmasının yoktan var olması anlamına geldiği görüşüne itiraz eder çünkü boşluk ve yokluğun aynı şey olmadığını savunur. Konuyla ilgili düşüncelerini “Felsefede ‘yokluk’ veya ‘hiçlik’ demek hiçbir şeyin olmamasıdır. Fizikte ise, boşlukta en azından sanal parçacıklar olduğunu görüyoruz.

Sonuç olarak; boşluk sonsuz sayıda sanal parçacıkla doludur. Bu durumda boşluk ‘mutlak hiçlik’ değildir. Evrenler başka evrenlerin kalıntılarından doğmasa bile, boşluktaki sanal parçacık ortamından doğuyor ama kesinlikle ‘yoktan var olmuyor’.” şeklinde ifade eder (Demircan, 2013: 8-9). Bu durumda nasıl ki boşluktan enerji üretmek yoktan enerji üretmek anlamına gelmiyorsa, evrenin boşluktan var olmasıyla yoktan var olmasının da aynı anlama gelmediğini görüyoruz. Sonuç olarak, ilk bakışta aynı kavramı ifade ettiği düşünülebilecek iki terim olan “boşluk” ve “yokluk” terimlerinin felsefi açıdan bakıldığında farklı kavramlara işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Boşluk ve yokluk kavramlarıyla ilgili Ifrah’ın (1998) görüşlerine de bakmak gerekir. Ifrah, “olmama (non-presence)” kavramını açıklarken “bir yokluğun bıraktığı boşluktur çünkü hiçbir varlığın, hiçbir şeyin kaplamadığı uzay söz konusudur” der (Ifrah, 1998: 66). Buradan boşluk ve yokluğun yakın kavramlar olduğu görüşünde olduğunu anlayabiliriz. Bundan başka boş ve boşluk kavramlarıyla “hiç (hiçlik)” kavramını da birlikte kullanması dikkat çeker. Batı’da boşluğu ifade etmek için kullanılan terimleri şöyle sıralar: Yunanlarda “ouden” (boş); Romalılarda “vacuus” (boş), “vacare” (boş olmak), vacuitas (boşluk), absens, absentia, nihil (hiç), nullus, nullitas. Bununla birlikte bunların gerçekte farklı kavramları karşıladığını da ekler (Ifrah, 1998: 66). Hiçliği ise “yok olanı, sıfır sayısı gibi herhangi bir şeye eklenince onu hiç artırmayanı, değersiz olanı dile getirir” ifadeleriyle açıklar (Ifrah, 1998: 169). Ona göre boşluk ve hiçlik aynı şeyi ifade eder. Aynı zamanda “yok, hiçtir”.

Boşluk ve hiçlik arasındaki bağlantıyı anlatan diğer bir görüş de Saatçigil’e aittir. Saatçigil (2012), “Hiçlik Mi Dediniz?” adlı çalışmasında “hiçlik” terimiyle boşluğu kasteder. Ona göre “hiçlik” boşluktur. Boşluk kavramının fizik dünyasındaki 1.1.1.’de de anlatılan yolculuğundan ve bu alandaki çalışmalardan bahsederek, hiçliğin yani boşluğun olamayacağı görüşünü desteklediğini belirtir.

Boşluk kavramıyla birlikte kullanılan kavramlardan biri de “sıfır”dır. 1.1.3.’te bu bağlantıdan kısmen bahsedilmişti. Bu konuda Ifrah’ın yukarıda verdiğimiz “hiçlik” tanımında geçen “sıfır sayısı gibi herhangi bir şeye eklenince onu hiç artırmayanı, değersiz olanı dile getirir” ifadesi önemlidir. Ona göre Hint sıfırı, çok eskiden beri yalnız boşluk ya da yokluk anlamına değil, gök, uzay, gökyüzü, gökkubbe, atmosfer, esir, hiç, önemsiz nicelik, anlamsız öge, yok sayısı, hiçlik

anlamına da gelmiştir (Ifrah, 1998: 166-170). Crilly (2014) ise sıfırın “hiçlik” olduğu görüşündedir.

Boşluk tanımlarında ve boşluğun varlığı konusunda olduğu gibi “boşluk, yokluk, hiçlik, sıfır” terimlerinin aynı kavramları mı yoksa farklı kavramları mı ifade ettiği konusunda da araştırmacılar arasında bir görüş birliği yoktur. Kimilerine göre boşluk, yokluk ve hiçlik aynı kavramlar ve bunların matematiksel karşılığı da sıfır iken, kimileri bunların birbirinden farklı kavramlara işaret ettiği görüşündedir. Bununla birlikte boşlukla ilgili çalışmalarda bu kavramlara da yer verilmesi, ayrıntılara dikkat edildiğinde farklı olabileceği görülen bu kavramların birbirine yakınlığı ve yüzeysel bakıldığında aynı kavramlar olarak düşünülmelelerinin mümkün olduğunu göstermektedir.

1.4. KARŞITLIKLAR

Evrende var olan hemen hemen her şeyin karşıtıyla birlikte anlam kazandığını söylemek mümkündür. İyi ve kötü; sade ve süslü; zenginlik ve fakirlik kavramlarının anlaşılabilmesi birlikte var olmalarına bağlıdır. Birinin diğerine göre daha değerli ya da daha değersiz olması da yine bu birliktelikten çıkar. Yapılan çalışmalarda, “boşluk” kavramından bahsedilirken de kimi karşıt ifadelerin kullanıldığı görülmüştür.

Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü adlı çalışmasındaki “boşluk” maddesinde “doluluk karşıtı olan boşluk” ifadesine yer verdiği gibi “doluluk” kavramını tanımlarken de “boşluk” terimine sık sık başvurur. Bu konuda “*Doluluk*; özdekle kaplı uzay. Mekân baştan aşağı maddeyle doludur. Evrende boş mekân olup olmadığı antikçağ Yunan felsefesinden beri var. Atomcular, Epikuros ve Lucretius atomların devinebilmeleri için bir boşluk bulunmasının zorunlu olduğu kanısında. Descartes’e göre ise mekân yoktur. Mekân ve madde aynı şeydir, mekân maddenin yer kaplamasıdır. Onun için boş mekân olamaz.” der (Hançerlioğlu, 1989). Hançerlioğlu her ne kadar boşluğun var olduğu görüşüne karşı çıksa da kavram olarak boşluğun açıklamasını yapar ve karşıtının da doluluk olduğunu söyler. Boşluğun, başka bir ifadeyle mutlak boşluğun varlığı konusunda yukarıda (1.1. ve 1.2.) yer verdiğimiz tartışmalar doğrultusunda, yaygın görüşün boşluğun var olamayacağı yönünde

olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebini de herhangi bir nesneyle dolu olma olarak düşünürsek, boşluk karşıtı var olduğu için yoktur diyebiliriz.

Ifrah'ın "olmama" ile ilgili ifadelerinden yukarıda (1.3.) bahsetmiştik. Bu ifadelerde "boşluk" ve "yokluk" kavramlarını bir bakıma aynı anlamda kullandığı görülür. Ifrah'a göre "yokluk" kavramının karşıtı ise "varlık"tır (Ifrah, 1998: 16). Bu durumda varlık, boşluğun da karşıtı olarak düşünülebilir. Boşluk-varlık karşıtlığından söz eden bir diğer çalışma da Kara'ya aittir. Kara, Batı sanat tarihinde boşlukla ilgili düşüncelerden bahsederken, sanatçıların boşluğun varlık karşısında tamamlayıcı ve tanımlayıcı anlamını sorguladıklarını belirtir. Bununla birlikte Doğu felsefelerinde boşluğun, varlık kadar önemli bir yere sahip olduğunu da savunur. Daha sonraki ifadelerinde ise varlığın karşısında yokluğu sorgulayan ilk sanatçının Maleviç olduğuna yer vermesi, boşluk ve yokluğu eşdeğer gördüğünü de göstermektedir (Kara, 2016: 2-3).

Bütün kavramlar gibi boşluk kavramının da kimi karşıt kavramlarla daha kolay anlaşılabilirdiği açıktır. Özellikle sanat dünyasında boşluğun önemine, nesnelerin anlam kazanmasında boşluğun etkisine daha önce değinmiştik. Aynı şekilde boşluk kavramının algılanabilmesi, tanımlanabilmesi, işlevlerinin belirlenebilmesi için de "doluluk" ve "varlık" gibi karşıt kavramlarının bilinmesi önemlidir.

2. BÖLÜM

DİLSEL BOŞLUK

Çalışmamızın birinci bölümünde boşluğu felsefe, fizik, matematik gibi çeşitli bilim dallarının bakış açısıyla inceledik. İnceleme sonucunda boşluğun, her bilim dalı için farklı anlam taşıdığı ve farklı işlevlere sahip olduğunu gördük. Bunun yanında boşluğun gerçekten var olup olmaması ya da boşluk dediğimiz kavramın mutlak boşluk mu görece boşluk mu olduğu konusunda da farklı düşünceler olduğunu tespit ettik. Konuyla ilgili az çok birbirinden farklı düşünceler bulunsa da genel görüşün; aslında tam anlamıyla boşluğun olamayacağı, boş olanla tam olarak yok olanın ifade edilmediği, boş ya da boşluk dediğimiz kavramın mutlak bir boşluğa ya da yokluğa işaret etmediği yönünde olduğunu gördük. Adı geçen bilimlerin boşluk üzerine görüşleri elbette dildeki boşluklarla birebir örtüşmeyecektir ancak bu görüşlerden hareketle dilsel boşluklar üzerinde daha kolay ve anlaşılır bir şekilde çalışılabileceği açıktır.

Boşluk üzerine yapılan çalışmalarda tanım ve tasnif konusunda kimi karışıklıklar vardır. Dilsel boşluk, kavramsal boşluk, sözlüksel boşluk ve hatta kültürel boşluk kavramları farklı şekillerde tanımlanmış ve tasnif edilmiştir. Kavramsal ve kültürel boşlukların kimi çalışmalarda dilsel boşluklara dahil edilmediği, kimilerinde ise dilsel boşlukların türleri arasında sayıldığı görülmüştür. Farklı tasniflerden de hareketle çalışmamıza özgü yeni bir tasnif kullanmayı ve bu kavramların kimi durumlarda karıştığı düşünülerek dilsel boşluk incelemesine geçmeden önce bu kavramlarla ilgili genel bilgi vermeyi uygun gördük.

Dil, genel bir ifadeyle “insanlar arasında anlaşmayı sağlayan iletişim aracı” şeklinde tanımlanabilir. Bu tanım dilin temel işlevi göz önünde bulundurularak yapılmış bir tanımdır. Dilbilgisi çalışmaları dikkate alındığında ise dilin farklı işlevlerini öne çıkaran farklı tanımlarının yapılması gerekir. Çünkü her çalışma dili kendi odak noktası doğrultusunda ele alır ve kendi bakış açısıyla inceler. Bizim çalışmamızda dil, kavramları karşılaması, adlandırması ve bunun sonucunda dil kullanıcısının ihtiyacını gidermesi açısından ele alınmaktadır. Dolayısıyla dilin bu çalışma için temel işlevi “kavramları ifade etmesi”dir. Dil, bu işlevini herhangi bir sebeple yerine getiremediğinde ise bu çalışmanın konusu olan “boşluklar” ortaya

çıkacaktır. Bununla birlikte nasıl ki farklı çalışmalar için dilin işlevi ve tanımı değişiyorsa, “boşluk” kavramına bakış açısı ve bu kavramla ifade edilmek istenenler de kullanıldığı bilim dallarına göre değişecektir. Boşluğun, çalışmanın birinci bölümünde ele alınan bilim dallarındaki karşılıkları ile dildeki karşılığı kimi noktalarda benzerlik gösterse de birbirinden farklıdır. Dildeki boşluğun ortaya çıkışı kavramlarla yakından ilişkilidir. Dilsel boşlukların sebebi bir kavramın yokluğu ya da kimi özellikleri olabilir. Bu doğrultuda öncelikle “kavram” konusu ve Saussure’ün dille ilgili görüşleri üzerinde durulması gerekir ki Saussure dilin, kavramları belirten göstergeler sistemi olduğunu ileri sürer.

Saussure’ün kuramına göre kavram, göstergenin gösterilen yönüdür. Aksan ise kavramı; “insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımlarının zihinde yer eden ve bir soyutlamayla (abstraction) dile dönüşen yönüdür” şeklinde ifade eder (2016: 53). Bir başka görüşe göre genel olarak kavram; “anlamın zihinde yakalanması ve bu işin sonucunu gösteren her türlü zihinsel çıktı, ürün” olarak değerlendirilirken, dilbilimsel olarak kavram, anlama ait özelliklerin semboller ve sözcüklerle dile getirilmesidir (Özer, 2015: 153). Çalışmamızda kavramın daha çok zihindeki yansıma boyutu kastedilmiştir. Kavram, geneldir ancak farklı bireylerde ya da toplumlarda farklı değerler taşıyabilir. Gösterge sistemi içinde düşünürsek gösterilenin var olması ya da olmaması kadar taşıdığı değer de göstereni etkileyecektir. Burada gösteren dil, dolayısıyla da dilsel birimlerdir. Kavramla ilgili her durum dili de ilgilendirir çünkü genel olarak önce kavramlaştırma, sonra adlandırma vardır ve kavram; sözün art alanıyken söz de kavramın varlık alanıdır (Boz, 2015: 31).

Bir kavramın evrensel olarak var olabilmesi için bütün toplumlarda aynı değere sahip olması ya da aynı anlamı ifade etmesi gerekir. Söz konusu tek bir toplum olursa, daha önce de belirttiğimiz gibi her ne kadar bireyler arasında da farklı değerler taşıması mümkün olsa da herhangi bir kavram üzerinde bir dili konuşan toplumun bütün üyelerinin ortak bir görüşü olması beklenir. Başka bir deyişle; eğer bir kavram bir toplum için varsa ve belli bir değer taşıyorsa o kavramdan genel olarak herkesin aynı şeyi anlaması gerekir. Evrensel kavramları bir kenara bırakırsak, her kavram her toplumda oluşmamış olabilir. Eğer toplumu oluşturan bireylerin zihinlerinde dış dünyaya ait bir ögeyle ilgili herhangi bir iz bulunmuyorsa bahsedilen öge, o toplumda kavramlaştırılmamıştır. Bu durumda göstergenin gösterilen

yönünden bahsedilemez. Çalışmamızda kullanacağımız “kavramsal boşluk” terimi bu durumu ifade etmek için kullanılacaktır. Buradan hareketle *kavramsal boşluğu*, bir dili konuşan toplumda dış dünyaya ait bir ögeyle ilgili bilgi veya tecrübe gibi herhangi bir zihinsel izin bulunmaması şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanıma ve kavramın bireyler arasında da değişebildiği konusunda yukarıda söylenenlere bakıldığında, kavramsal boşluğun neden yalnızca toplumsal boyut göz önünde bulundurularak tanımlandığı sorusu akla gelebilir. Bu konuda dil ve kavramın iç içeliği ve birbiriyle ilişkisi dikkate alınmıştır. Dil, toplumsal bir kültür ögesi olduğu için kavramın da toplumun tamamı için var olup olmaması ya da herhangi bir değere sahip olup olmaması çalışmamızdaki kavramsal boşluk algısında ve tanımında etkili olmuştur.

Kavramsal boşluk dilin sözvarlığı ya da dilbilgisel özelliklerinden çok o dili konuşan insanların algısı, yaşam tecrübesi ve anlamlandırma ihtiyacıyla ilgilidir. Bu nedenle bir dilin kendi içindeki boşluklar değil birden fazla toplumun dilinin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan diller arası boşluklardır. Çalışmamızın devamında boşluk türleri daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Çalışmamızdaki boşluk sınıflandırmasında, daha önceki çalışmalarda karşılaşmadığımız “dilsel boşluk” terimi dil düzeyinde görülen bütün boşluklar için kullanılacaktır. Her dil, anadili konuşurlarına sınırsız dilsel imkân sunar. Diller, doğası gereği konuşurun gerek sözvarlığı gerekse dilbilgisel ögeler açısından bütün ihtiyaçlarını karşılayan mükemmel yapılardır. Genel olarak düşünüldüğünde bunlar doğrudur ancak mükemmel bir sistem olarak kabul ettiğimiz dilin, yeni kavramları adlandırma gibi kimi durumlarda konuşurlarının ihtiyaçlarını karşılamasında aksaklıklar olabilir.

Dilsel boşluk; bir dilde bulunması beklenen dilsel ögenin bulunmamasından doğan boşluktur. Örneğin bir dilde o dili konuşanların zihninde kavram olarak var olan bir nesneyi karşılayan sözlüksel bir ögenin bulunmaması bir dilsel boşluktur. Başka bir ifadeyle kavramsal boşluğun dildeki karşılığı ya da bir sonraki aşamasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken şudur: Herhangi bir dilsel birimin yokluğunun boşluk olarak adlandırılabilmesi için öncelikle kavram olarak var olması gerekir. Eğer bir kavram zihinlerde canlandırılabilirdiği halde dilde karşılık bulmuyorsa bir boşluktan bahsedilebilir. Kavrama denk gelmeyen boşlukların dilsel birimlerle doldurulması mümkün değildir (Proost, 2007: 97). Dilsel boşlukların sözcük

düzeyinde görülmesi daha yaygın olsa da dilin başka düzeylerinde de boşluklar bulunabilir. Bu durum çalışmamız için dilsel boşluğun türlerini belirleyecek etkindir.

Dilsel boşluk terimi ve tanımı oldukça geneldir. Bir dilde görülebilecek bütün boşluk türlerini ifade eden bir üst başlıktır. Çalışmanın devamında, dilsel boşluğun hangi düzeylerde bulunduğu ve sebepleri dikkate alınarak boşluk türlerinin ayrıntılı bir incelemesi yapılacaktır.

Dildeki boşluklar üzerine yapılan çalışmalarda tanımlar genellikle “sözlüksel boşluk” ya da “sözcüksel boşluk” şeklinde yapılmış ve yalnızca sözcük düzeyindeki boşluklar ele alınmıştır ancak yaptığımız araştırmalar doğrultusunda boşlukların sadece sözlüksel düzeyde değil dilbilgisel düzeylerde de bulunabileceğini gördük. Buna bağlı olarak çalışmamızda dilde görülen tüm boşlukları “dilsel boşluk” başlığı altında toplayıp daha sonra türlerini belirleyerek bir sınıflandırma yaptık. Burada bize göre dilsel boşluk türlerinden biri olan sözlüksel boşluğun daha önce yapılan çalışmalardaki tanımlarına bakacağız. Ancak başvurduğumuz kaynakların hemen hepsi yabancı araştırmacılara ait olduğundan kimi çeviri sorunları vardır. Araştırmacıların kullandığı “lexical” terimi Türkçeye hem “sözcüksel” hem de “sözlüksel” olarak çevrilebileceği için kimi durumlarda hangisinin kastedildiği belli değildir. “Sözlüksel” ifadesi daha kapsamlı olduğu için çalışmamızda ve sınıflandırmamızda bunun kullanılması daha uygun görülmüş, “sözcüksel” ifadesi ise diller arası boşluklardan “sözcük düzeyinde” olanları ifade eden ikinci bir seçenek olmuştur.

Boşluk konusuyla ilgili Türkiye’deki tek kapsamlı çalışma Akşehirli’ye aittir. Akşehirli, çalışmasında boşluklardan sözlüksel boşluk olarak bahseder ve sözlüksel boşluğun; tanımlandığı halde adlandırılmamış ya da adı sözlükselleşmemiş kavramlar olduğunu belirtir (2013: 49). Bu tanımdan Akşehirli’nin de yukarıda belirttiğimiz gibi sözlüksel boşluğun ilk aşamasının kavramlaştırma olduğunu söylediğini anlayabiliyoruz. Tanımda geçen “tanımlandığı halde” ifadesinden zihinlerdeki tanımlamanın yani kavramlaştırmanın anlaşılması mümkündür. Tanımın devamındaki “adı sözlükselleşmemiş” ifadesi ise daha çok sözlükselleşme konusuyla ilgilidir. Burada sözlükselleşme kurallarına göre sözlüklere alınan ve alınmayan dilsel birimler incelenmelidir. Bu tür bir incelemeden yalnızca ölçüt alınan sözlüklerdeki boşluklarla ilgili bir sonuç elde edilebileceği doğrudur ancak dildeki

boşlukların tespitinin de ancak o dilin sözlükleri ölçüt alınarak yapılabileceği bir gerçektir.

Hartmann ve James, Dictionary of Lexicography adlı çalışmasında sözlüksel boşluk için “belirli bir anlamı ifade etmek için herhangi bir sözcüğün bulunmamasıdır, örneğin diller arası kültüre özgü sözvarlığı terimlerinin çeviri karşılığının olmamasıdır” tanımını yapar (2002: 84). Verilen örneğe bakılırsa bu tanımla daha çok diller arası boşlukların kastedildiği düşünülebilir. Bunun yanında oldukça genel bir ifade olması hem dil içi hem de diller arası boşlukları karşılayabilecek bir tanım olduğunu gösterir.

Proost’un boşluk türleri başlığında daha ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz çalışmasında, Chomsky, Lehrer, Lyons, Allan ve Cruse gibi araştırmacıların boşlukla ilgili görüşleri ve boşluk tanımları üzerinde durarak kendi görüşlerini bu araştırmacıların görüşleriyle karşılaştırır. Sözlüksel boşluğu; konuşanların zihinlerinde kavramlara denk geldiği halde sözvarlığında bulunan boşluklar olarak ifade eder. İlk olarak Chomsky’nin boşlukla ilgili görüşlerini ve kendi görüşlerini karşılaştırarak her ikisinin de boşluktan kastının var olması dilsel açıdan mümkün olduğu halde var olmayan dilsel birimler olduğunu belirtir. Dilsel olarak mümkün olmasını ise kavrama denk gelmesine bağlar ve sözlüksel boşluk tanımlanırken kavramsal boyutun göz ardı edilmemesi gerektiğini savunur. Tanım, tamamen yapısalcı bakış açısıyla yapıldığı takdirde sözlüksel boşluğun temelini oluşturan kavramsal boyut dikkate alınmamış olur ki bu da doğru bir tanım yapılmasını engeller. Sözlüksel boşluk temelde kavramlar ve sözlüksel ögeler arasındaki ilişkiye dayanır. Dolayısıyla sözlüksel boşluk tanımı hem sözlüksel alanın yapısına hem de kavramlara gönderme yapmalıdır.

Lehrer, bir sözcüğün herhangi bir şekilde eksik kaldığı her durum için sözlüksel boşluğun söz konusu olduğunu söyler (akt. Kolman, 2011: 15). Boşluğu; bir sözlüksel alanın yapısındaki belirli bir dizide bulunan sözlüksel bir birimin yokluğu şeklinde tanımlar (Proost, 2007: 100). Tanımdan da anlaşılacağı gibi Lehrer, daha çok sözlüksel alanlar üzerinde durmuş, kavramsal boyuttan pek bahsetmemiştir. Proost, Lehrer’in görüşlerine kısmen katılmakla birlikte bu noktada ona katılmaz.

Proost’un çalışmasında sözlüksel boşlukla ilgili görüşlerine yer verilen bir diğer araştırmacı Lyons’tur. Lyons’un sözlüksel boşluk tanımı da Lehrer’in tanımıyla

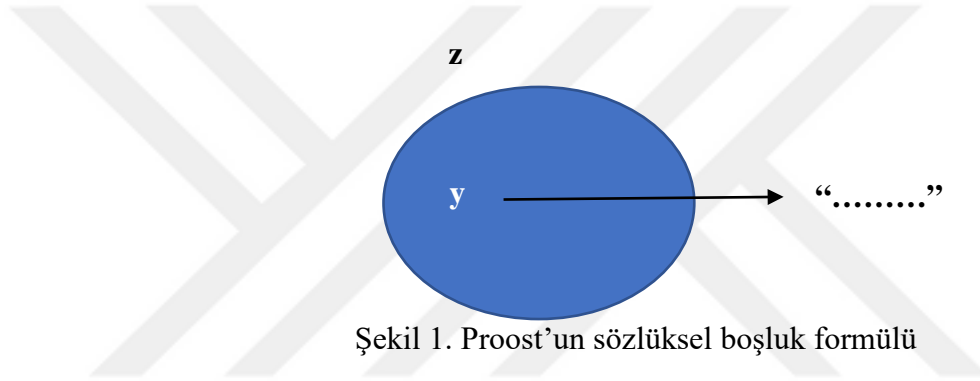
benzerlik gösterir. Lyons'a göre sözlüksel boşluk; bir sözlüksel alanın yapısındaki boş sıralardır (2007: 105). Lehrer ve Lyons'un tanımlarındaki benzerlik, Proost'un karşı çıktığı ortak noktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Proost'a göre sözlüksel boşluklar için kavramsal boyut büyük önem taşımaktadır. Bu iki tanımda bu noktanın dikkate alınmadığı görülür.

Allan, sözlüksel boşluk tanımı yaparken kavrama dikkat çeker. Ona göre sözlüksel boşluk; bir kavramsal alandaki birbirine yakın kavramlardan biri adlandırılmışken bir diğeri için dilde herhangi bir sözlüksel ögenin bulunmamasından doğan boşluktur. Bu tanımda dikkat edilmesi gereken iki nokta; zihinde var olan kavramın adlandırılmaması ve yakın bir kavramın adlandırılmış olmasıdır. Bunları bir dilsel birimin yokluğuna dilsel boşluk diyebilmemiz için gereken koşullar olarak değerlendirebiliriz. Allan'ın boşluk tanımının ve görüşlerinin Proost'un daha önce belirttiğimiz görüşlerini destekler nitelikte olduğunu söyleyebiliriz çünkü Proost'un tanımı da kavramları karşılayacak dilsel birimlerin yokluğu şeklindeydi (2007: 97-113).

Proost'un çalışmasında sözlüksel boşlukla ilgili son olarak Cruse'un görüşleri ele alınmıştır. Cruse sözlüksel boşluktan bahsedebilmek için kavrama işaret eden herhangi bir kanıtın olması gerektiğini savunur ve sözlüksel boşluğu; bir dilde belirli bir düşünceyi ifade etmek için bulunması beklenen sözcüğün o dilde bulunmaması olarak tanımlar. Bununla birlikte dilde kültüre yabancı olan bir kavramı karşılayan sözcüğün bulunmaması durumunda sözlüksel boşluk oluşmadığını savunur (2006: 93). Burada Cruse'un "örtülü kategori (covert category)" ya da "etiketsiz kavramsal kategori (conceptual category without a label)" diye ifade ettiği terimlerden de bahsetmek gerekir. Cruse'un konuyla ilgili verdiği örneklerden de anlaşılacağı gibi bu terimlerle anlattığı kavram sözlüksel boşluğa oldukça yakındır. Ona göre "karada yer değiştirmek" ya da "karada bir yerden başka bir yere gitmek" için "yürümek, koşmak, zıplamak" gibi eylemlerin hepsini içine alan üst anlamlı bir terim bulunmazken "havada yer değiştirmek" için "uçmak", "suda yer değiştirmek" için ise "yüzmek" üst anlamlı terimleri mevcuttur. Fischer da Cruse'un terimlerinin sözlüksel boşluk terimiyle eş anlamlı olduğu görüşündedir (2000: 8). Kavramsal boyutun ön planda tutulması bakımından Proost'la ortak bir görüşe sahiptir çünkü o da kavrama işaret etmeyen durumlarda sözlüksel değil kavramsal boşluğun ortaya çıkacağı görüşündedir (2007: 113-114).

Proost, yukarıda özetlediğimiz görüşlerden de hareketle sözlüksel boşlukların, sözlüksel alanların yapısıyla ilgili olduğu sonucuna varır. Bahsedilen sözlüksel yapı ise sözlüksel alanlardaki sözlükselleşmiş ve sözlükselleşmemiş birimlerle ilgilidir. Bununla birlikte sözlükselleşmemiş her birim için boşluktan bahsetmek mümkün değildir. Proost, son olarak kendi sözlüksel boşluk tanımını kavramsal boyutu ve sözlüksel alanı da dikkate alacak şekilde şu şekilde formüleştirebilir:

“Sözlüksel bir alanın yapısında, bir z kavramlar sistemi içinde pratik olarak olası bir olay, hareket ya da duruma işaret eden y kavramı için özel bir x sözlüksel ögesinin bulunmamasından kaynaklanan boş alan” (Proost, 2007: 115).

Şekil 1. Proost'un sözlüksel boşluk formülü

Bu zamana kadar yapılan çalışmalarda sözlüksel boşluk tanımlarını kısaca özetledik. Bu tanımlarda dikkat çeken iki nokta vardı: Kavram ve sözlüksel alan. Bunlar bizim için de sözlüksel boşluğun tanımlanmasında üzerinde durulması gereken noktalar. Özellikle dil kullanıcısının zihnindeki kavramsal varlık sözlüksel boşluktan bahsedebilmek için gerek koşuldur. Bunun yanında sözlüksel bir alan ve bu alanda sözlükselleşmiş eşin kavramların varlığı da sözlüksel boşluğa sebep olan ikinci şarttır. Bu iki durumdan ve yukarıda özetlediğimiz tanımlardan hareketle şöyle bir sözlüksel boşluk tanımı yapabiliriz: Dil kullanıcısının zihninde dünya bilgisiyle oluşan somut veya soyut kavramların, eşin bir kavram dilde karşılık bulmasına rağmen dilsel karşılığının bulunmamasından doğan boşluktur. Lehrer'in boşluk örneğine bakacak olursak yaptığımız tanım daha da netleşecektir. Lehrer'e göre İngilizcede kız ve erkek çocuk için *child* sözcüğü, anne ve baba için *parent* sözcüğü kullanılırken, teyze ve dayı için, amca ve hala için ya da kız ve erkek yeğen için herhangi bir sözlüksel ögenin bulunmaması sözlüksel boşluk oluşturur (akt. Proost, 2007: 99). Lehrer'in verdiği örnek, hem boşluğun kavrama denk gelmesi hem

de aynı sözlüksel alana ait sözlükselleşmiş başka ögeler bulunması bakımından yaptığımız tanıma tam olarak uymaktadır.

Sözlüksel boşluk, çok anlamlı bir terimdir. Yukarıda yaptığımız tanım, sözlüksel boşluğun çalışmamızdaki temel anlamını ifade eder. Aynı terim, dilsel boşluğun sözlüğe yansımaları ve aynı zamanda da bir sonraki aşaması olarak ifade edebileceğimiz durumu karşılamak için de kullanılabilir. Tek dilli ya da iki dilli bir sözlükte, dilde ve dil kullanıcısının zihninde var olan herhangi bir kavramı karşılayacak sözlüksel bir birimin bulunmaması sözlüksel boşluktur. Burada kastedilen dilin sözvarlığında görülen bir boşluk değil, söz konusu olan sözlükte bulunan boşluktur. Başka bir ifadeyle o sözlüğün boşluğudur. Bu tür boşluklar çoğunlukla sözlük hazırlayıcısının tercihine bağlı olarak ortaya çıkar. İki dilli sözlüklerdeki, kültüre özgü sözvarlığı öğelerinin eksikliğinden doğan boşlukları bu anlamdaki sözlüksel boşluklara örnek verebiliriz.

2.1. DİLSEL BOŞLUKLARIN TESPİTİ

Dilsel boşlukların tespiti basit bir tarama yöntemiyle yapılabilecek kadar kolay değildir. Özellikle sözlüksel düzeydeki yani bir dilin sözvarlığındaki boşlukların tespiti oldukça zordur. Sözvarlığında bulunan bütün boşlukların tespit edilebilmesi için dilin sözvarlığını eksiksiz bir şekilde yansıtan sözlüklere ihtiyaç vardır. Bütün boşlukların tespiti, bütün sözvarlığının eksiksiz olarak taranmasıyla mümkün olacaktır ki bu da olanaksızdır. Bunun yanında dil canlı bir varlıktır ve sürekli bir değişim içindedir. Zihinlere giren yeni kavramlar nedeniyle dil, yeni sözcüklerin türetilmesine de her zaman açıktır. Bu da boşlukların tespitini zorlaştıran diğer bir etkidir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak boşluklar için “görece dilsel boşluk” ve “olası dilsel boşluk” ifadelerini kullanmak yerinde olacaktır.

Dilsel boşlukların tespit yöntemlerine geçmeden önce hem dil içi hem de diller arası boşlukların oluşmasına sebep olan durumlardan ve herhangi bir dilsel birimin yokluğunun boşluk olup olmadığına nasıl karar verilebileceğinden bahsetmek gerekir.

Bir dilde bulunmayan her birim için sözlüksel boşluktan bahsetmek doğru değildir. Bunun için bir sisteme, boşluğa işaret eden ölçütlere ihtiyaç vardır. Boşluğa karar vermeye yardımcı olacak ölçütlerin aynı zamanda sözlüksel ve kavramsal

boşlukları birbirinden ayıran ölçütler olduğunu da söyleyebiliriz. Bunların bazılarında boşluk tanımlarını anlatırken bahsettik. Proost'un ifadesiyle bir temel boşluğun sözlüksel boşluk sayılması için olası bir sözlüksel ögeyle doldurulup doldurulmadığı önemlidir. Bir kavram, sözlüksel bir ögenin haricindeki yapılarla karşılanıyorsa sözlüksel boşluktan bahsedilebilir (2007: 98). Burada tamamıyla konumuzla ilgili olmasa da sözlükselleşme kurallarının da önemli olduğunu söylemek gerekir. Bu anlamda hangi birimlerin sözlüksel öge sayılacağına, hangilerinin sayılmayacağına ve sözlüksel ögenin ne olduğuna karar verildikten sonra boşluklara karar vermek doğru olacaktır.

Lehrer'in boşlukların hangi durumlarda oluştuğu ve olası sözlüksel ögelerin özellikleriyle ilgili yorumu şu şekildedir.

- Olası bir sözlüksel öge, dilbilgisel yapıların anlamsal yapısına karşılık gelen bir anlamsal yapıya sahip olmalıdır.
- Bütün bir cümle tek bir sözcükle yer değişmez.
- Eylemler göndergesel belirtenler (referential indice) içeremez. Bu sebeple adı "Choco" olan bir kedinin kafasını kesmek anlamında "dechocotate" gibi bir eylemin bulunması mümkün değildir.

Lehrer, bu ölçütlerle olası bir sözlüksel ögenin ne olduğu ya da ne olmadığını belirlenebileceğini ancak olası ve olası olmayan sözlüksel ögelerin ayrımının belirli bir dilin sözlük yapısına bağlı olduğunu belirtir. Bu ölçütler çerçevesinde belirlenen olası sözlüksel ögelerin yokluğu da bir dildeki sözlüksel boşluklarla ilgili fikir verecektir.

Bir dildeki olası sözlüksel ögeler, o dildeki mevcut sözlüksel ögelere bağlıdır. Lehrer daha önce de bahsettiğimiz, İngilizce akrabalık adlarıyla ilgili verdiği örneğiyle bu durumu açıklar. Buna göre; "child" sözcüğü kız ve erkek çocuk için, "parent" sözcüğü anne ve baba için iki cinsiyeti de kapsayan sözcüklerken, teyze ve dayı için, hala ve amca için ya da kız ve erkek yeğen için kapsayıcı sözcüklerin bulunmaması İngilizcede sözlüksel boşluklar oluşturur. Bununla birlikte "büyük erkek kardeş" ya da "büyük kız kardeş" için sözlüksel bir ögenin bulunmaması boşluğa sebep olmaz çünkü "birinin kardeşinin yaşı" İngilizce için sözlükselleşmiş bir deyişke değildir. İngilizcede büyük erkek kardeş için "elbrosis" gibi bir sözcük olsaydı bu deyişke sözlükselleşmiş olacaktı ve küçük kardeş için bir sözcüğün

bulunmaması sözlüksel boşluk olacaktı. Türkçe “ağabey” ve “abla” sözcüklerini düşünürsek bu değişkenin Türkçede sözlükselleştiğini söyleyebiliriz ancak Türkçede de büyük kardeşlerin sözlüksel öğelerle cinsiyet ayrımı yapılmışken küçük kardeşlerin cinsiyet ayrımını yapan sözlüksel öğeler bulunmamaktadır. Lehrer’in İngilizceden verdiği örnekler ve Türkçede karşılaştığımız örneklerden hareketle sözlüksel boşluk tanımında da ifade ettiğimiz gibi bir değişke sözlükselleşmezse sözlüksel boşluğun oluşamayacağını söyleyebiliriz.

Lehrer sözlüksel boşluk sayılabilecek durumlarla ilgili aşağıdaki şartları da arar.

- Sözlüksel olarak mümkün olmayan kavramlar için boşluk yoktur.
- Mevcut olmayan nesnelere, durumlar ve benzeri şeyler için boşluk yoktur.
- Sözlüksel boşluk olabilmesi için değişkeler kalıbındaki her satır ya da kolonda en az bir üye olmalıdır. Değişkeler kalıbı, herhangi bir sözlüksel alana ait belirlenen sözlükselleşmiş değişkeler ve mevcut sözlüksel öğelerden oluşur. Dikey ve yatay düzlemlerden oluşan bu kalıptaki boş alanlar sözlüksel boşlukları gösterir (akt. Proost, 2007: 98-102).

Lehrer’in geniş bir çerçevede ele aldığı sözlüksel boşluklara karar verme ölçütlerine Lyons farklı bir açıdan bakar. Var olması mümkün olmayan kavramlardan örnekler vererek bunları karşılayan sözlüksel öğelerin bulunmamasının boşluk olarak değerlendirilmemesi gerektiğini söyler. Burada bahsedilen kültürene yabancı olduğu için konuşma topluluğunun zihninde yer etmeyen kavramlardan farklıdır. Lyons’un “evli bekar” ya da “kare daire” örneklerinden de anlaşılacağı gibi bahsedilen kavramlar onun kendi deyimiyle saçma kavramlardır. Bu kavramların var olması mümkün olmadığı için bu kavramların yokluğu da sözlüksel boşluk sayılamaz. Bunun yanında Lehrer’in görüşlerine paralel olarak sözlüksel boşluğu bir dildeki sözlükselleşmiş ayırt edici özellik türlerine dayandırır (akt. Proost. 2007: 104-105). Lyons’un da belirttiği gibi mantığa uygun olmayan bu kavramların bulunmaması dildeki herhangi bir eksikliği göstermez. Bu açıdan bakıldığında her dilde sayısız boşluk bulunur ancak bunların doldurulmasını gerektiren bir ihtiyaç yoktur. Dildeki boşlukların konuşanların zihninde var olan kavramlara dayanması gerektiğini daha önce belirtmiştik.

Dilsel boşluklara karar vermek için kullanılacak ölçütlerin yanında boşluklara sebep olan durumların bilinmesi de boşluk tespiti için önemlidir. Sebebi bilinen boşluğun tespit edilmesi daha kolay olacaktır ancak bütün boşluk türleri için aynı sebeplerden bahsetmek doğru olmaz. Boşluk türlerine göre sebepler de farklılık gösterir. Birkaç başlık altında genelleyebileceğimiz boşluk sebepleri, farklı araştırmacıların çalışmalarında farklı biçimlerde ele alınmıştır. Burada bu zamana kadar yapılmış çalışmalarda boşluk sebeplerinden kısaca bahsedip bu çalışmalardan hareketle boşluk sebeplerini belirleyeceğiz.

Dil içi boşluk ve diller arası boşluk olmak üzere temelde ikiye ayırdığımız boşluklardan diller arası boşluk, başka bir ifadeyle kavramsal boşluktur. Cruse'a göre kavramsal boşlukların sebebi ayrıntıya gerek duyulmaması ve herhangi bir kavramın dili konuşanlar için "canlı ve belirgin" olmamasıdır (akt. Proost, 2007: 113-114). Kavramların belirginliği veya adlandırılma gerekliliği her dil için farklılık gösterir. Dillerin adlandırma biçimleri ve dili konuşan toplumun kültürel yapısı dillerin sözvarlığı üzerinde etkilidir. Buna bağlı olarak adlandırılan ve adlandırılmayan kavramlar söz konusu olur. İki dilin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkabilecek diller arası boşluklar çoğunlukla kültüre özgü sözvarlığı öğeleri olacaktır. Bunun yanında toplumların bilimsel ve teknolojik gelişme düzeylerine bağlı olarak da dillerin sözvarlığı farklılık gösterir. "Bir Japon dünya görüşü ya da estetik anlayışı" olan "*wabi sabi*" ve "Japonya'da kalorifer olmayan evlerde kışın ayakları ısıtmak için kullanılan masa şeklindeki ısıtıcı" anlamındaki "*kotatsu*" Japon kültürüne ait kavramlardır ve bu kavramların Türkçede sözlüksel bir karşılığı yoktur. Kavramsal bir boşluğa işaret eden bu karşılıksızlık aynı zamanda Türkçe ve Japoncanın karşılaştırılması durumunda diller arası bir boşluk da meydana getirir. Bir yerli dili olan Yanomamide "modem" için sözlüksel bir ögenin bulunmaması da yine bu duruma örnektir çünkü modem kavramı bu dili konuşan toplum için yabancıdır ve bu yüzden de yeterince canlı ve belirgin değildir (Cruse, 2006: 93). Diller arası düzeydeki boşlukları parça-bütün ilişkisi içinde inceleyen Cruse'a (2000) göre de parça-bütün anlamsal ilişkisi her dil için adlandırma amaçlarına göre farklılık gösterir. Bir dilde adlandırma ihtiyacı duyulan bir bütünün herhangi bir parçası için başka bir dilde adlandırmaya gerek duyulmayabilir. Cruse, konuyla ilgili Fransızcadan "kulp" örneğini verir. Fransızcada, "kapının kulpu (*bouton*)", "valizin

kulpu (*poignée*)” ve “pompa ya da silahın kulpu (*manivelle*)” ayrı ayrı adlandırılmıştır. Bu ayrıntılı adlandırma bütün dillerde görülmez (2000: 188).

Cruse, dil içi sözlüksel boşluklarla ilgili; eğer kavram o dili konuşanlar için sözlükselleşmeyi gerektirecek kadar canlı ve belirgin değilse bu kavramın dilsel karşılığının olmaması da sözlüksel boşluk değildir der (2000: 187-188). Dolayısıyla yukarıda belirttiğimiz ve kavramsal boşluk sebebi olarak öne sürdüğü belirginliği, sözlüksel boşluk oluşabilmesi için bir koşul olarak görür. Cruse’un sözlüksel boşluk için aradığı bu koşul kısmen kabul edilebilir ancak, bir dili konuşan toplum için hangi kavramın daha belirgin olduğuna, belirginliğin derecesine ve hangi derecede adlandırmanın gerektiğine karar vermek oldukça güçtür. Bunun yanında Cruse’un verdiği “ense” örneğine bakacak olursak, İngilizler için “boynun arkası” kavramının belirgin olmadığını dolayısıyla İngilizcede bu kavramı karşılayan sözlükselleşmiş bir ögenin bulunmadığını söyler. Burada sözlüksel değil kavramsal boşluğun ortaya çıktığını belirtir ancak bu görüş şüphelidir. Ense hem İngilizler için de var olan bir kavramdır hem de kültüre özgü sözvarlığına ait olmayan bir kavramdır ve adlandırma ihtiyacı duyulmayacak bir kavram değildir. Bunlar düşünülürse burada kavramsal bir boşluk olduğunu söylemek güçtür. Eğer burada ense kavramının yeterince belirgin olmamasından doğan bir boşluk varsa bu durum kavramsal değil sözlüksel bir boşluk sebebidir. Bu durumda kavramların “canlı ve belirgin” olmaması hem kavramsal hem de sözlüksel boşluğa sebep olabilir.

Proost’un diller arası boşluğun sebebi olarak gördüğü durumlar Cruse’un görüşleriyle temelde benzerlik gösterse de farklı şekilde ifade edilmiştir. Proost boşluğun sebebinden bahsederken dil, kültür ve düşünce arasında üçlü bir ilişki olduğunu ve bu üç kavramın birbirini etkilediğini söyler. Kültürün dil aracılığıyla düşünceyi etkilediği algısına dilsel görelilik “(linguistic relativity)” ya da “dilsel belirlemecilik (linguistic determinism)” der. Buna bağlı olarak dillerin birbirinden farklı olduğunu ve her konuşma topluluğunun da farklı bir sözcük görünümü belirlediğini ifade eder. Bu durumda farklı dillerin karşılaşması sırasında kimi boşlukların oluşması kaçınılmaz olacaktır. Onun boşluk sebebi olarak gördüğü bir başka durum “kodlanabilirlik”tir. Slobin’in dilsel görelilikle ilgili geliştirdiği “konuşma için düşünme” yapısı Proost’un sözlüksel boşlukla ilgili görüşlerinde etkili olmuştur. Bu çalışmadan hareketle kodlanabilirliğin konuşma için düşünme araştırmalarında önemli olduğu kadar sözlüksel boşluk araştırmalarında da oldukça

önemli olduğunu savunur. İfade kolaylığı olarak açıklayabileceğimiz kodlanabilirlik, kavramların ne kadar ifade edilebilir olduğu konusunda bilgi verecektir. Tek bir sözcükle ifade edilen kavramlar, bir öbeyle ifade edilen kavramlar ve cümle ile ifade edilen kavramların kodlanabilirlik düzeyleri farklı olacaktır. Dolayısıyla bir kavramın sözlüksel bir ögeyle ifade edilip edilmemesi, başka bir ifadeyle sözlüksel bir boşluk oluşup oluşmamasının belirleyicisi kavramların kodlanabilirlik düzeyi olacaktır. Türkçe “kötümse-” kavramı, Almanca ve Rusçada da sözlükselleşmiştir ancak İngilizce, Fransızca ve Flemenkçede bu kavramı karşılayan sözlükselleşmiş bir öge yoktur. Bu durumda bu kavram Türkçe, Almanca ve Rusçada daha kodlanabilirken İngilizce, Fransızca ve Flemenkçede daha az kodlanabilir ve bu durum diller arası boşluğa sebep olacaktır (2007: 91-95). Aynı şekilde bir kavramın diğerinden daha az kodlanabilir olması da dil içi boşluklara sebep olacaktır. Proost’un “kodlanabilirlik” olarak ifade ettiği boşluk sebebinin, Cruse’un “canlılık ve belirginlik” kavramlarıyla yakınlık gösterdiği açıktır çünkü Proost “kötümse-” örneğini verirken “bir olayın yalnızca olumsuz yönlerini düşün-” eyleminin Türk, Alman ve Rus konuşurlar için daha dikkat çekici, diğerleri için ise dikkat çekici olmadığını da söyler.

Farklı araştırmacıların farklı terimlerle ifade ettiği belirginliğe Fischer ayrıntılı olarak değinmiştir. Ona göre “sözlüksel boşluk neden var” ve “nerede var” sorularının temel sebeplerinden biri belirginliktir. Araştırmacı sözlüksel boşluk sebeplerini şöyle sıralar:

- Psikolojik belirginlik (ya da duygusal ilişki)
- Algısal belirginlik
- Prototipiklik

Fischer, amca ve hala için cinsiyet gözetmeyen bir üst terimin olmamasını ya da bazı hayvan türlerinin erkek-dişi ve genç-yaşlı olmalarına göre farklı adlandırmaları bulunurken bazı türlerde bu ayrıntının olmamasını psikolojik belirginlikle açıklar. Buna göre insanların en çok iç içe olduğu hayvan türleri onlar için daha belirgin ve dikkat çekici olduğundan bu türler için daha ayrıntılı bir adlandırma gereği duyulur. Sadece hayvanbilimcilerin ya da özel ilgi duyanların ilgisini çeken ve insanlara daha uzak olan hayvan türleri ise ayrıntılı bir adlandırmaya gerek yoktur. Bir hayvan türünün küçük ve büyük yaşta olanlarının farklı adları olabilirken birçok türün küçük

yaşta olanları sadece “yavru” olarak adlandırılabilir (Cruse’dan akt. Fischer, 2000: 10).

Fischer’in psikolojik belirginliğin sebep olduğu boşluklara verdiği örneklerden biri de Chomsky ve Lehrer’in bahsettiği “ölü bitki” örneğidir. Bu örnekte araştırmacılar insan, hayvan ve bitki ölüleri için kullanılan sözlüksel öğeleri karşılaştırmış ve ölü bitki için sözlüksel bir boşluk olduğunu söylemişlerdir (human-*corpse*, animal-*carcass*, plant- ?). Bu örneklere ek olarak “görme yetisi olmamak” ya da “duyma yetisi olmamak” belirgin bir özellikken bu yetilere sahip olmak belirgin değil sıradan özelliklerdir. Dolayısıyla hem bu örnekteki hem de yukarıda bahsettiğimiz örneklerdeki boşluklara psikolojik belirginlik sebep olmuştur (2000: 11).

Algısal belirginlik, Fischer’a göre diğer bir boşluk sebebidir ancak psikolojik belirginlikle paralel bir sebeptir. Bir insanın yürüyemediğini fiziksel olarak anlayabiliriz ama koku alamadığını ancak iletişimle anlarız. Son olarak prototipikliği boşluk sebebi olarak kabul eden Fischer, kimi kategorilerde prototipin bulunmamasının sözlüksel boşluk oluşturduğu görüşündedir (2000: 12).

Proost’un dikkat çektiği bir başka boşluk sebebi pratikliklidir. Burada bahsedilen pratiklik uygulama açısından olabilirliktir. Benzer bir düşüncüyü yukarıda Lyons da ifade etmişti. Lyons var olması mümkün olmayan kavramlara dikkat çekerken, Proost var olması mümkün olsa da pratik olarak olabilirliği düşük kavramlardan bahseder. Bu iki araştırmacının konuyla ilgili düşünceleri arasındaki fark ise birinin saçma kavramların dilsel karşılığının olmamasını boşluk olarak görmemesi, diğerinin ise kimi kavramlar için dilsel karşılığın olmamasının, başka bir ifadeyle buradaki boşluğun sebebini bu kavramların pratikte olabilirliğinin düşük olmasından kaynaklandığını düşünmesidir. Proost, bu düşüncelerini Lehrer’in “ızgara altında yağda pişirme” örneğinden hareketle ortaya atmıştır. Lehrer’e göre bu pişirme yöntemi için bir terimin olmamasından doğan bir boşluk söz konusudur. Proost, Lehrer’in bu ve buna benzer kimi örneklerinde pratiklikten hiç söz etmemesi üzerine bu konuya dikkat çekmiştir. “Izgara altında yağda pişirme” yöntemi aslında olabilecek bir yöntemdir ancak yağın tutuşabilme ihtimali düşünüldüğünde bu yöntemin pek de mantıklı olmadığı söylenebilir. Bu yüzden de buradaki boşluğun sebebi bu yöntemin uygulama açısından mantıklı olmamasıdır (2007: 104-105).

Sözlüksel boşlukları kılış eylemsileri kapsamında inceleyen Verschueren, iki sözlükselleşme prensibinden bahseder. Bunlardan ilki dinleyici odaklı bir prensiptir ve bu prensibe göre dinleyici açısından daha önemli olan duygular ve davranışlar, daha az önemli olanlara oranla daha çok sözlükselleşir. Aynı zamanda konuşucu ve dinleyici ilişkisi açısından önemli olanların bilişsel dikkat çekiciliği yüksekken önemsiz olanlarıki daha düşüktür. Buradaki eksik sözlükselleşmeler sözlüksel boşluklara sebep olacaktır.

Verschueren'in bahsettiği ikinci prensip, farklı türden söz eylemlerin karşılıklarına işaret eden kılış eylemleriyle ilgilidir. Bu prensibe göre konuşucu ve dinleyici arasındaki ilişkinin uyumunu içeren karşılıklar için özel kılış eylemleri yoktur. Eğer bir soruya beklenen cevap olumluysa olumsuz cevap bilişsel olarak daha dikkat çekici hale gelir. Bu durumda sözlükselleşme sürecinde dikkat çekicilik düzeyi daha düşük olan olumlu cevap göz ardı edilebilir ve bu durum sözlüksel boşluk doğurur (Proost, 2007: 106-107). Verschueren'in açıkladığı her iki prensip de bilişsel dikkat çekiciliğin sözlüksel boşluk sebebi olduğunu gösterir. Bu görüş, Proost'un dikkat çektiği "belirginlik prensibi" ile benzerlik gösterir. Proost da davranışların belirgin olanlarının olamayanlara ya da sıradan görülenlere oranla sözlükselleşmeye daha uygun olduğunu söyler. İki araştırmacının prensipleri arasındaki fark ise birinin sosyal etkileşim düzeyine diğerinin ise bilişsel düzeye odaklanmasıdır. Başka bir ifadeyle Proost'un belirginlik prensibine göre kavramların sözlükselleşmesinde toplumsal açıdan dikkat çekicilik, Verschueren'in bilişsel dikkat çekicilik prensibine göre ise bilişsel dikkat çekicilik etkilidir.

Araştırmacılar arasında bir dilin siteminde boşlukların bulunup bulunmaması konusunda farklı görüşler bulunur. Trier'in görüşü dil sisteminin boşluğa izin vermeyeceği yönündedir ve Ivir bu konuda şöyle düşünür; "her dil, anadili konuşurlarının tüm ihtiyaçlarını mükemmel bir şekilde sunsa ve onlara ifade etme gereği duydukları her şeyi ifade etme fırsatı verse Trier haklı olur ve sözlükte (lexicon) boşluk olmaz" (1977: 168). Ona göre dildeki boşlukların sebebi, dilin kimi durumlarda konuşurunun ihtiyacını karşılayamamasıdır diyebiliriz ancak bu durumun kalıcı ya da uzun süreli olmayacağını da belirtmek gerekir.

Ivir, anadili konuşurunun dildeki boşlukları fark etme konusunda yetersiz kalabileceğini düşünür. Bir dildeki yeni, sözlükselleşmemiş dış dünya görünüşlerinin sözlükselleşmesi gerektiğinde dil bunu doğal bir şekilde yapar ve anadili konuşuru

bir boşluğun doldurulduğunu ya da başka boşlukların doldurulmayı beklediğini fark etmez. İvir, bu sebepten dolayı bir dildeki boşlukların tespit edilmesi konusunda anadili konuşuru olmayan bir dilbilimcinin bir sözlüksel sistemi çalışmasının daha faydalı olacağını savunur ancak bu yolla belirlenen boşluklar, kişisel deneyimlerden ve kültür farkından kaynaklanan boşlukları içermeyecektir. Bir dile özgü bütün anlamsal alanlar diğer dillerdekilerle eşleşmeyebilir ve bu durum diller arası kavramsal boşlukların ortaya çıkma sebeplerindedir (1977: 168-169).

Sözlüksel boşluk konusunun kavram ve anlam konularıyla yakından ilgili olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu bağlamda sözlüksel boşluk çalışmalarının da dilin anlambilimsel özellikleri doğrultusunda yapılması yararlı olacaktır. İngilizceyle karşılaştırmalar yaparak Çekçedeki boşluklar üzerine bir çalışma yapan Kolman (2011) da sözlüksel boşluk çalışmalarının anlambilim bilmeden yapılamayacağı görüşündedir. Dildeki boşluklar ve bu boşluklara sebep olan durumlar dillerin anlambilim özellikleriyle belirlenebilir. Ayrıca Kolman, çalışmasını yaparken yaşadığı en önemli sorunun da dilin “süreklilik” ve “esneklik” özelliklerinden kaynaklandığını savunur. Bu özellikler dildeki boşlukların kısa sürede telafi edilip ortadan kalkmasına ya da yeni boşlukların hızlı bir biçimde ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Bir dildeki bütün boşlukların tespiti zordur ancak belli sınırlar içinde mümkündür. Bunun için taramada bazı sınırlamalara gidilmesi gerekir. Bu da sözlüksel boşluk tanımı yaparken dikkat çektiğimiz “sözlüksel alan” kavramının önemini ortaya koymaktadır. Bir dilin sözcüklerindeki bütün boşlukları tespit etmeye kalkışmak yerine sözlüksel alanlar üzerinden tarama yapılması daha yararlı olacaktır.

Dilsel boşlukların tespitiyle ilgili farklı yöntemler izlenebilir. Bu yöntemler, çeşitli tespit ölçütleri belirlenerek boşluk taramasının bu ölçütler üzerinden yapılmasına dayanır. Lehrer’in konuyla ilgili çalışmasında kullandığı yöntemlere göre:

- Öncelikle boşluk aranacak sözlüksel alan belirlenir
- Belirlenen sözlüksel alanın bütün öğeleri için geçerli olacak değişkeler belirlenir
- Belirlenen değişkeler bir tablonun satır ve sütunlarına yerleştirilir
- Tarama sonucu elde edilen sözlüksel öğeler tabloya yerleştirilir (Proost, 2007: 100-102)

- Bir boşluktan söz edebilmek için her bir değişke satır veya sütununda en az bir ögenin bulunması gerekir. Bu nedenle değişkeler belirlenirken sözlüksel alanın en az bir ögesi için geçerli bir değişke olmasına dikkat edilmelidir.

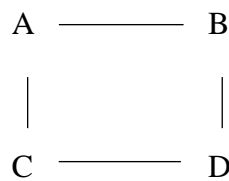
Lehrer'e göre "yeşil şişe" için bir sözcüğün bulunmaması bir boşluk oluşturmaz çünkü "renk" kaplar için sözlükselleşmiş bir değişke değildir. Proost, Lehrer'in bu görüşlerine katılır ancak yalnızca bir sözlüksel alana indirgenerek yapılacak taramaların dil içi boşluk çalışmaları için uygun olduğunu düşünür. Bir dilde temel kavramlar çoğunlukla sözlükselleşeceği için tablodaki satır ve sütunların genellikle boş kalmayacağı görüşündedir. Farklı dillere ait değişkelerle oluşturulan bir tabloda ise daha çok boş alan olabileceğini belirtir. Farklı dillerde sözlükselleşme değişkeleri de farklılaşacağı için birden fazla dilin karşılaştırıldığı durumlarda daha çok boşlukla karşılaşılması doğaldır.

Lehrer'in yukarıdaki yönteminden başka kimi araştırmacılar boşluk tespitinde kullanılabilecek ölçütler belirlemiştir. Çalışmamızda ele alacağımız ve Türkiye Türkçesindeki olası boşlukların tespitinde kullanacağımız ölçütler Fischer'e ve Proost'a ait olacaktır.

2.1.1. Fischer'in Dilsel Boşluk Tespit Ölçütleri

Fischer, sözcüksel boşlukların yapıyla ilgili olduğunu düşünerek bu boşlukların belirlenebilmesi için üst anlamlılık, eş anlamlılık ve karşıt anlamlılık gibi anlam ilişkilerinden oluşan *sözcüksel ilişki örüntüsünün* belirlenmesi gerektiğini söyler (2000: 2). Herhangi bir kavramı ifade edecek sözlüksel bir birimin yokluğunun, dilde bir boşluk oluşturduğunu söyleyebilmek için benzer bir kavramın sözlüksel ifadesinin o dilde var olması gerekir. Sözcüksel ilişki örüntüleri, benzer kavramların sözlüksel ifadelerinin varlığını kontrol etmede yardımcı olacaktır.

Fischer, sözcüksel ilişkilerle ilgili düşüncelerini ortaya koyarken Cruse'un sözcüksel ilişkilerle ilgili şemasından faydalanmıştır (2000: 3).

Şekil 2. Cruse'a göre sözcüksel ilişkiler

Bu şemaya göre, A'nın B ile olan ilişkisine paralel bir ilişki C ile D arasında vardır. Aynı şekilde A'nın C ile ilişkisi de B'nin D ile olan ilişkisine paraleldir. Benzer paralellikler ters yönde de görülür. Fischer, Cruse'un bu görüşlerini Chomsky ve Lehrer'in örnekleriyle somutlaştırmıştır:

animal ——— corpse (Fischer buna şüpheyile yaklaşır)

plant ——— ?

Chomsky'nin örneğinde her ne kadar tam olarak kabul görmese de İngilizcede bir hayvanın ölüsünü ifade etmek için “corpse” sözcüğü olmasına rağmen hayvana paralel bir canlı türü olan bitkinin ölüsü için “corpse” sözcüğüne paralel herhangi bir sözcüğün olmadığı belirlenmiştir. Aynı örnek daha sonra Lehrer tarafından genişletilerek aşağıdaki gibi tekrar incelenmiştir:⁶

human ——— corpse

animal ——— carcass

plant ——— ?

Fischer'in bahsettiği örüntülerden alt ve üst anlamlılık ile karşıt anlamlılık sözlüksel boşlukların tespiti için oldukça önemlidir. Belirlenen herhangi bir alandaki alt ve üst anlamlı sözcükler kontrol edilerek sözlüksel boşluklar belirlenebilir. Bunun için öncelikle sözlüksel bir alan belirlenmelidir. Aynı şekilde karşıt anlamlılık da boşluk taraması için belirlenen alanlarda ölçüt olarak kullanılabilir.

İngilizcede anne ve babanın her ikisini cinsiyet gözetmeden ifade eden “parent” sözcüğü, kız ve erkek çocuğun her ikisini ifade eden “child” sözcüğü bulunur ancak annenin kız ve erkek kardeşlerinin her ikisini ya da babanın erkek ve kız kardeşlerinin her ikisini ifade eden sözcükler bulunmaz.

2.1.2. Proost'un Dilsel Boşluk Tespit Ölçütleri

Proost'un çalışmasının odak noktası sözeylemler ve iletişim eylemleridir. Bu iki alandaki boşlukların iki farklı düzeyde oluştuğunu ileri sürer:

1. Anlamın kavramsal düzeyinde oluşan boşluklar
2. Anlamın sözlüksel düzeyinde oluşan boşluklar

⁶ Chomsky'nin örneği 1965, Lehrer'in örneği 1974 yılına aittir.

Proost'a göre farklı düzeylerde oluşan boşlukların tespit yöntemi de farklı olmalıdır. Bu iki düzeydeki boşlukların her biri kendi tespit yöntemiyle belirlenebilir.

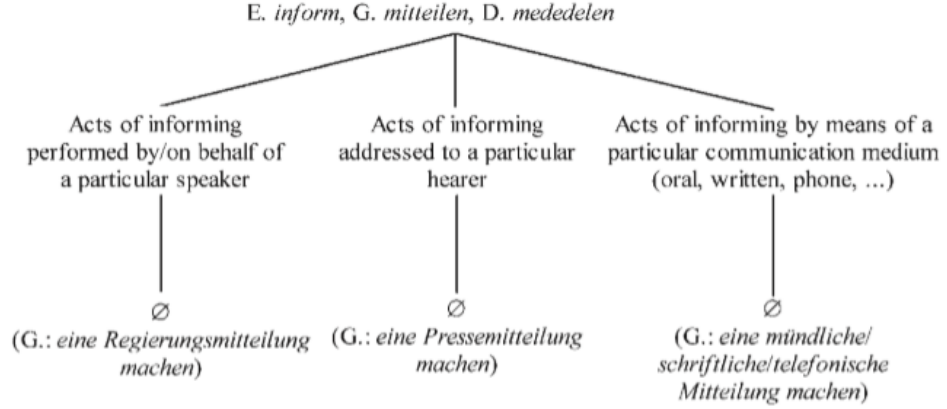
i. Anlamın Kavramsal Düzeyinde Oluşan Boşlukların Tespiti

Anlamın kavramsal düzeyinde oluşan boşluklar, “önermesel içerik, konuşanın önermesel tutumu, konuşanın niyeti ve konuşanın varsayımları” gibi kategorisel kiplik örnekleri için geçerli bütün değerlerin bir araya getirilmesiyle tespit edilebilir. Bununla birlikte boşluk tespiti yapılırken akla uygun olmayan sözeylemlere işaret eden kombinasyonlar hariç tutulmalıdır çünkü bunlar daha önce de bahsettiğimiz gibi kavrama denk gelmediği için yoklukları sözlüksel boşluk olarak değerlendirilmez. Aynı zamanda kavrama denk gelse bile genel insan davranışlarının dışında kalan örnekler de yine boşluk taramasının dışında tutulmalıdır.

Proost'un dikkat çektiği bir diğer nokta, boşluk tespiti yapılırken başvurulan analizin, bir başka ifadeyle sözlükselleşme değişkelerinin ne derece spesifik olduğudur. Ona göre anlamsal bir analizin spesifikliğini dikkate alınan anlamsal özelliklerin miktarı değiştirir. Ne kadar çok özellik göz önünde bulundurulursa analizin spesifiklik derecesi o kadar artar. Örneğin konuşanın tutumu, niyeti ve varsayımlarıyla birlikte konuşan ya da dinleyenin gittiği ya da ayrıldığı belirli bir yer gibi bir özellik daha eklenirse İngilizcede, Almancada ve Flemenkçede emir eylemleri (directive) değil ama yüklenme eylemleri (commissive) alanında boşluklar tespit edilebilir.

ii. Anlamın Sözlüksel Düzeyinde Oluşan Boşlukların Tespiti

Anlamın sözlüksel düzeyinde oluşan boşluklar da yine kategorisel kiplikler için hangi değerler kombinasyonlarının sözlükselleştğine, hangilerinin sözlükselleşmediğine bakılarak tespit edilebilir. Bunun için belirli bir alana ait eylemlerin alt anlamlıları, üst anlamlıları ve zıt anlamlıları sistematik bir şekilde taranmalıdır. Proost'a göre “bildir- (inform)” eylemi bu konunun tipik bir örneğidir çünkü bu eylemle ilgili özel alt anlamlı eylemlerde boşluklar vardır. Burada Proost'un çalışmasını İngilizce, Almanca ve Flemenkçe kapsamında yaptığını tekrar söylememiz gerekir. Aynı şekilde “övün- (boast)” eyleminin ise zıt anlamlısına bakıldığında bir boşluk olduğunu belirtir (2007: 115-118).

Şekil 3. Birine bir şeyi bildirmenin özel yollarıyla ilgili eylemlerin yokluğu (Proost, 2007: 111)

Fellbaum, her ne kadar boşluk tespitiyle bağlantı kurmasa da boşlukların alt ve üst anlamlılık hiyerarşisinde ortaya çıktığını söyleyen araştırmacılardan biridir. Üst anlamlı sözcüklerin genelde bulunmadığını belirten araştırmacı, bu boşlukların “uydurma sözcük (pseudo words)”lerle doldurulduğunu söyleyerek bunlara “wheeled vehicle” ve “bad person” örneklerini verir. İletişim eylemleriyle ilgili Almandan ve Flemenkçeden verdiği “belirli birinin bilgi vermesi”, “belirli birine bilgi verilmesi”, ya da “belirli bir ortamda bilgi verilmesi” örnekleriyle ilgili ise kimi eşdizimlerin kullanıldığından bahseder. Eşdizimleri, sözlüğün sınırları içinde kabul eder ve bunları boşluk doldurucu olarak görür (Akt. Proost, 2007: 109-112).

2.1.3. Diğer Dilsel Boşluk Tespit Ölçütleri

Bir önceki bölümde bahsedilen ölçütlerin dışında Cruse’un verdiği örnekten parça-bütün ilişkisinin de boşluk tespitinde ölçüt olabileceği anlaşılmaktadır. Buna göre, dilde bir bütünün herhangi bir bölümü için sözlüksel bir öge varken başka bir bölümü için olmamasının sözlüksel boşluk oluşturduğunu ifade ederek İngilizcede çaydanlığın tutulacak yerini ifade etmek için *kulp(handle)* sözcüğü varken kulpunun bağlı olduğu bölüm için düzenli olarak kullanılan bir sözcüğün olmadığını söyler. “Çanak (bowl)” ya da “gövde (body)” sözcüklerinin kullanılabilmesi düşünülse de bunları düzenli terimler olarak görmez. Buna göre parça-bütün ilişkisi de boşlukların tespiti için kullanılan ölçütlerden biridir.

Allan, Cruse gibi boşlukları parça-bütün ilişkisi çerçevesinde ele alır. Bu bağlamda Allan'a göre;

- kol ve el vücudun ayrı parçalarıdır
- el kesildiğinde kol da kesilmiş sayılmaz ama kolunu kaybeden biri elini de kaybeder
- kol ve eli bütün olarak karşılayan bir sözcük (*arm-hand olarak ifade edilmiş) yok ama bu bütün vücudun ayrı bir parçası olarak ifade edilmeli
- bu durumda parmak, hem elin hem bu bütünü hem de vücudun bir parçasıdır (Akt. Proost, 2007: 112).

Akşehirli (2013), Türkçede “ad+II” ve “ad+sIz” yapısındaki önadları karşıtlık örüntüsü içinde inceleyerek sözlükselleşmiş karşıtlığı olmayanları belirler. Bunu yaparken “ad+II” ve “ad+sIz” yapısındaki önadlar için karşıtlık örüntüsü kapsamında dokuz sözlükselleşme değişkesi belirler ve olası sözlüksel boşlukları tespit eder. Belirlenen sözlükselleşme değişkeleri şunlardır:

- i. Somut bir nesneye ya da niteliğe sahip olmak (paltolu, paltosuz)
- ii. Soyut bir nesneye ya da niteliğe sahip olmak (gerekçeli, gerekçesiz)
- iii. İçinde/kapsamında somut bir varlık olan (şekerli, şekersiz)
- iv. Bir eylemden etkilenmiş olmak (besteli, bestesiz)
- v. Duygu durumu ya da duygusal bir nitelik (endişeli, endişesiz)
- vi. Bedensel ya da ruhsal bir rahatsızlık (iltihaplı, iltihapsiz)
- vii. Bir eylemi gerçekleştirme ya da eylemin oluş biçimi (kasıtlı, kasıtsız)
- viii. Bir eylemi gerçekleştirmiş/tamamlamış olmak (başarılı, başarısız)
- ix. Deyimleşmiş ya da adlaşmış önadlar (özürlü, özürsüz)

{+II} ve {+sIz} biçimbirimlerini alan önadlar bu değişkelerle sınıflandırır ve oluşturulan veri tabanında bulunan ve bulunmayanları tespit eder. Akşehirli'ye göre bir önadın sözlükselleşmiş karşıtlığının bulunmaması *belirgin olmamaktan* kaynaklanır. Örneğin “benzersiz” olmak dikkat çeken, belirgin bir özellikken “benzersiz” olmamak normal kabul edilen bir durumdur ve bu durum adlandırılmamıştır. Yani Akşehirli, {+II} ve {+sIz} biçimbirimlerini alan önadlar için karşıtlık örüntüsü

kurarken “belirginlik” ilkesini kullanır. Dolayısıyla “benzersiz” önadının karşıtının sözlükte yer almaması bir boşluktur (2013: 49-63).

Fischer, Proost, Cruse ve Akşehirli'nin sözlüksel boşlukların tespitiyle ilgili yukarıda anlatılan ölçütleri daha çok dil içi boşlukların tespitinde kullanılabilecek ölçütlerdir. Bunları toparlamak gerekirse;

- alt ve üst anlamlılık
- karşıt anlamlılık
- sözlükselleşme değişkeleri
- parça-bütün ilişkisi

sözlüksel düzeydeki boşlukların tespit ölçütleridir. Dilbilgisel düzeydeki boşluklar için dilin çekim ve türetim sistemi açısından tarama yapılmalıdır. Diller arası boşluklar söz konusu olduğunda ise karşılaştırılan dillerin adlandırma sistemleri, o dilleri konuşanların zihinlerindeki kavramlar ve o dillerin ait olduğu kültürlerin boşluk tespitinde dikkate alınması gerekir.

2.2. DİLSEL BOŞLUK TÜRLERİ

Boşlukları; oluştuğu durumlar, yukarıda da bahsettiğimiz boşluk sebepleri ve dilin hangi düzeyinde oluştuklarına bakarak türlere ayırabiliriz. Dilsel boşluklarla ilgili çalışmalarda tanım konusunda görülen çeşitlilik sınıflandırma konusunda da karşımıza çıkar. Konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacıların farklı sınıflandırmalara ve boşluk türleri için farklı adlandırmalara başvurduğu görülür. Burada boşlukla ilgili yapılan çalışmalardaki kimi sınıflandırmalardan bahsedeceğiz ancak çalışmamızda kullanacağımız sınıflandırma ve kimi alt başlıklar öncekilerden hareketle elde edilmiş yeni bir sınıflandırma olacak. Hem birden fazla dilin karşılaştırılması sırasında oluşan boşluklar hem de bir dilin çeşitli sözlüksel alanlarında görülen boşluklar genel olarak dilsel boşluktur. Dilde görülebilecek bütün boşluklar daha sonra yukarıda da kısaca bahsettiğimiz çeşitli ölçütlere göre birbirinden ayrılır.

Lehrer;

- sesbilgisel
- biçimbilgisel
- sözdizimsel

- anlambilgisel

boşluklardan bahseder. Öncelikle sesbilgisel kurallar izin verdiği halde kurulmayan biçimbirim boşluklarını ele alır. Daha sonra çekim boşluğu da diyebileceğimiz paradigma boşluklarına dikkat çeker ancak bu iki türün anlamla ilgisi yoktur. Üçüncü bir tür olarak anlamla ilişkili olabilecek olan türetimsel (yapım ekleriyle ilgili) boşluklardan söz ederek “ungood, mistelephone” gibi örnekler verir. Lehrer’in çalışmasında bunların dışında “matris boşluğu (matrix gap)” adıyla bir boşluk türü daha yer alır. Bu, anlamsal özellikleri açısından benzer sözlüksel öğelerin incelenmesiyle ortaya çıkan boşluk türüdür. Lehrer, İngilizcede ölmüş insan vücudu için “corpse”, ölmüş hayvan vücudu için “carcass” sözcükleri varken ölmüş bitki bedeni anlamında bir sözcüğün bulunmamasını bu tür boşluklara örnek verir. “(akt. Kolman, 2011: 15-16).

Lyons (1977), sözlüksel boşluk sınıflandırmasında alt ve üst anlamlılığı ölçüt olarak

- mevcut alt anlamlıların eksik üst anlamlıları
- mevcut üst anlamlıların eksik alt anlamlıları

olmak üzere iki tür boşluktan bahseder. Buna göre İngilizcede “git-/gel-”, “öğrenci/öğretmen”, “al-/sat-” gibi karşıt çiftler için üst anlamlı terimlerin bulunmaması sözlüksel boşluk oluşturur. Lyons’un bunların dışında verdiği kimi örneklerde ise zıt anlamlılığı ölçüt aldığı görülür. Fransızcada “yüksek (haut)” ve “uzun (long)” gibi sıfatlar için “bas” ve “court” gibi zıt anlamlı sözcükler varken “derin (profond)” sıfatının zıt anlamlısının bulunmadığını dolayısıyla bir boşluk oluştuğunu söyler (Proost, 2007: 105).

Ivir (1977) boşlukları;

- dil içi boşluklar (intra-language gaps)
- diller arası boşluklar (inter-language gaps)

olmak üzere ikiye ayırır ve farklı diller farklı anlamsal özellikleri sözlükselleştirdiği için *diller arası boşlukların* oluştuğunu, bunların *kavramsal* düzeyde olduğunu belirtir. Aynı zamanda Ivir’e göre bu boşluklar rastlantısaldır ve ihtiyaç duyulduğunda rastlantısal olarak doldurulur.

Sözlüksel boşlukların en verimli şekilde kavramsal olarak inceleneceğini savunan Ivir, dizgesel açıdan boşluk incelemenin zorluğuna dikkat çeker. Sözlüksel boşluklar dil içinden çok diller arası olgulardır ve farklı dillerin konuşurlarının dış dünyaya karşı deneyimlerini yansıtan farklı yollarla bağlantılıdır. Sözlüksel boşlukların doğası hakkında doğru bilgileri ve bir dile ait sözcük kümesi ile başka bir dilde bunlara karşılık olan sözcük kümesi arasındaki karmaşık anlamsal ilişkiyi karşılaştırmalı bir sözlük analizi gösterir (Ivir, 1977: 169-173). Bu sebeple Ivir için diller arası boşluklar daha dikkat çekicidir.

Proost ise boşlukları *kavramsal* ve *sözlüksel* olmak üzere ikiye ayırdığı çalışmasında daha çok kavramsal boşluklar üzerinde durur (2007: 4).

Akşehirli, sözlüksel boşlukları dilbilimsel oluşum nedenlerine göre ikiye ayırır:

i. Dizgesel boşluklar: Dilin biçimbilimsel kurallarının izin vermemesinden dolayı tek bir sözlükbirimle ifade edilemeyen kavramlara dayanan boşluklardır. Örneğin; **kız + im + sız** şeklinde bir yapı Türkçe için geçerli değildir. Dolayısıyla bu kavramı karşılamak için “kızım olmadan, kızımın olmadığı” gibi *açıklayıcı karşılık* diye adlandırdığımız sözdizimsel yapılar kullanılır.

ii. Geçici boşluklar: Biçimbilim kuralları izin verdiği halde henüz türetilmemiş sözcüklerin oluşturduğu boşluklardır. Örneğin; ev + cil, insan + cıl türetilmiş ama **kitap + cıl** türetilmemiştir. Oysa böyle bir sözcüğün türetilmesi mümkündür (Akşehirli, 2013: 49-63).

Akşehirli'nin kullandığı sınıflandırmadan bahseden ilk isim Chomsky'dir. Chomsky; sesbilgisel seviyede bulunan geçici ve sistematik boşluklar arasındaki ayrımın sözdizimsel seviyede de bulunup bulunmadığını araştırarak *geçici boşluk* ve *sistematik boşluğu* şöyle tanımlar:

Geçici boşluk (accidental gap): Sesbilgisel olarak geçerli bir dizilişin meydana gelmemesi.

Sistematik boşluk (systematic gap): Sesbilgisel olarak geçerli olmayan bir dizilişin bulunmaması.

Chomsky, sesbilgisel ve sözdizimsel açıdan olası olan ve olmayan sözlüksel maddeleri ayırarak onlara genel sınırlamalar getirdiğini söyler. Bununla birlikte olası

bütün sözlüksel maddeler bir dilin sözlüğünde fark edilmeyeceğini de belirtir. Bu durumda,

- mevcut sözlüksel maddeler,
- mevcut olmayan ama olası sözlüksel maddeler
- olası olmayan sözlüksel maddeler

arasında üçlü bir ayrım vardır. Mümkün olduğu halde mevcut olmayan sözlüksel maddeler “geçici boşluk” statüsündedir.

İngilizcede bitki yetiştirmek (grow) ve insan yetiştirmek (rear) için özel eylemler bulunduğu halde, mümkün olmasına rağmen hayvan yetiştirmek için özel bir eylemin bulunmaması Chomsky'nin “geçici anlamsal boşluk” kavramına bir örnektir. Lehrer, bu boşluğun “breed” eylemiyle doldurulabileceğini söyler ama bu eylem “bir hayvan ya da bitki yetiştirmek” anlamındadır, hayvanlara özel değildir.

Chomsky'nin “geçici anlamsal boşluk” olarak adlandırdığı boşluklar, Proost'un “sözlüksel boşluk” algısıyla paralellik gösterir. İki araştırmacının bu terimlerle ifade etmeye çalıştığı şey; sözcüklerindeki, sözlüksel maddelerle doldurulması mümkün olduğu halde doldurulmamış boş alanlardır. Proost'un “matris bileşke (temel bileşke, matrix product)” dediği boşluklar ise Chomsky tarafından “sistemik boşluk” olarak adlandırılmıştır. Bunlar, mümkün olmayan sözlüksel maddelerle doldurulması gerektiği için prensipte doldurulamayan boşluklardır. Aynı zamanda herhangi bir kavrama denk gelmeyen öğelerdir (Akt. Proost, 2007, 96-98).

Chomsky'nin ve Proost'un “accidental gap” olarak bahsettiği, Akşehirli'nin ise “geçici boşluk” dediği terim Türkçeye “rastlantısal boşluk” olarak da çevrilebilir. Bu terimle kast edilen boşlukların geçici olmasından çok rastlantısal olarak ortaya çıkması ön plandadır. Ayrıca dil, herhangi bir yolla telafi edilmesine olanak sağladığı için bütün boşlukların bir bakıma geçici olduğunu söylemek de mümkündür.

Kozan, boşlukların sınıflandırılmasında farklı yöntemler bulunduğunu, Markovina ve Sorokin'in boşlukları *dilsel* ve *kültürel boşluklar* olmak üzere ikiye ayırdığını belirtir (2014: 69). Bu sınıflandırmada bahsedilen kültürel boşluklar, kimi araştırmacılar (Cruse, 2000) tarafından *kavramsal boşluk (conceptual gap)* olarak adlandırılırken; kimileri bunları da dilsel boşluklara dâhil ederek, iki dilin karşılaşması sırasında oluşan *diller arası boşluklar* (Ivir, 1977) olarak ele alır. Kozan ise öncelikle

- dilsel boşluk
- kültürel boşluk

ayrımı yapar, ardından dilsel boşlukları

- sözcüksel boşluk
- dilbilgisel boşluk
- üslupbilimsel boşluk

olarak sınıflandırır. Bununla birlikte çalışmasında iki dilin ya da iki kültürün karşılaştırılmasıyla belirlenebileceğini savunduğu boşluklarla ilgili Rus dilbilimci Sternin'in sınıflandırmasına da yer verir. Ona göre boşluklar üçe ayrılır:

i. Somut ve soyut boşluklar: “Tarhana”, “künefe” ve “devşirme” Rusça için somut boşluklardır.

ii. Sınıf ve tür boşlukları: Rusçada “çilek, ahududu, yaban mersini, kuşburnu, kuş üzümü” gibi meyveleri birleştiren bir tür adı vardır ve bu ad Türkçe için sınıf boşluğu oluşturur. Türkçedeki baklagillerin “nohut, bezelye” gibi farklı adları Rusça için tür boşluğudur. Bunlar Rusçada bir ad altında birleştirilmiştir.

iii. Gerekçeli ve gerekçesiz boşluklar: Gerekçeli boşluk bir olgunun hedef kültürde mevcut olmamasından kaynaklanır. Türkçedeki “kapıkulu”, “namazlık”, “altın günü”, “çiğköfte” ve “boza” Rusça için gerekçeli boşluktur. Gerekçesiz boşluklar ise olgunun aslında var olması ancak dilsel düzeyde kendini göstermemesinden doğar. Türkçedeki “kuşluk vakti” Rusça için gerekçesiz boşluktur (Kozan, 2014: 69-70).

Fischer, art zamanlı bakış açısıyla boşluk sınıflandırması yapar ve buna göre dildeki boşlukların dört şekilde ortaya çıktığını söyler:

i. Kalıcı boşluklar ilk dönemlerden itibaren görülür.

ii. Kalıcı olmayan boşluklar ilk dönemlerde görülür ancak sonradan doldurulur.

iii. Dil tarihinin belli bir noktasında ortaya çıkar.

iv. Dil tarihinin belli bir noktasında görülür sonra kaybolur.

Aslında Fischer'ın sınıflandırmasında temel ölçüt boşlukların kalıcı ya da geçici olmasıdır. Birinci gruptaki boşlukları hem erken tarihli metinlerde hem de son

dönem metinlerinde tanıklanması açısından ayırarak bunların kalıcı özellik gösterdiğini ifade eder. Dilsel boşlukların ortaya çıkış biçimlerine ilişkin düşüncelerini İngilizcenin eski ve yeni dönemlerinden verdiği örneklerle destekler. Buna göre Eski İngilizcede anne veya baba için tekil “ebeveyn” anlamında bir sözcük ve “kardeş” anlamında bir sözcük bulunmaz. Bu sözcükler dile sonradan girer. “Parents” (anne-baba) çoğul olarak kullanılan bir sözcükken boşanan eşlerin de etkisiyle sonraki dönemlerde tekil (parent) olarak da kullanılmaya başlar. “Sibling” sözcüğü ise “akraba” veya “erkek akraba” anlamında kullanılırken daha sonra “kardeş” anlamını kazanır. Böylece Eski İngilizcede var olan boşluklar doldurulmuş olur (2000: 12-13).

Fischer’a göre geçici boşlukların kalıcı boşluklardan farkı, bunların rastlantısal olarak ortaya çıkıp ve herhangi bir yolla doldurulmasıdır. İngilizce kişi zamirlerinin ve mevsim adlarının tarihsel süreciyle ilgili verdiği örnekler dikkat çekicidir (2000: 14-15).

	Erkek	Kadın			
Eski İngilizce	he	hēo			
Erken Orta İngilizce	he	?			
Geç Orta İngilizce	he	she			
Modern İngilizce	he	she			
	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış	
Eski İngilizce	lencten	sumer	haerfest	winter	
Orta İngilizce	?	sumer	hervest	winter	
Orta İngilizce	sumer?	sumer	hervest	winter	
Modern İngilizce	spring	summer	autumn/fall	winter	

Yukarıdaki örneğe bakıldığında Eski İngilizcede var olan “lencten” sözcüğü Orta İngilizcede kullanımdan düşer ve bu dönemde bir boşluk ortaya çıkar. Yakın bir

dönemde “sumer” sözcüğü anlam genişlemesiyle hem “ilkbahar” hem de “yaz” anlamında kullanılmaya başlar ve boşluk bu şekilde geçici olarak doldurulmuş olur. Modern İngilizcede ise “spring” sözcüğüyle boşluk ortadan kalkar.

Yukarıda özetlediğimiz sınıflandırmalarda boşluklar, farklı bakış açılarıyla birbirinden ayrılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi çalışmamızda boşluklar “dilsel boşluk” başlığı altında toplanmış daha sonra çeşitli özellikleri dikkate alınarak alt başlıklara ayrılmıştır. Dilsel boşlukları ayıran temel özellik bir dilin kendi sistemi içinde ya da birden fazla dilin karşılaştırılması sonucu oluşmasıdır. Buna göre boşluklar,

- diller arası boşluk
- dil içi boşluk

olmak üzere ikiye ayrılır. Kimi araştırmacıların diller arası boşlukları dilsel boşluklara dahil etmediği ya da bunları kavramsal boşluk olarak adlandırıp herhangi bir dili konuşan toplumun kültürüne yabancı ve o toplumun zihinlerinde var olmayan bir kavramı karşılayan sözlüksel ögenin o dilde bulunmamasını boşluk olarak değerlendirmedeği görülmüştür. Hem bu boşlukların hem de kavram konusunun dille bağlantısı olduğu için bu tür boşluklar da dilsel boşluk olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte diller arası boşluklar aynı zamanda kavramsal boşluk olabilir.

2.2.1. Diller Arası Boşluk

Boşluk konusuyla ilgili çalışmalar çoğunlukla birden fazla dilin karşılaştırılması yöntemiyle yapılmış ve diller arası boşluklar üzerinde durulmuştur. Bu tür boşlukların büyük oranla dil-kültür ilişkisine bağlı olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Dil ve kültür iç içe geçmiş iki kavramdır ve kültür taşıyıcısı olan dil, toplumun kültürüne ait öğeleri sözvarlığında barındırarak kültürü yansıtmak durumundadır. Bununla birlikte her toplum aynı kültürel değerlere sahip olmadığı için her dilin sözvarlığı da aynı kültürel öğelere sahip değildir. Aynı zamanda bir kavram farklı iki kültürde de var olmasına rağmen aynı değeri ifade etmeyebilir. Buradan hareketle bütün dillerde ortak olabilecek sözvarlığından ayrı olarak, kültürel öğelerin sözlüksel karşılıklarının oluşturduğu ve her dilin diğerlerinden farklı olarak sahip olduğu ikinci bir sözvarlığından bahsetmek mümkündür. Bu sözvarlığını, Hartmann ve James (2002) *kültüre bağlı sözlüksel birimler (culture-bound lexical*

items) ya da *kültüre özgü sözcükler* (*culture-specific vocabulary*) olarak adlandırılır. *Kültüre özgü sözcükler*; aynı dili konuşan bir topluluğun yaşam tarzıyla ilgili sözcükler ya da ifadelerdir (2002: 33).

Dil ve kültür arasındaki ilişki kültürel dilbilimi (cultural linguistics)nin inceleme alanına girer. Grinko; V. N. Teliya, Yu. S. Stephanov, A. D. Arutyunova, V. A. Vorobyev, V. Şaklein, V. A. Maslova gibi araştırmacıların çalışmaları sonucu 90'lı yıllarda sosyal bilimlerde bağımsız bir alan olarak kültürel dilbiliminin (cultural linguistics) ortaya çıktığını belirtir. Bununla birlikte bu alanın temeli W. Humboldt, İ. A. Boduen de Courtaigne, E. Sapir, B. Whorf, A. A. Potebnya gibi dilbilimcilerin fikirlerine dayanır (akt. Paşalıoğlu, 2014: 11).

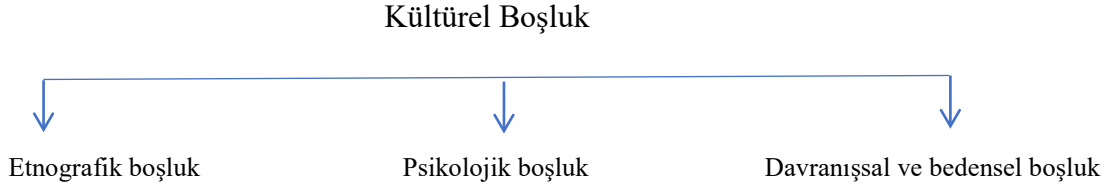
Kültürel dilbilimi; “dil ve kültür ilişkilerini inceleyen, kültürel dilbilimsel yaklaşım içerisinde oluşmuş bir disiplindir” (Kozan, 2014: 59). Ruçına da kültürel dilbiliminin; kültürlerarası iletişim koşulları içinde sözün anlaşılmasının incelenmesi, milli kültür ögesini taşıyan birimleri tanımladığı ve betimlediği için anlambilimin bir bölümü, dildeki milli kültürün yansısıyla ilgili sorunları araştıran dilbilimin bir yönü olduğunu belirtir (akt. Saraç, 2014: 19). Kozan, dil ve kültürü sürekli etkileşim içinde olan iki göstergeler sistemi olarak değerlendirir (2014: 60). Alefrenko kültürel dilbiliminin amaçlarını ise kültür olgularının dilde yansıma yöntemleri ve araçlarının belirlenmesi, halkın dünya bakışının dilde yansıma özelliklerinin belirlenmesi, değerler sisteminin dil birimlerinde yansıma özelliklerinin belirlenmesi olarak ifade eder (akt. Kozan, 2014: 61). Bu amaçlar doğrultusunda yapılan kültürel dilbilimi çalışmalarında Grinko'ya göre, dilbilimle birlikte kültürel dilbilimle yakından ilişkili olan toplumbilim, ruhbilim ve halkbilim gibi alanların yöntemlerinden yararlanır (akt. Paşalıoğlu, 2014: 13).

V. Maslova'ya göre kültürel dilbilimi birkaç yaklaşımı birleştiren bir disiplindir. Artzamanlı kültürel dilbilimi, karşılaştırmalı kültürel dilbilimi, karşıtsal kültürel dilbilimi ve kültürel dilbilimsel sözlükbilim bunlardan bazılarıdır. (akt. Kozan, 2014: 61).

Dil ve kültür ilişkisini inceleyen *kültürel dilbiliminin* temel kavramlarından biri *boşluktur*. (Kozan, 2014: 59-68). Markovina'ya göre genel bir tanımlamayla *boşluk*; dilin, metnin ya da kültürün anlamsal haritasındaki “beyaz sayfa”dır (akt. Kozan, 2014: 68). Markovina, Rus dilbiliminde 1970'li yıllarda ortaya çıkan *boşluk* konusunu inceleyen ayrı bir bilim dalı olarak *boşlukbilimden* bahseder (akt. Kozan,

2014: 68). *Kültürel boşluk (cultural gap)*; kaynak kültürde bulunan ögenin hedef kültürde bulunmaması ya da farklı bir değer ifade etmesinden dolayı iki kültürün karşılaşması sırasında oluşan boşluktur.

Kültürel boşluklar üçe ayrılır (Kozan, 2014: 70):

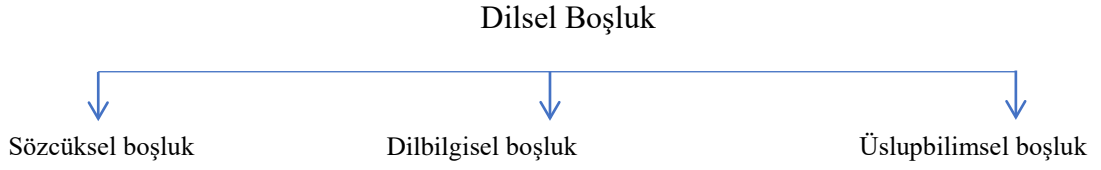
Şekil 4. Kozan'a göre kültürel boşluk türleri

i. *Etnografik boşluk*: Türk kültüründeki “kahvaltı, çay içmek, kolonya” Rus kültürü için boşluk oluşturur. Çünkü Rus kültüründe kahvaltı; sütle pişirilen, içinde şeker ve tereyağ olan irmik ya da pirinç, yulaf ya da kara buğday lapasını çağrıştırır. Yine Rus kültüründe çay limonlu, naneli ya da sütlü içilir ve yanında reçel, bisküvi, çikolata ya da pryanik (baharatlı bisküvi) ikram edilir. Kolonya ise sadece erkekler tarafından kullanılır. Dolayısıyla Türk ve Rus kültürlerinin ikisinde de bulunan bu kavramlar farklı değerlere sahiptir. Rus kültüründeki “*vaftiz anne/vaftiz baba*” ise Türk kültüründe bulunmadığı için yine etnografik boşluk oluşturur. “*Çorum leblebi, Kütahya porselen*” gibi örnekler de Rus kültürü için etnografik boşluklardır (2014: 70).

ii. *Psikolojik boşluk*: Rus kültüründeki film ya da kitap araştırmaları ve yine aynı şekilde Türk kültüründeki araştırmalar psikolojik boşluklar oluşturur. Örneğin; Dvenadtsat Stulyev kitabından “*И мым Османа понесло...*” (abartılı olarak konuşan ve kendi abartmalarına inanmaya başlayan kişi için söylenir) (Kozan, 2014: 71). Türk kültürü için de Kibar Feyzo filminden “*kibar Feyzo*” (konuşması ve davranışlarındaki kibarlığı ve modernliği ile dikkat çeken kişi için söylenir) ve Kezban filminden “*Kezban*” (görünüşü ve davranışlarıyla saf, masum, cahil köylü kızı tipindeki kişi için söylenir) örnekleri verilebilir.

iii. *Davranışsal ve bedensel boşluk*: Türk kültüründeki “*el öpme geleneği, hayır/yok anlamındaki kafa hareketi*” Rus kültürü için davranışsal boşluk oluşturur (Kozan, 2014: 71).

Kozan, kültürel boşluklardan ayırdığı dilsel boşlukları da kendi içinde çeşitlendirmiştir. Buna göre dilsel boşluklar üçe ayrılır:

Şekil 5. Kozan'a göre dilsel boşluk türleri

i. *Sözcüksel boşluk*: Türkçedeki “*Aşure, beşibirlik, mıhlama, gecekondu*” Rusça için sözcüksel boşluk oluşturur. Rusça “*бори*, (et ya da mantar suyu ile yapılan pancar çorbası), *кокошник*, (yelpaze şeklindeki geleneksel kadın şapkası)” gibi örnekler de Türkçe için sözcüksel boşluktur.

ii. *Dilbilgisel boşluk*: Türkçedeki “*öğrenilen geçmiş zaman*” Rusça için dilbilgisel boşlukken, Rusçadaki biçimbirimler ve türemiş sözcüklerle ilgili de Türkçede dilbilgisel boşluk oluşacaktır.

iii. *Üslupbilimsel boşluk*: Rusçadaki çok anlamlı “-ка” biçimbirimi üslupbilimsel değeri nötr olan “*минеральная вода*” (maden suyu), “*маршрутное такси*” (dolmuş), “*читальный зал*” (okuma salonu) sözcüklerinden sadece konuşma dilinde kullanılan “*минералка*”, “*маршрутка*”, “*читалка*” sözcüklerini türetir. Burada Türkçe için üslupbilimsel boşluk söz konusudur (Kozan, 2014: 69-70).

Diller arası boşluklar çeviri sırasında ortaya çıkar. Bu boşlukları, bir kavramın kaynak dilde sözlüksel bir ögeyle ifade edilirken hedef dilde serbest sözcük kombinasyonlarıyla ya da söz öbekleriyle ifade edilmesi olarak tanımlayabiliriz. Bunun sebebi kavramın hedef dili konuşanların zihninde var olmaması olabileceği gibi var olan bir kavramın herhangi bir nedenle sözlükselleşmemesi de olabilir. Kozan’ın da belirttiği gibi bir kavram farklı kültürlerde farklı değerlere sahip olabilir. İngilizcede “motor” ve “engine” kavramları iki ayrı sözcükle birbirinden ayrılırken Arapçada sadece “muharrik” sözcüğü vardır ve bu iki kavramın özelliklerini de içerir.

Diller arası boşluk çalışmalarında iki dilli sözlükler üzerinden tarama yapılır. Bu çalışmaların sağlıklı sonuçlar verebilmesi için kullanılacak sözlüklerin ait olduğu dili ne derece yansıttığı büyük önem taşır. Bentivogli ve Pianta (2000), iki dilli makinece okunabilir bir sözlük temelinde İngilizce ve İtalyancayı karşılaştıran bir

çalışma yapmıştır. Onlara göre sözlüksel boşluklar üzerine uygun bir değerlendirme yapmak için öncelikle deyimleri ve sınırlı eşdizimleri (restricted collocation) serbest sözcük kombinasyonlarından ayırmak gerekir. Bu çalışmada sözlüksel boşlukları belirlemek için geliştirilen yöntem, bütün İtalyanca çeviri gruplarını (translation groups) onları oluşturan çeviri karşılıkların (translation equivalent) türlerine göre sınıflandırır. Bu çeviri karşılık türleri; basit sözcükler, eşdizimler ya da serbest sözcük kombinasyonlarıdır. Yöntem için ön çalışma olarak üyeleri kendiliğinden sıralanabilen bir takım alt sınıflar belirlenerek bunlara göre boşluklara karar verilir.

2.2.1.1. Ses Düzeyinde Boşluk

Her dil kendi sistemlerine sahiptir ve bu sistemlerle çalışır. Dillerin yapılanmasındaki farklılık dilsel sistemlerin her aşamasında ortaya çıkabilir. Dilin bir işaretler sistemi olduğunu göz önünde bulundurursak bu sistemlerin ilk basamağında ses sistemi vardır. Alfabe farkı her dil için farklı bir ses sistemi oluşturur. Bu durum, dillerin karşılaştırılması sırasında ortaya çıkan diller arası boşlukların da sebebidir. Şunu belirtmek gerekir ki bu boşluklar, bir dile başka dillerden geçmiş alıntı sözcüklerde oluşur çünkü diller arası çeviri yapılırken ses çevirisi yapılmaz. Dolayısıyla kaynak dilde var olan bir sesin ve bu sesin işaretleyicisi olan harfin hedef dilde bulunması zorunlu değildir. Bununla birlikte herhangi bir sebeple bir dilden başka bir dile geçmiş olan sözcüklerde alfabe farkından dolayı ses düzeyinde boşluklar oluşabilir. Bu tür boşluklara örnek olarak Türkçe ile Arapça arasında ve Türkçe ile İngilizce arasında bir karşılaştırma yapılabilir. Elbette bu karşılaştırma alfabe karşılaştırması olacaktır.

Latin alfabesi ve Arap alfabesi karşılaştırıldığında; /ç, j, o, ö, p/ seslerinin işaretleyicilerinin Arap alfabesinde bulunmadığı görülür. Peltek s ve z, hı, ayın gibi seslerin de Latin alfabesinde bulunmadığı, kimi ünsüzlerin ise Arap alfabesinde art damaksıl ve ön damaksıl olmak üzere iki farklı biçimi bulunurken Latin alfabesinde tek biçiminin bulunduğu görülür. Dillerin ve alfabelerin ünlü ve ünsüz sistemleri farklı olduğu için bu ses ve harf farklılıkları da olağandır.

Bütün boşluk türleri gibi ses düzeyindeki boşluklar da dilin olanakları çerçevesinde telafi edilir:

- Aynı ünsüzün art damaksıl ve ön damaksıl biçimleri tek biçimle karşılanır. Arap alfabesindeki “kaf” ve “kef” harfleri Türkçede Latin alfabesindeki “k” harfiyle karşılanır. Aynı şekilde Arap alfabesindeki “sin” ve “sad” harfleri Türkçede “s” harfiyle karşılanır.
- Benzer sesler aynı harfle karşılanır. Türkçede sözcüklerde bulunan /o, ö/ ünlüleri Arap alfabesinde olmadığı için Osmanlı Türkçesinde bu ses “وا” harfiyle karşılanmıştır. Benzer şekilde İngilizceden Türkçeye geçen sözcüklerdeki /w/ sesi de “v” harfiyle karşılanır.
- Alıntı sözcüklerdeki bazı sesler düşürülür. Arapça sözcüklerdeki “ayn” ve “hemze” sesleri Türkçede hem harf olarak yazıda gösterilmemekte hem de telaffuz edilmemektedir.

2.2.1.2. Sözlüksel Düzeyde Boşluk

Hem dil içi hem de diller arası boşluk türleri içinde en yaygın olanı sözlüksel düzeyde görülen boşluklardır. Dillerin karşılaştırılması sırasında ortaya çıkan bu boşluk türü; bir kavram, kaynak dilde sözlüksel bir birimle ifade edilirken hedef dilde bu kavramı karşılayacak sözlüksel bir birimin bulunmaması şeklinde açıklanabilir.

Dillerin sözvarlığı üzerinde pek çok şey etkili olabilir. Dilin yapısı, dilin ait olduğu toplumun kültürel özellikleri ve dili konuşanların adlandırma ihtiyaçları bunlardan bazılarıdır. Hızla değişen ve gelişen dünya hayatına paralel olarak dillerin sözvarlığı da gelişmek ve genişlemek durumundadır. Dillerin sözvarlığı dünyadaki değişimin hızına yetişemediğinde ise sözlüksel boşluklar meydana gelir.

Diller arası sözlüksel boşluk çeviriyle ilgilidir ve çoğunlukla bir dilden başka bir dile çeviri yapılırken fark edilir. Bunun dışında bu boşlukların tespiti için iki ya da daha fazla dilin sözvarlığında tarama yapılması gerekir. Elbette birden fazla dilin sözvarlıklarının bütünüyle karşılaştırılması oldukça zordur ve çok geniş kapsamlı bir çalışma gerektirir. Dolayısıyla bu tür boşlukların tespitiyle ilgili çalışmaları daha mümkün hale getirmek için kimi sınırlandırmalar şarttır. Bunun için daha önce de

bahsettiğimiz gibi sözlüksel alanlar belirlenerek bu alanlarda birtakım ölçütlere göre tarama yapılması uygun olacaktır.

Her dil, konuşurlarının ihtiyaçları ve tercihleri doğrultusunda ortaya çıkmış bir sözvarlığına sahiptir. Bununla birlikte her toplumun ihtiyaçlarının ve tercihlerinin aynı olması beklenemez. Toplumların bilimsel ve teknolojik gelişmişlik düzeyleri ile kültürel geçmişleri birbirinden farklı olduğundan bunların sözvarlığına yansımaları da her toplum için farklılık gösterecektir. Bir toplumun yaşam tarzında vazgeçilmez olup adlandırma ihtiyacı duyduğu bir kavram, başka bir topluma yabancı kalabilir. Bu sebeple boşlukla ilgili çalışmalarda bu tür boşluklar kimi araştırmacılar tarafından dilsel boşluk kabul edilmiş, kimileri ise bunların dilsel değil kavramsal boşluk olduğunu ifade etmiştir. Bu tür boşluklar, kimi durumlarda bir kavramın bir toplumun zihninde var olmamasından kimi durumlarda ise kavram olarak var olduğu halde adlandırılma ihtiyacı duyulmadığından oluşur. Bu çalışmada gerek bir kavramın var olmamasından gerek var olan kavramların sözlüksel karşılığının bulunmamasından doğan boşluklar dilsel boşluk üst başlığı altında toplanmıştır. Bir boşluğun kültürel ya da kavramsal boşluk olması aynı zamanda dilsel boşluk olmasına engel görülmemiştir çünkü bunların bir sonraki aşamada dile yansımaları kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle bir diller arası sözlüksel boşluk aynı zamanda kültürel boşluk ya da kavramsal boşluk olabilir. Bu durum, dilsel boşluğun bir önceki aşamasıdır ya da farklı bir yönüdür diyebiliriz.

Kültüre özgü sözvarlığı ve inanç terimleri diller arası sözlüksel boşluğun sıklıkla görüldüğü alanlardandır. Bunun sebebi her toplumun kültürel öğelerini ve inanç sistemiyle ilgili terimleri sözlükselleştirme ihtiyacıdır. Özellikle kültürel öğelerin sebep olduğu boşluklar kültürlerarası iletişimde kimi sorunların yaşanmasına sebep olabilir. Tomahin, bu durumu dil ötesi bilgilerin farklılığı olarak açıklar. Dil ötesi bilgilerin ise milli kültür öğelerini taşıyan sözcüklerde yansıdığını söyler. Bu sözcükleri; coğrafi adlar, kişi adları, etnografik öğeler, toplum ve siyaset kökenli öğeler olarak sınıflandırır (akt. Kozan, 2014: 4).

Türk kültüründe yeri olan “yüz görümlüğü” ifadesi İngiliz toplumunda bulunmayan bir kavramdır ve bu kavramın sözlüksel karşılığı İngilizcede bulunmaz. Burada kavramın olmamasından doğan bir boşluk söz konusudur. Daha önce de bahsettiğimiz “ense” örneğinde ise kavramın her iki toplumda da var olduğu ancak

Türkçede sözlüksel bir ögeyle karşılanırken İngilizcede bu kavramı karşılayan sözlüksel bir öge yoktur.

İnanç terimleri, diller arası sözlüksel boşlukların sıklıkla görülebileceği alanlardandır. Her toplumun kendi inanç sistemi ve buna bağlı olarak oluşmuş terimleri vardır. Türkçede İslam inancına paralel olarak “Recep, Şaban, Ramazan” aylarını ifade etmek için kullanılan “üç aylar” ifadesi sözlükselleşmiş ve TDK Güncel Türkçe Sözlük’te “ay takviminde recep, şaban ve ramazan aylarına verilen toplu ad” şeklinde tanımlanmıştır. İslam inancına sahip olmayan toplumlarda ise bu ayların diğer aylardan farkı olmadığı için bunları diğerlerinden ayıran sözlükselleşmiş bir ifadeye de ihtiyaç yoktur. Oysa bu aylar dünyanın her yerinde geçirilmektedir yani gerçeklik olarak vardır ancak her toplum için aynı anlamı ifade etmez.

Kültüre özgü sözvarlığı öğeleri ve inanç terimlerinden başka diller arası sözlüksel boşluk örneklerine sık rastlayabileceğimiz bir başka alan teknolojik terimlerdir. Her toplum teknolojik gelişmeleri aynı anda yaşamaz. Her gelişmenin bir doğuş noktası vardır ve bu noktadan dünyaya yayılır. Teknolojik gelişmenin ilk yaşandığı toplumda sözlükselleşme de olacaktır ancak diğer toplumlar için bu durum değişebilir. Kimi toplumlarda teknolojik gelişme yeni sözlükselleşmeyi de beraberinde getirebilir, kimilerinde bir süre sözlükselleşme olmadan geçirildikten sonra kavram yerleşince sözlükselleşme gerçekleşebilir, kimilerinde ise sözlükselleşme hiç olmadan teknolojik gelişme alıntı ifadelerle dile yerleşebilir. Elbette kimi toplumlarda da söz konusu teknolojik gelişmenin hiç yaşanmaması ve dile de yansımaması ihtimali de vardır. Cruse’un bahsettiği Yanomami dilinde “modem” için sözlüksel bir ögenin olmaması durumu teknolojik terimlerle ilgili boşluklara güzel bir örnektir.⁷

2.2.1.3. Dilbilgisel Ulam Düzeyinde Boşluk

Bütün dillerin aynı özelliklere sahip olmadığını, birbirinden farklı yapısal özellikleri olduğunu biliyoruz. Sürekli değişip gelişebilen canlı bir yapıya sahip olması, başlangıcının net olarak bilinmemesi, kurallar sistemi olması ve iletişimi sağlaması gibi bütün diller için geçerli olan genel özellikler dışında, her dil

---

⁷ Örnek için bk. ss. 11

birbirinden farklı yapısal özellikler gösterir. Sözcük yapısı, cümle yapısı, çekim ve türetim özellikleri gibi pek çok açıdan diller birbirinden ayrılır. Dillerin birbirinden ayrılmasına sebep olan bir başka konu da sahip oldukları dilbilgisel ulamlardır. Zaman ve kişi ulamları gibi işaretleyicileri farklı olsa da bütün dillerde bulunan ulamların yanında kimi dillerde bulunduğu halde kimilerinde bulunmayan ulamlar vardır. Zollmann, Venugopal ve Vogel, bilgisayarlı çeviri süreciyle ilgili çalışmasında bir boşluk türü olarak “çekim (büküm) boşluğu” konusundan bahseder. “Biçimbilgisi çekim açısından zengin bir dilden, nispeten daha fakir bir dile çeviri sırasında istatistiksel makine çevirisinin bileşenlerinin ortaya çıkışında yaşanan boşluk” olarak tanımlanan bu tür boşluklardan dolayı “yüzey sözcük formu (surface word form)” dedikleri bir formun kullanıldığını söyler (2006: 201).

Dilbilgisel ulam boşluğuna en güzel örnek olarak Türkçe ve İngilizcedeki zamanların farklılığı verilebilir. Bu durum aynı zamanda İngilizce öğrenmeye çalışırken en çok zorlanılan konulardan biridir çünkü farklı zaman kavramlarının zihne oturtulması zordur. Bunun yanında çeviri sırasında da kimi yanlışlıklara sebep olabilir. İngilizcedeki present simple tense (geniş zaman), present continuous tense (şimdiki zaman) ve future tense (gelecek zaman) için herhangi bir karışıklık söz konusu değildir. Bunlar Türkçede de bulunan zamanlar olduğu için bir boşluk da oluşturmaz. Yine past continuous tense (bitmiş şimdiki zaman), future perfect tense (gelecekte anılan zamanda tamamlanmış zaman) ve future continuous tense (gelecekte belirli bir zamanda devam edecek zaman) olarak bilinen zamanlar da kavramakta çok zorlanmayacağımız ve Türkçede karşılık bulabileceğimiz zamanlardır. Ancak İngilizcede simple past tense (geçmiş zaman), present perfect tense (yakın bir zamanda bitmiş zaman), present perfect continuous tense (geçmişte başlamış olan ve devam eden zaman), past perfect tense (görülen geçmiş zaman), past perfect continuous tense (geçmişte başlayıp belirli bir zamana kadar devam etmiş) ve future perfect continuous (gelecekte anılan zamanda bir süre devam etmiş zaman) olarak adlandırılan zamanlar için durum biraz karışıktır. Bu zamanları hem zihnimize oturtmak hem de İngilizceden Türkçeye çevirilerde bunlara karşılık bulmak oldukça zordur. Bunlar dilbilgisel ulam olarak Türkçede bulunmadığı için dilbilgisel işaretleyicisi de yoktur. Türkçede geçmiş zaman dediğimiz ulam için İngilizcede birden fazla ulam vardır. Eylemin yakın bir zamanda mı uzak bir zamanda mı tamamlanmış olduğu Türkçede zaman ulamında değişmez ve

tamamlanmış eylemlerin hepsi aynı geçmiş zaman çekimine girer. Gelecek zamanla ilgili de İngilizcedeki çeşitlilik Türkçede bulunmaz. Türkçedeki öğrenilen geçmiş zamanın Rusçada dilbilgisel boşluk oluşturduğundan daha önce bahsetmiştik. Kozan'ın bu örneği de diller arası dilbilgisel ulam boşluğuna örnektir.⁸

Cinsiyet ulamı, dilbilgisel ulam boşluğuna verilebilecek güzel örneklerden biridir. Dünya üzerindeki kimi dillerde cinsiyet ulamı varken Türkçenin de dahil olduğu bir grup dilde böyle bir ulam bulunmaz. Cinsiyet, birden çok biçimde bildirilebilir. Cinsiyet bildirme biçimlerinden bir kısmı sözlüksel bir kısmı ise biçimbilgiseldir. Tanımlıklar, biçimbirimler, adılar ve eylemler aracılığıyla cinsiyet bildirilebilir (Kerimoğlu ve Doğan, 2015: 145-147). Bu çerçevede Türkçeyi cinsiyet ulamına sahip olan İngilizce ve Arapçayla karşılaştırmak mümkündür. İngilizcede erkek ve kadın için ayrı ayrı kullanılan “he” ve “she” kişi adıları bulunurken Türkçede her ikisi için de “o” adının kullanılması bu duruma örnektir. Aynı şekilde Arapçada eylem çekimi öznenin eril ya da dişil olmasına göre farklı biçimlerde yapılır ancak Türkçede eylem çekiminde böyle bir ayırım söz konusu değildir.

Türkçenin, Ural-Altay dil ailesindeki diğer diller gibi cinsiyet ulamına sahip olmayan dillerden olduğu genel kabuldür. Bununla birlikte Türkçede bulunan kimi kullanımların cinsiyet ayırımına işaret edebileceği düşünülür. Kimi araştırmacılar Türkçede doğrudan cinsiyet ulamının bulunduğunu kimileri ise *gizli cinsiyet* ulamının bulunduğunu söylerler. Kerimoğlu ve Doğan (2015) Türkçedeki cinsiyet bildirme yollarını da dilbilgisel, sözlüksel ve çağrışımsal olarak üçe ayırır. Dilbilgisel cinsiyetin alıntı sözcüklerdeki görünümüne muallim-muallime, host-hostes, kral-kraliçe gibi örnekler verir. Bu örneklerin alıntı sözcükler olması Türkçede böyle bir ulamın bulunmadığının ve gerektiğinde alıntı sözcüklerle telafi edildiğinin de göstergesidir. Türkçe sözcüklerdeki görünümü içinse tartışmalı da olsa kimi biçimbirimlerin cinsiyet ayırımı yaptığını örnek gösterir. Bunlardan {+ça} biçimbirimine dikkat çeker ve bu biçimbirimin “Tanrı-Tanrı+ça” sözcüklerinde olduğu gibi cinsiyet ayırımı yaptığını ve bu biçimbirimin “kraliçe” sözcüğünde gördüğümüz Slav kökenli {+içe} biçimbiriminin etkisiyle ortaya çıkmasının mümkün olabileceğini belirtir. Bu biçimbirimden başka {+çık} (kançık “beyin eşi”), {+ka} (bike “han kızı veya eşi”) ve {+m} (begüm “beyin eşi”) biçimbirimlerinin de cinsiyet belirtebileceğinden bahseder. Sözlüksel cinsiyet belirtme biçimlerine hayvan

⁸ Kozan'ın sınıflandırması ve örneği için bk. ss.31.

adlarından “inek-boğa”, kadın için kullanılan “hanım, kadın, bayan, kız, karı”, erkekler için kullanılan “erkek, adam, bey, bay, herif, oğlan” sözcükleri ile kadınlara ve erkeklere verilebilecek özel adların da kimi istisnalar hariç birbirinden ayrılmasını örnek olarak gösterir. Çağrışımsal cinsiyet için de özellikle mesleklerle ilgili ayırmadan örnekler verir. “Otobüs şoförü” dendiğinde genel olarak erkekleri çağrıştırmaması, kadın olduğunda “kadın otobüs şoförü” şeklinde belirtilmesi gibi kimi meslek adlarında çağrışımsal olarak cinsiyetin ayrıldığını söyler. Bunların dışında Türkçede dilsel bağlamda ortaya çıkan gizli cinsiyet ulamının bulunduğu görüşü vardır. “Genç” ve “çocuk” sözcükleri sözlüksel anlamları açısından cinsiyet belirtmese de “hoş çocuk” ve “askere gidecek olan gençler” gibi ifadelerinde bu sözcüklerin erkekleri belirttiği açıktır. Bu durum kimi araştırmacılar tarafından gizli cinsiyet olarak değerlendirilir (Kerimoğlu ve Doğan, 2015: 149-154). Türkçede cinsiyet ulamının bulunduğu yönündeki bu görüşler tartışmalıdır ve genel kabul Türkçede böyle bir ulamın bulunmadığı şeklindedir.

Diller arası boşlukların genelinde olduğu gibi dilbilgisel ulam boşlukları da çoğunlukla alıntı yoluyla telafi edilir.

2.2.2. Dil İçi Boşluk

Dilsel boşlukla ilgili bu zamana kadar yapılan çalışmalara bakıldığında araştırmacıların daha çok dillerin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan diller arası boşluklar üzerinde durduğu görülür. Diller arası boşlukların tespitinin daha kolay olması, özellikle yabancı dil eğitimi sırasında ve çeviri yapılırken bu tür boşluklarla daha sık karşılaşılması ve bu boşlukların örneğinin çok olması araştırmacıları bu alanda çalışmaya yönelttiği sebeplerdendir. Dil içi boşluklar ise anadili konuşurunun kolaylıkla fark edemeyeceği, anadili konuşuru olmayanların ise özel bir inceleme yapmıyorsa hiç karşılaşmayacağı türden boşluklardır. Dil, herhangi bir yolla bu boşlukları telafi ettiği için iletişimde herhangi bir aksamaya yol açmayan bu boşlukların fark edilmemesi olağandır. Adı olmayan bir kavramı dilin imkanlarını kullanarak sözlüksel olmasa da ifade edebildiğimizi düşünürsek bu boşlukların tespit edilmesi oldukça güçtür.

Dil içi boşluk; bir dilin sözvarlığında ya da dilbilgisel özelliklerinde görülebilecek boşluktur ve bu boşlukların varlığı başka bir dille karşılaştırma

yapılmasına bağılı değildir. Dilin kendi sistemi içinde görülen dil içi boşluklar, grldği dil düzeyine göre sözlüksel boşluklar ve dilbilgisel boşluklar olmak üzere ikiye arılır.

2.2.2.1. Sözlüksel Boşluk

Diller arası boşluklarda olduğu gibi dil içi boşlukların da en çok grldği dil düzeyi dilin sözvarlığı ya da sözlüksel düzeyidir. Bir dilin, konuşurlarının zihinlerinde var olan bir kavramı ifade edecek sözlüksel ögeye sahip olmamasından doğan boşluktur. Elbette her türlü sözlüksel ge eksikliği boşluk olarak değerlendirilemez. Boşluğa karar vermek için daha önce bahsettiğimiz koşullara dikkat etmek gerekir.

Dillerin sözvarlığı, çok uzun bir dönemin birikimleriyle oluşur. Dilin ortaya çıkışıyla başlayan sözcük üretimi zaman içinde gelişerek devam eder. Sözcük üretiminin kısa süreli de olsa yetersiz kaldığı durumlarda ise kalıcı olmasa bile geçici sözlüksel boşluklar ortaya çıkar. Dilin kavramları karşılamada yetersiz kalması olarak düşünülünce ilk bakışta pek de mümkün değil gibi görünse de bir dilde boşluğun olması o dilin herhangi bir açıdan kalıcı olarak eksik ya da yetersiz olduğunu göstermez. Aksine boşlukları kısa sürede herhangi bir yolla telafi etmesi açısından dilin ne kadar işlevsel olduğunun kanıtıdır.

Bir dilin sözvarlığında bulunmayan bir sözlüksel ge için boşluk diyebilmenin, temelde iki koşulu vardır:

- i. Benzer bir kavramın o dilde sözlükselleşmiş olması
- ii. Kavramın, dili konuşanların zihinlerinde var olması

Burada kastedilen sözlükselleşme, Bozkurt'un çalışmasında bahsettiği dört farklı sözlükselleşme yaklaşımından biri olan "farklı biçimlerde oluşturulmuş ya da yeni anlam kazanan yapıların söz varlığına girme süreci"dir. Birçok araştırmaya konu olan sözlükselleşme, çok anlamlı bir terim olarak farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Kimilerine göre sözcük üretimi, kimilerine göre karmaşık yapıların bağımsız bir birim haline gelmesi, kimilerine göre biçimbirimlerin sözcük haline gelmesi, kimilerine göre ise sözvarlığına yeni ögelerin girmesidir. Bozkurt ise sözlükselleşmeyi; yeni ögelerin önce dilin sözvarlığına sonra

da basılı veya elektronik bir sözlüğe dahil olma süreci olarak ele almıştır (2016: 21). Daha önce de belirttiğimiz gibi herhangi bir sözlüksel ögenin belirli bir sözlükte bulunmaması sözlüksel bir boşluğa değil söz konusu sözlüğün içeriğindeki boşluğa işaret eder. Bu nedenle her ne kadar sözlüksel boşlukların tespiti için sözvarlığını yansıtan kaynaklar olması açısından sözlüklere başvursak da çalışmamızdaki sözlüksel boşluk terimi bu tür bir boşluğu ifade etmez.

Dilde bulunmayan sözlüksel bir ögenin sözlüksel boşluk olarak değerlendirilmesi için sözlüksel karşılığı olmayan kavrama benzer bir kavramın o dilde sözlükselleşmiş olması gerekir. Örneğin bir akrabalık adının yokluğundan bahsediyorsak benzer bir akrabalık adının o dilde sözlüksel karşılığı olmalı ki bahsettiğimiz adın yokluğu sözlüksel boşluk özelliği gösterebilsin.⁹

Herhangi bir sözlüksel öge eksikliğinin sözlüksel boşluk sayılması için temel koşullardan ikincisi, kavramın var olmasıdır. Herhangi bir kavram, herhangi bir dilin konuşurlarının zihinlerinde bulunmuyorsa o kavramı karşılayacak sözlüksel bir ögeye de ihtiyaç yoktur. Örneğin bir dilin ait olduğu toplumun kültüründe bulunmayan bir kıyafet için o dilde bir sözcük bulunmaması sözlüksel bir boşluk sayılmaz. Burada daha önce de bahsettiğimiz gibi kavramın bulunmamasından dolayı kavramsal bir boşluk, aynı zamanda kültürel bir boşluk vardır. Herhangi bir kavram var olduğu ve toplumun zihninde canlandırılabilirdiği halde dilin sözvarlığında sözlüksel bir ögeyle ifade edilmediğinde ise sözlüksel boşluk oluşacaktır.

“Sözlüksel boşluk” teriminin tam anlaşılabilmesi için “sözlüksel öge”nin iyi anlaşılması gerekir. Çalışmamızda sözlüksel öge terimi ile anlatılmak istenen yalnızca sözcükler değildir. Bir dilin sözvarlığını oluşturan, kendi başına belirli bir kavramı ifade edebilen ve sözlükte maddebaşı olabilen sözcük, sözcük öbeği ve benzeri yapıların tamamı sözlüksel öge olarak kabul edilmiştir. Özetlemek gerekirse bir dilde bulunan herhangi bir kavram o dilde bu yapılardan herhangi biriyle karşılanmıyorsa sözlüksel bir boşluk söz konusu olur.

2.2.2.2. Dilbilgisel Boşluk

Dilbilgisel boşluk, herhangi bir dilin kendi dilbilgisel sistemi içinde görülen boşluktur. Dilin sistemindeki bir boşluktan söz etmek, o dilin işleyişinde kimi

⁹ Lehrer’in konuyla ilgili görüşleri ve örneği için bk. ss.9

aksaklıkların meydana gelmesi bu yüzden de böyle bir durumun mümkün olmayacağı şeklinde yorumlanabilir çünkü bir dilin dilbilgisi açısından kendine yetemiyor olması mantığa uygun değildir. Aslında burada kastedilen boşluk, sistemsizlik ya da sistemin yetersizliği değil bir dilin dilbilgisel sistemindeki farklılıklardır.

Her dil sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi bakımından kendi kurallarına sahiptir ancak dikkatli bir inceleme yapıldığında bu kurallardan bazılarının kimi durumlarda farklılık gösterdiği görülebilir.

Dilbilgisel boşlukların daha iyi anlaşılması için Türkçe kişi ulamının işaretleyicilerine bakılabilir. Türkçede bu ulam üç teklik üç de çokluk olmak üzere altı kişiyi kapsar ve çekim bu kişilere göre yapılır. Kişi ulamının işaretleyicileri ise adıl kaynaklı, iyelik kaynaklı ve emir/istek tarzı olmak üzere üçe ayrılır. Adıl kaynaklı kişi biçimbirimleri görülen geçmiş zaman, dilek-şart ve emir dışındaki bütün zaman ve tarz biçimbirimleri üzerine gelir. Bu durumu şimdiki zaman çekimi üzerinden inceleyecek olursak;

1. TK	gel-iyor-um
2. TK	gel-iyor-sun
3. TK	gel-iyor- Ø
1. ÇK	gel-iyor-uz
2. ÇK	gel-iyor-sunuz
3. ÇK	gel-iyor-lar

İyelik kaynaklı kişi biçimbirimleri ise görülen geçmiş zaman ve dilek-şart kipliği biçimbirimleri üzerine gelir.

1. TK	gel-di-m
2. TK	gel-di-n
3. TK	gel-di- Ø
1. ÇK	gel-di-k
2. ÇK	gel-di-niz
3. ÇK	gel-di-ler

Emir/istek kipliği kişi biçimbirimleri şu şekildedir:

1. TK gel-eyim
2. TK gel- Ø
3. TK gel-sin
1. ÇK gel-elim
2. ÇK gel-in
3. ÇK gel-sinler (Boz, 2014: 70)

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde Türkçede kişi ulamı için 3. teklik kişi çekiminde hem adıl kaynaklı hem de iyelik kaynaklı bir biçimbirim olmadığı, bu çekimin sıfır biçimbirimle yapıldığı görülür. Benzer bir durum emir/istek çekiminin 2. teklik kişisi için de söz konusudur. Kişi ulamı altı kişiyi kapsadığı halde işaretleyicilerde yüzey yapıda biçimsel bir boşluk vardır. Bahsedilen kişi çekimlerinin her birinin kendi paradigması içinde tek bir kişi için biçimsel boşluk olması dilin boşluğu en az çaba yasası gereği oluşturduğu ve dil kullanıcısı için kullanımda asla boşluk algısı yaratmadığı şeklinde yorumlanabilir. Yani bir boşluk vardır ancak dil bunu paradigmadaki diğer kişilerden bu şekilde ayırarak anlam karışıklığının önüne geçmiştir.

Kerimoğlu'nun Türkçedeki düzensizliklerle ilgili çalışması doğrudan boşluklardan bahsetmese de dilbilgisel boşluklarla ilgili fikir verebilecek çalışmalardan biridir. Türkiye Türkçesindeki düzenli ve düzensiz yapılardan bahseden çalışmada bir dildeki düzenli dilbilgisel yapılar kadar düzensiz yapılarında incelenmesi ve dilbilgisi kuralları belirlenirken düzensizliklerin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Kerimoğlu'nun Türkçedeki düzensizlikler olarak tespit ettiği yapıları incelendiğinde bunlardan bir kısmının dilbilgisel boşluk kategorisinde değerlendirilebileceği görülmüştür. Çalışmada düzensizliklerle ilgili ortaya atılan “düzensizliklerin dilin eksikliği ya da zayıflığı değil, dilin doğasına ait bir özellik” olduğu görüşü çalışmamızda boşluklarla ilgili temel görüşle paralellik gösterir. Kerimoğlu'nun “Çekim ve Yapım Sonucu Ortaya Çıkan Düzensizlikler” başlığı altında eklenmede ünlü-ünsüz uyumlarına ters düşen bir düzensizlik örneği olarak verdiği “{-yor}, {-ken}, {+ki}, {+leyin}, {+daş}, {+mtırak}” biçimbirimlerinin tek biçimli olması dilbilgisel bir boşluğa sebep olmuştur çünkü Türkçede biçimbirimler

ünlü ve ünsüz uyumlarına göre çeşitli biçimlerde eklenir (2014: 81). Bu biçimbirimlerden bazılarının ağızlarda farklı ünlülü biçimlerle telafi edildiği örnekler vardır.

Kerimoğlu'nun konumuzla örtüşen diğer bir örneği hem ad hem eylem kökü olan sözcüklerle ilgilidir. Bu özelliğe sahip “tat” ve “boya” gibi sözcükleri eylem kökü kabul edersek bu sözcüklerin karşıladığı adlar için ad kökü kabul edersek de bu kavramların karşıladığı eylemler için bir boşluk oluşacaktır. Elbette bu değerlendirmenin eş zamanlı olduğunu söylemek gerekir (2014: 83).

Kerimoğlu, zaman bildiren bazı sözcüklerin aldığı biçimbirimlerde düzensizlik olduğundan bahseder. Buna göre: “Kış, yaz, öğle sözleri +(ı)n ile zarf yapılırken ilkbahar, sonbahar, akşam yapılamaz: kışın, yazın fakat *sonbaharın, *ilkbaharın, *akşamın. +DA bulunma durumu eki ilkbahar ve sonbahara gelebilir fakat kış ve yaz gelmez: ilkbaharda, sonbaharda fakat *kışta, *yazda. Akşam sadece +leyin ekini alabilirken öğle iki eki de alabilir: öğle+leyin, öğle+n. Gün adlarıyla hafta ve sene sözleri yönelme eki +(y)A alabilirken diğer benzer sözler alamaz: Haftaya (gelirim), seneye (çıkarız), perşembeye (uçarız) fakat *yıla, *güne, *aya” (2014: 58). Burada kavramın karşılanmaması değil bahsedilen biçimbirimlerin benzer durumlardan bazılarında kullanılabilirken bazılarında kullanılamamasıyla ilgili dilbilgisel bir boşluk söz konusudur. Bir önceki örnekte olduğu gibi bu örneklerde de bazı biçimlerin ölçünlü dilde olmasa bile ağızlarda kullanıldığını yani boşluğun telafi edildiğini söylemek mümkündür.

Kerimoğlu'nun çalışmasında bahsettiği düzensizliklerden son olarak çatıyla ilgili olanını kendi çalışmamız kapsamında dilbilgisel boşluk olarak değerlendirebiliriz. Çalışmada ettirgenlik biçimbirimlerini alamadığı için bu kategorinin farklı sözlüksel öğelerle karşılandığını söylediği “gir- > sok-, gel- > getir, gör- > göster-, hasta ol- > hasta et-, mahvol- > mahvet-” eylemlerinin ettirgen biçimleriyle ilgili bir boşluktan bahsedebiliriz (2014: 87). Bunun yanında çalışmada verilen örneklerden “gir-” eylemiyle ilgili “girdir-” biçiminin de kullanıldığını belirtmek gerekir. Ayrıca bu değerlendirmenin de eş zamanlı olarak yapıldığı açıktır.

Türkçedeki düzensiz yapılarla ilgili başka bir çalışma da Bacanlı'ya aittir. Bu çalışmadaki örneklerden bir kısmı Kerimoğlu'ndan alınmış olmakla birlikte Bacanlı'ya ait bazı düzensizlik örneklerinin de dilbilgisel boşluk kapsamında

değerlendirilmesi mümkündür. Türkçede bütün eylemlere gelebilen {-mA} ve {-mAK} biçimbirimlerinden {-mA}, bütün durum biçimbirimleriyle birleşebilir: “konuşmanın, konuşmayı, konuşmaya, konuşmada, konuşmadan”. Ancak {-mAK} biçimbiriminin ilgi, yükleme ve yönelme durum biçimbirimleriyle birleşimi mümkün değildir: konuşmakta, konuşmaktan, * konuşmağın, *konuşmağı, *konuşmağa. Ayrıca Bacanlı Osmanlı Türkçesinin yazı dilinde {-mAğA} biçiminin bulunduğunu ancak 1950’lerden sonra konuşma diline paralel olarak bu biçimin kaybolduğunu da belirtir (2016: 134). Burada {-mAk} biçimbiriminin ilgi, yükleme ve yönelme durumları için dilbilgisel bir boşluk söz konusudur.

Bacanlı’nın çalışmasındaki yeterlilik kipliğiyle ilgili örnek dilbilgisel boşluğa örnek olabilecek niteliktedir. Bacanlı’ya göre {-Abil-} biçimbirimi üç tür kiplik bildirir:

- i. “Belki yapar” anlamında epistemik kiplik,
- ii. “Yapma güç ve kapasitesine sahiptir” anlamında dinamik kiplik,
- iii. “Yapmasına izin verilir” anlamında deontik kiplik”

Bu kipliklerin olumsuzlarına baktığımızda ise;

- i. “Belki yapmaz” anlamı için “yapmayabilir”,
- ii. “Yapma güç ve kapasitesine sahip değildir” anlamı için “yapamaz”,
- iii. “Yapmasına izin verilmez” anlamı için yine “yapamaz” biçimleri kullanılır (2016: 134-135). Burada her üç aynı biçimbirimin üç ayrı kiplik işaretleyicisi olarak kullanılması bir yana bunların olumsuzlarında ilkinin ayrı bir biçimbirimle karşılanması diğer iki kiplik için dilbilgisel bir boşluğa sebep olmuştur.

Bacanlı’nın çalışmasındaki örneklerden son olarak gereklilik kipliğiyle ilgili olan dilbilgisel boşluk olarak değerlendirebiliriz. Bacanlı, {-mAlI} biçimbiriminin geçmiş ve şimdiki zaman çekimi bulunmasına rağmen gelecek zaman çekiminin bulunmadığını, bu durumda “gerek-, lazım gel-, icap et-” eylemlerinden birinin kullanıldığını belirtir: gelmeliydim, gelmeliyim, gelmem gerekecek/icap edecek/lazım gelecek (2016: 135). Burada da gereklilik kipliğinin gelecek zaman çekimi için bir boşluk söz konusudur.

Dil içi dilbilgisel boşluklar art zamanlı incelemelerle ortaya konabilir. Bir dilin tarih boyunca geçirdiği dönemlerde kimi dilbilgisel yapılar yok olup boşluk oluşturmuş kimileri ise boşluk doldurucu olarak ortaya çıkmış olabilir.

2.3. DİLSEL BOşLUĞUN TELAFİSİ

Dilde, kimi durumlarda bazı boşluklar görülse de bunlar geçici boşluklardır ve dil kendi sistemi içinde bu boşlukların telafisine imkan verir. Fischer'ın da ifade ettiği gibi "sözlüksel boşluk" ifadesi yapıyla ilgilidir. İşlevsel olarak bi boşluk söz konusu değildir unku herhangi bir kavram, kendisini karşılayan sözlüksel bir birim yoksa dilsel bir açıklamayla da ifade edilebilir. Örneğin "lu bitki" için dilde sözlüksel bir ifade olmadığı halde "lu bitki" açıklaması işlevsel olarak bu boşluğu doldurmaktadır (2000: 4). Dilsel boşlukların türüne göre telafi yolları da farklılaşır. Diller arası ve dil içi boşluklar olmak üzere temelde ikiye ayırdığımız boşluklardan eviri sırasında oluşan diller arası boşlukların telafisinde yaygın olarak "alıntı sözcükler" ve "açıklayıcı karşılıklar" kullanılırken, dil içi boşluklarda "mecaz", "kodlama" "anlık oluşum", "geri oluşum" ve "ok anlamlılık" gibi yollar tercih edilir.

2.3.1. Alıntı Sözcüklerle Telafi

Dillerin ortaya çıkışından bugüne kadar dillerin birbiriyle etkileşimi devam etmiş bugünden sonra da devam edecektir. Kültüre ve toplumun hayatına giren yeni kavramların dile yansımaları da kaçınılmaz olduğu için kültürlerin ve toplumların birbirini etkilemesi beraberinde dillerin birbirini etkilemesini de getirmektedir.

Bir dile başka bir dilden girmiş olan kavramlar için yeni bir dilsel karşılığın bulunması ve söz varlığına eklenmesi çabucak geerekleşmeyebilir. Ya da dilde eski dönemlerde var olan dilsel bir öge zamanla kullanımdan düşebilir. Buna benzer durumlarda dilde ortaya çıkacak olan boşluklar için alıntı sözcükler bir telafi yöntemi olarak karşımıza çıkar.

Dilsel boşluk türleri duşunulduğunde hem diller arası hem de dil içi boşluklar için en kolay ve en çok başvurulan telafi yöntemlerinden biri alıntı sözcüklerdir. Türkçeye Arapça ve Farsça gibi Doğu dilleri ile İngilizce ve özellikle Fransızca gibi

Batı dillerinden pek çok sözcük girmiştir. Bunların tamamının boşluk doldurucu özelliği olduğunu söylemek mümkün değildir çünkü dilimize giren bütün alıntı sözcükler için bunların karşıladıkları hiçbir kavramın Türkçe karşılığı yoktur diyemeyiz çünkü bu sözcükler iki şekilde alınır:

- bilgi alıntısı
- özenti alıntısı

Burada kastedilen sözcükler ise dilde oluşan bir boşluğu dolduran alıntı sözcüklerdir.

İngiliz yemek kültüründe bulunmayan “yoğurt” kavramının o kültüre geçerken “yogurt” biçiminde dilsel karşılığıyla birlikte geçmesi İngilizcede alıntı sözcükle boşluk telafisine bir örnektir.

Alıntı sözcükler nadir de olsa bir dilde zamanla kullanımdan düşen sözcüklerin boşluğunu doldurmak için de kullanılabilir. Aksan’ın “erük” sözcüğüyle ilgili görüşleri bu duruma örnektir. 11. Yüzyıla kadar “erik, şeftali, kayısı, zerdali, armut” türlerinin hepsi için “erük” sözcüğü varken bu dönemden sonra sadece erik için kullanılmaya başlanmıştır (2016: 55). Bunun sonucunda diğer türler için geçici boşluklar ortaya çıkmıştır. Daha sonra Farsçadan “şeftali, kayısı, zerdali, armut” gibi sözcüklerle bu boşluklar telafi edilmiştir.

2.3.2. Açıklayıcı Karşılıkla Telafi

Dilsel boşlukların telafi yollarından biri açıklayıcı karşılıklardır. *Açıklayıcı karşılık (explanatory equivalent)*; kültüre özgü sözvarlığının çevirisinde, bir sözcüğün ya da ifadenin hedef dilde birebir karşılık yerine vekil bir yorumlama yardımıyla yapılan açıklamasıdır (Hartmann ve James, 2002: 54). Gouws, çalışmasında bu terimden *vekil karşılık (surrogate equivalent)* olarak bahseder (2002: 199-200). Bir kavramın sözlüksel karşılığının dilde bulunmaması durumunda bu kavram kimi araştırmacılar tarafından serbest sözdizimsel yapı ya da serbest sözcük kombinasyonu olarak ifade edilen öbeklerle karşılanır. Bu öbeklere açıklayıcı karşılık denir. Yukarıdaki tanımdan bunların sadece kültüre özgü sözvarlığı öğelerini karşılamak üzere kullanıldığı anlaşılrsa da kültürel öğelerin dışındaki kavramlar için de açıklayıcı karşılıklar kullanılabilir.

Açıklayıcı karşılık, daha çok iki dilli sözlüklerde diller arası boşlukların telafisinde başvurulan bir telafi şeklidir ancak kimi durumlarda dil içi boşluklar için de kullanılır. Aşağıda Türkçe, İngilizce ve Japonca kapsamında diller arası boşluklar ve bunların telafisinde kullanılan açıklayıcı karşılıklar örneklendirilmiştir. Örnekler *Redhouse İngilizce-Türkçe/Türkçe-İngilizce Online Sözlük*¹⁰ ve *Nihongo Torukogo Jiten*'den (*Japonca Türkçe Sözlük*) alınmıştır.

Türkçe-İngilizce Sözlükte Sözlüksel Boşluk ve Açıklayıcı Karşılık

- Geleneksel bir yemek adı olan “*keşkek*” Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “dövülmüş et ve buğdaydan yapılan bir yemek (a dish made of pounded meat and wheat)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.
- Geleneksel bir yiyecek adı olan “*diş buğdayı*” Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “birinin bebeği ilk dişini çıkardığında kaynatılıp şekerle karıştırılarak dağıtılan buğday (wheat boiled and mixed with sugar and distributed when one’s baby has cut its first tooth)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.
- Geleneksel bir yiyecek adı olan “*kavurga*” Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “kavrulmuş buğday, mısır ya da nohut (roasted wheat, corn, or chickpeas)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.
- Çobanların giydiği bir giyecek adı olan “*kepenek*” Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “(çoban için) keçe pelerin (*[shepherd’s] felt cloak*)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir. İngilizce-Türkçe sözlükte ise “keçe pelerin” anlamındaki “felt cloak” maddebaşı bulunmamaktadır.
- Geleneksel bir düğün kıyafeti adı olan “*bindallı*” Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “gösterişli, gümüş simli iple işlenmiş kadife (purple velvet embroidered with silver thread)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.
- Geleneksel bir müzik aleti adı olan “*bağlama*” Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “üç çift teli ve uzun bir sapı olan enstrüman (a plucked instrument with three double strings and a long neck)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.

¹⁰ Bk. <http://www.redhouse.com.tr/>, (Çevrimiçi) 11.11.2018.

- Nazar ve kötülöklere karşı yapılan bir gelenek olan “*kurşun dökmek*”, “kurşun” maddesi altında Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “zararlı bir büyüü kırmak için, rahatsız bir kişinin başının üzerinde kurşunu eritmek ve soğuk suya dökmek (to melt lead and pour it into cold water over the head of a sick person in order to break an evil spell)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.
- Hem dinî hem de geleneksel özelliğı olan “*yağmur duası*”, “yağmur” maddesi altında Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “yağmur için geleneksel dua (ritual prayer for rain [*said during a drought*])” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.
- Geleneksel bir unvan olan “*kirve*” Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “bir erkeğıe sünnetinde bir tür manevi babalık yapan kişi (man who acts as a sort of godfather to a boy at his circumcision)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir. Burada geçen “manevi baba” terimi İngilizce “godfather” sözcüğünden “vaftiz babası/manevi baba” olarak Türkçeye çevrilmiştir ancak Türk kültüründe olmayan bir kavram olduğı için kültürel boşluk oluşturur.
- Ticaret kültürüyle ilgili bir terim olan “*siftah*” Türkçe-İngilizce sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “günün ilk satışı, yeni bir malın ilk satışı, günün ilk kazancı (first sale of the day; first sale of a new commodity; first purchase of the day)” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.

Japonca-Türkçe Sözlükte Sözlüksel Boşluk ve Açıklayıcı Karşılık

- Japon yemek kültüründe bir gereç adı olan “*hàsi*” Japonca-Türkçe sözlüğe alınmıştır ancak anlamı “yemek için iki çubuk” açıklayıcı karşılığıyla verilmiştir.

2.3.3. Kodlamayla Telafi

Boşlukları telafi etmenin bir başka yolu da “kodlama”dır. Ayrıntının çok olduğı sözlüksel alanlarla ilgili hem en az çaba yasası gereğı hem de günlük hayatta ve iş hayatında kolaylık olması açısından bütün ayrıntılar sözlüksel ögelerle ifade edilmeyebilir. Bir rengin pek çok tonu olabilir ancak “açık” ve “koyu” olmak üzere

iki ton dışındakileri karşılayan sözlüksel ögeler bulunmayabilir ya da yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı kullanılmayabilir. Bunun yanında özellikle boyacılık sektöründe farklı renk tonlarının birbirinden ayrılması ve ifade edilmesine ihtiyaç vardır. Buna benzer durumlarda oluşan sözlüksel boşluklar aşağıdaki örneklerde olduğu gibi rakamsal kodlarla telafi edilir. Renklerle ilgili boşluklar bazen farklı nesnelere renklerine benzetilerek “su yeşili” ve “nar çiçeği rengi” gibi ifadelerle de telafi edilebilir.

Şekil 6. Renk kodları¹¹

2.3.4. Anlık Oluşumla Telafi

Sözlüksel boşlukların telafi yolları arasında, “anlık oluşum” da sayılabilir. Anlık sözcüğü Bussmann (1996); “yeni veya henüz bilinmeyen nesnelere ya da durumları adlandırmak veya konuşucunun göndergeye yönelik özel bir tutumunu ifade etmek için genellikle bağlam bağımlı anlık türetimler” olarak tanımlar. Anlık sözcüklerin işlevlerini ise kavramların adlandırılmasında sözcük sayısından tasarruf sağlamak, sözlüksel boşluğu doldurmak ve biçimsel etki yaratmak olarak açıklar.

Sebzecioğlu (2013), konuyla ilgili farklı çalışmalardan hareketle anlık oluşumu; “özel veya belirli bir durumun gerektirdiği ihtiyacı karşılamak için, tek kullanımlık veya geçici olarak o an ve irticalen türetilen ve kişisel bir yaratı olmasına koşut bir daha asla kullanılmama olasılığı olan, bağlam-bağımlı doğal sözcük veya ifade” şeklinde tanımlar. Anlık sözcüğün ortaya çıkışını ise konuşma anında ya da

¹¹Bk. <http://modaboyarenkleri.com/marshall-boya-2016-2017-ic-cephe-duvar-renkleri-kartelasi.html/populer-ic-cephe-duvar-boyasi-renkleri-katalogu-marshall-boya-2016>, 11.11.2018.

yazılı dilde bağlama uygun sözcüğün zihinsel sözlükçede bulunmaması veya bulunduğu halde farklı nedenlerle çağrılmamasına dayandırır.

Bauer (1983), anlık sözcüklerin ortaya çıkışına konuşma ya da yazma anındaki acil ihtiyacın giderilmesi gerekliliğinin zemin hazırladığına dikkat çekerek, aynı anlık sözcüğün farklı zamanlarda farklı konuşucular tarafından türetilbileceğini söyler.

Anlık oluşumların ortaya çıkış sebebi hangi dil kullanıcısı tarafından kullanıldığına göre farklılık göstermektedir. Çocuk dilinde pek çok anlık oluşum bulunur ve bunların birçoğu kavramların var olan karşılıklarının çocukların zihinsel sözlükçesinde bulunmaması ya da edilgen durumda bulunmasından ortaya çıkar. Atasoy'un (2009) çalışmasında yer alan veya derleme yoluyla elde ettiğimiz “baktırıcı (dürbün)”, “bip yapıcı (korna)”, “çıtçıt (çubuk kraker)”, “çilli (çilek)”, “dabdab (yüz)”, “deniz hayvansızları (kara hayvanları)”, “dövük (sopa)”, “eşkimon (limon)”, “kalınsız (ince)”, “kafalık (şapka)”, “inme çıkma (asansör)”, “karıştırmalık (çay kaşığı)” anlık oluşumları bu duruma örnektir.

Anlık oluşumlar çoğu zaman herhangi bir kavramı karşılayan dilsel birim bulunduğu halde yeni bir ifade olarak ortaya çıksa da anlık oluşumların gerek diller arası gerekse dil içi kimi boşlukları doldurmak üzere üretildiği, bir başka ifadeyle anlık oluşumların sözlüksel boşluk telafi yolu olarak kullanıldığı örnekler de vardır. Yapılan çalışmaların bir kısmında bu durum vurgulanarak dilsel ya da sözlüksel boşluk kavramları üzerinde durulmasa da anlık oluşumların sözlükselleşmenin ilk basamağı olduğu ve sonraki aşamalarda hem dilin hem de bireyin sözvarlığındaki boşlukları doldurma işlevi bulunduğu belirtilmiştir (Bauer, 1983; Bussmann, 1996; Sebzecioğlu, 2013; Sarı, 2015; Bozkurt, 2016).

Aynı anlık sözcük farklı konuşurlar tarafından farklı zamanlarda üretilebilir ve bir sözlüksel boşluk farklı konuşurlar tarafından farklı anlık sözcüklerle telafi edilebilir. “Çok üşüyen insanlar” kavramını karşılamak üzere kullanılan “üşüngeç”¹² ve “üşütük (Sebzecioğlu, 2013)” sözcükleri bu duruma örnektir. Aynı şekilde çocukların içine koydukları köpüklü suya çubuk batırıp üfleyerek balon çıkardıkları

¹² Ekşi Sözlük, (Çevrimiçi), <https://eksisozluk.com/uydurma-kelimeler--3264676?p=4>”, 30.10.2018.

oyuncak için farklı kişiler tarafından “balongaç”¹³ ve “üfürükçü (Sebzecioğlu, 2013)” sözcükleri kullanılmıştır. Sebzecioğlu’ndan alınan aşağıdaki örnekler de sözlüksel boşlukları telafi amacıyla ortaya çıkan anlık oluşumlardır:

“Göndermeç” → Enter tuşu

“Takıcılı” → Esprilerle insanlara takılmayı seven kişi

“Uzunumtrak” → Uzun boya yakın

“Tuşkolik” → Cep telefonuyla sürekli uğraşan, mesaj yazan kişi

2.3.5. Geri Oluşumla Telafi

Boz (2016), çalışmasında geri oluşumu da sözlüksel boşluklar için bir telafi yolu olarak önerir. Türkçede adlardan eylem yapan {+lAn-}, {+lAş-} ve {+lAt-} biçimbirimleriyle türetilmiş eylemlerden, {+lA-n-> +lA-}, {+lA-ş->+lA-} ve {+lA-t->+lA-} şeklinde geri oluşumlar oluşturularak olası sözlüksel boşlukların telafi edilebileceğini söyler. Çalışmadaki örneklerden birkaçı şöyledir:

pahalan-> pahala-n-> pahala-

başkalaş-> başkala-ş-> başkala-

aydınlata-> aydınlata-t-> aydınlata-

Bu yolla türetilen bütün eylemler için boşluk doldurucu işlev söz konusu olmasa da kimi örnekler bu kategoride değerlendirilebilir.

Sarı'ya göre de *geri oluşum* telafi yollarından biridir. "Eş zamanlı kurallarla daha fazla ayrıştırılmayacak bir sözlüksel birimin, diğer bir ifadeyle kök hâlinde bulunan sözcüğün, bünyesindeki bazı seslerin benzer veya aynı seslerden oluşan biçimbirimlere örneksenmesi sonucunda, dil konuşurlarının zihninde karmaşık sözcük izlenimi uyandırması ve ardından biçimbilgisel çözümümüyle sonuçlanan süreç geri oluşum (back-formation) olarak adlandırılır. Bu noktada, çaba geri oluşumu, sadeleştirme/özleştirme hareketleri sırasında, dilde daha önceden var olan çabala gövdesindeki {-lA-} biçimbiriminin addan eylem yapım eki olduğu düşüncesiyle,

¹³ Uludağ sözlük, (Çevrimiçi), <https://www.uludagsozluk.com/k/baloncuklar-cikaran-oyuncağın-ismi-sorunsalı>”, 30.10.2018.

“çaba-la-” şeklinde bir ayrıştırma sonucu ortaya çıkarılmış ve ilk defa Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu'nda tanıklanmıştır (2015: 60-61)."

2.3.6. Çok Anlamlılıkla Telafi

Sözcükler her ne kadar temel anlamıyla öne çıksa da birden fazla anlama sahip sözcükler birden fazla kavramı karşılayabilir. Sözlüksel boşluk oluşmasının sebebi ise kavramların sözlüksel karşılığının olmamasıdır. Bir sözcüğün, birden fazla kavrama karşılık olması, sözlüksel boşlukların doldurulduğunun göstergesidir. Bu durumda çok anlamlılığın sözlüksel boşluk telafi yollarından biri olduğu söylenebilir. Dil kullanıcısı farklı kavramları ifade etmek için aynı sözcüğün kazandığı farklı anlamlarından uygun olanı kullanır. Çok anlamlılıkla telafi, Türkçede özellikle akrabalık adlarında sıklıkla görülen bir durumdur. “Yeğen” sözcüğü TDK Güncel Türkçe Sözlük'te “Birine göre, kardeş, amca, hala, dayı veya teyzenin çocuğu”¹⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre “yeğen” sözcüğü beş ayrı akraba için kullanılmaktadır ve bu beş kavram için oluşan sözlüksel boşluklar çok anlamlı bir sözcükle telafi edilmektedir.

---

¹⁴ Geniş bilgi için bk. (Çevrimiçi), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5c49934782f8.08679165, 6 Şubat 2019.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLSEL BOŞLUK

Bir dilin sözvarlığındaki boşlukları tespit etmek için öncelikle boşlukların taranacağı sözlüksel alanların belirlenmesi gerekir. Çalışmanın ikinci bölümünde bahsedilen “sözlüksel boşluk tespit ölçütleri”ni kullanarak Türkiye Türkçesindeki sözlüksel boşlukları örneklendirmek üzere;

i. akrabalık adları

ii. hayvan adları

iii. renk adları

sözlüksel alanları belirlenmiştir. Bu alanlardaki olası sözlüksel boşlukların tespiti için daha önce bu alanlarda yapılmış çalışmalardan ve sözlüklerden tarama yapılacak, bulunan örnekler sözlüksel boşluk tespit ölçütleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

3.1. AKRABALIK ADLARINDA SÖZLÜKSEL BOŞLUK

Akrabalık adları günlük hayatta çok sık kullanılan bir sözcük grubudur. Türk kültüründe akrabalık bağlarının kuvvetli olmasının da etkisiyle Türkçedeki akrabalık adları sayısı oldukça yüksektir. Bununla birlikte akrabalık adlarıyla ilgili çalışmalar incelendiğinde bu alanda kimi boşlukların olabileceği görülmüştür. Akrabalık adları alanındaki sözlüksel boşlukların taranmasında Adıgüzel’in (2014) “Sosyal Antropolojiye Göre Akrabalık Sistemleri ve Türkiye Türkçesindeki Akrabalık Adları” başlıklı yüksek lisans tezi kullanılmıştır.

Akrabalık sistemleri farklı kültürlerde farklı görünümlere sahiptir. Akrabalık bağının kuvvetli olduğu kültürlerde akrabalık adları sözvarlığında önemli bir yer tutar ancak bu bağın kuvvetli olmadığı kültürlerde akrabaların adlandırılmasında ayrıntıya gidilmeyebilir. Kültürle birlikte inanç sistemi de akrabalık ilişkileri üzerinde etkilidir. Adıgüzel, İslamiyet’e göre insanoğlu doğduğunda sadece soy (kan) yoluyla oluşan akrabalarının bulunduğunu, evlilik sonrasında kimi akrabaların eklendiğini ve bunların dışında kimi akrabalıkların da sonradan oluştuğunu belirtir. Ayrıca İslamiyet kimlerle akraba olunabileceğini ve akrabalık derecelerini de belirlemiştir (2014:15-16). Farklı inançlar, akrabalık ilişkileri üzerinde bunlara

benzer ya da farklı ölçütler içerebilir. Bu durum akrabalığın adlandırılmasında da etkili olacaktır.

Akrabalıklar, çeşitli sistemlere dayalı olarak sınıflandırılır. Bu sistemler betimleyici, sınıflayıcı ve karışık olmak üzere üçe ayrılır:

“i. Betimleyici (Diskriptive) Sistem: Bütün akrabaların ego (kişi) ile ilişkisini gösteren ayrı ayrı isimler kullanılır. Amca, teyze, kuzin, kuzen gibi. Bazen amca yerine Araplarda olduğu gibi "babanın erkek kardeşi" olarak da sınıflandırılır. Burada akrabanın ego ile ilişkisi tarif edilir.

ii. Sınıflayıcı (Classifactory) Sistem: Diskriptive sistemin zıddı olup, kullanılan terimler iki ya da daha fazla akraba sınıflarında bulunan kişilere kullanılır. Böylece, örneğin yaş ile cinsiyet ayrılmadan ya da nesil farkı gözetmeden bir grup akrabaya bir isim verilir. Baba grubuna büyükbaba ve amca girer. Avustralya'daki kavimlerde olduğu için "Avustralya sistemi" olarak da adlandırılmıştır.

iii. Karışık Sistem ise yukarıdaki iki sistemin karışımı ile meydana gelir. Batı Avrupalıların ve Eskimoların sistemi böyledir” (Güvenç, 1999: 237).

Bireyin bütün akrabalarıyla yakınlığı aynı derecede değildir. Kimileri sürekli birlikte olunan yakın akrabalardır kimileri ise uzak akrabalardır. Sosyologların araştırmalarına göre dört tip akrabalık belirlenmiştir:

“1. Birinci derece akrabalar: Bunlar kan ya da biyolojik akrabalardır. Bunun tek kural dışı olanı karı-kocadır. Evlilik dolayısıyla birbirlerine bağlıdırlar. Birinci derecede akrabalar bir şahsın babası, anası, erkek kardeşi ve kız kardeşidir. Yani ferdin doğup büyüdüğü çekirdek ailesidir. Evlendikten sonra, kocası yahut karısı, oğlu ve kızlarıdır. Yani dölün devam ettiği çekirdek ailesidir. Bütün bu sayılanların da kendi çekirdek aileleri vardır. İşte bu nedenle 2. derece akrabalar için içine girerler.

2. İkinci derece akrabalar: Teorik olarak bir ferdin 33 tip ikinci derece akrabası olur. Örneğin: Patrilineal büyük baba; Patrilineal büyük anne; babanın erkek kardeşi (amca); Babanın kız kardeşi(hala); Babanın karısı; Babanın yarım kardeşi; Babanın yarım kız kardeşi; annenin annesi gibi.

3. Üçüncü derece akrabalar: İkinci derece akrabaların da birinci ve ikinci derece kendi akrabaları olacaktır. İşte bunlara 3. derece akrabalar denir ki olası sayıları

151'e çıkabilir: Babanın babasının babası, birinci nesil kuzenler, amcanın karısı, halanın kocası, yeğenler vs.

4. Uzak akrabalar: Bunlardan sonra gelenler de uzak akrabalar olacaktır” (2014: 22).

Adıgüzel, Türklerde akrabalığın dokuz kuşağa kadar çıktığını söyleyerek daha önce yapılmış çalışmalardaki gibi üç ya da yedi kuşak akrabalığı değil dokuz kuşak akrabalığı incelemiştir.

Murdock, akrabalık sistemlerini farklı bir açıdan ele alarak altı akrabalık tipi belirlemiştir. Bu akrabalık tiplerini belirlerken paralel ve aykırı kardeş çocukları ile kardeşlerin ilişkilerini dikkate almıştır. Bu akrabalık tipleri şunlardır:

“i. Eskimo Tipi: Paralel kardeş (amca, teyze) çocuklarıyla aykırı kardeş (dayı, hala) çocukları eşitlenir ancak kardeşlerden ayrı tutulur.

ii. Hawai Tipi: Gerek paralel gerekse aykırı kardeş çocukları kardeşlerle aynı tutulur ve aynı terimlerle adlandırılır.

iii. İroquois Tipi: Paralel kardeş çocuklarıyla kardeşler aynı grupta sayılır ve aynı adlandırılırken, aykırı kardeş çocukları ayrı tutulur.

iv. Sudan Tipi: Gerek aykırı gerekse paralel kardeş çocukları ve kardeşler ayrı ayrı adlandırılıp, ayrı ayrı terimlerle betimlenir.

v. Omaha Tipi: Paralel kardeş çocukları, kardeşlerle eşitlenmişler ancak aykırı kardeş çocuklarından dayı çocukları anneye dayı grubunda sınıflanır; hala çocuklarıysa kendi çocuklarıyla eşitlenir.

vi. Crow Tipi: Paralel kardeş çocukları genelde eşitlenmiş ancak aykırı kardeş çocuklarından hala çocukları halayla baba grubunda sınıflanır; dayı çocuklarıysa kendi çocuklarıyla eşitlenirler” (Murdock, 1949: 223-224).

Akrabalıkların farklı toplumlarda farklı olması gibi akrabalık adları da her toplumda farklı özellikler gösterir. Kimi toplumlarda akrabalara ayrı ayrı adlar verilirken kimilerinde aynı adlar birden çok akraba için kullanılabilir ya da belli adlar farklı şekillerde birleştirilerek kullanılabilir. “Morgan'a göre, akrabalık sözcüklerinin önce tanımlayıcı bir görevi vardır. Sözcüğü, "dayı" sözcüğü annenin erkek kardeşini tanımlar. Ancak belli bir toplumda, aynı sözcük başka kişiler ve ilişkiler için de kullanılıyorsa, sözcüğü annenin babası için ya da "kabadayı", "dayısı olmak" gibi; o zaman, "dayı" sözcüğü sınıflayıcı bir kategori olmaktadır. Öyleyse, akrabalık

sözcükleri, yalnızca bir kişiyi ya da ilişkiyi değil karşılıklı bir sosyal ilişkiyi, sözgeleşi dayı-yeğen ilişkisini, "dayı ile yeğenin karşılıklı görev ve sorumluluklarını, sevgi, saygı ve görevlerini gösterir. Sistem içinde, kime "dayı" adı veriliyorsa, onunla kişi arasında dayı-yeğen ilişkisine benzer bir ilişki vardır, "dayı" adı verilen kimse annenin erkek kardeşi olmasa bile. Morgan'a ve onu izleyenlere göre, akrabalık sözcüklerinin asıl önemi, tanımlayıcı niteliklerinden çok sınıflayıcı görevlerinden gelmektedir. Radcliffe-Brown (1952: 49) bu konuya ek olarak şunları söylemiştir: Akrabalık sözcüklerinin tanımlayıcı olmaları, onların aynı zamanda sınıflayıcı görev yapmalarına engel değildir. Tıpkı, temiz hava ve güneş almak, dışarıyı görmek için açılan pencerenin dışarı ile başka türlü ilişkiler kurulmasına engel olmayışı gibi. Birçok ilkel ve geleneksel toplumun yaptığına tersine, Türkçede baba ile babanın erkek kardeşini (amcayı) tek bir kategori olarak sınıflamayız. Amca sözcüğünü tanımlayıcı olarak kullanırız. Fakat bu bizim "Amca, babanın yarısıdır." deyimimize engel olmaz. Deyimin anlamı sınıflayıcıdır. Amca, baba gibi, yakın, saygıdeğer bir kişidir, yeğenine karşı sanki bir baba gibi görevleri, sorumlulukları vardır (Akt. Adıgüzel, 2014: 24)". Ayrıca akrabalık adları kişilerin birbirine göre durumlarına göre de değişiklik gösterir. Bir kişi birden fazla akrabalık rolüne ve birden fazla akrabalık adına sahiptir. Adıgüzel, bu durumdan "akrabalık ilişkilerinin kişiye göreliği" olarak bahseder (2014: 27).

Adıgüzel'in çalışmasında geçen "dolaylı" ve "dolaysız" adlandırma konusu, sözlüksel boşluk konusuyla paraleldir. "Dolaysız adlandırmada; anne, baba, enişte, kuzen gibi söylendiğinde doğrudan o kişinin anlaşıldığını görmekteyiz. Dolaylı adlandırmada ise amcakızı, dayıoğlu, anneanne gibi akrabalık adlarını görüyoruz. Bu akrabalık adları direkt o kişi için farklı bir ad verme yoluyla değil önce bir akrabayı gösterip onunla ilintili başka bir akrabayı belirttiği için "dolaylı adlandırma" terimi uygun görülmüştür" (2014: 39). Burada dolaysız adlandırma olarak bahsedilen akrabalık adları sözlüksel öğelere, dolaylı adlandırmalar ise sözlüksel boşluklara işaret eder.

Çalışmada akrabalık sistemleri ve akrabalık adlarıyla ilgili genel bilgiler verildikten sonra Türklerdeki akrabalık sistemi ve akrabalık adlarından bahsedilmiştir. Buna göre Türklerin, akrabalıklarını diskriptive sistemle sınıflandırdığı, bütün akrabaların ego/kişi ile ilişkisini gösteren ayrı ayrı adlar kullanıldığı belirtilmiştir (2014: 35). Bununla birlikte çalışmada tespit edilen

akrabalık adları sözlüksel boşluk açısından incelendiğinde daha farklı sonuçlarla karşılaşılmıştır.

Murdock'ın belirlediği akrabalık tiplerine göre Türklerin akrabalık tipi, Sudan tipine göre şekillenmiştir. Ayrıca Güvenç'e göre Türklerdeki akrabalık sistemi "iki yanlı / iki yandan" bir sistemdir. Anne ve baba tarafındaki akrabalar birbirine eşit ve simetrik şekilde dağılmışlardır" (2014: 35). Adıgüzel'in çalışmasında da kişinin akrabalıktaki konumu, antropologların temel aldığı "ego/kışı" tanımıyla hem dişi hem de erkek temel alınarak çift yandanlık sistemine göre gösterilmiştir (2014: 42).

Akrabalıkların sınıflandırılmasında bazı ölçütler kullanılır. Bu ölçütler akrabalık adlarındaki boşlukların tespitinde kullanılacak ölçütler ve sözlükselleşme değişkeleri konusunda yol gösterici olmuştur. Akrabalıkların sınıflandırılma ölçütleri şunlardır:

"1. "Nesil (kuşak) ölçütü: Bu ölçütün temeli biyolojiktir. Burada "ego"nun kendi kuşağı ele alınır. Erkek ve kız kardeşler ve kuzenler, yukarıya doğru ebeveyn (usul), ebeveynin kız ve erkek kardeşleri ve ebeveynin kuzenleri, aşağıya doğru (Fürü) oğullar, kızlar, kız ve erkek yeğenler, yine aşağı doğru ikinci nesil, kız ve erkek torunlar vardır.

2. İkinci ölçüt yine biyolojik temele dayanan cinsiyet ölçütüdür. Burada kadın ve erkek akrabalar karıştırılmaz ancak bazı dillerde bazı akrabalar kız-erkek olarak ayrılmadan tek ad alabilir. Örneğin, "Yeğen" kız ya da erkek olabilir.

3. Üçüncü ölçüt sıhriyet olup, evliliği ve incest (fücur) yasaklarını yansıtır. Örneğin bazı kültürlerde kuzenler "evlenebilen" ve "evlenilemeyen" kuzenler olarak sınıflandırılır. Bunun sonucu olarak evlilikte eşler yakın kan hısımları olamaz. (Saran, 1993: 312)".

Türkçe akrabalık adlarındaki boşluklar alt anlamlılık, üst anlamlılık ve karşıt anlamlılık ölçütleri kullanılarak tespit edilecektir. Bu ölçütlerden hareketle akrabalık adlarının sözlükselleşme değişkeleri;

- i. akrabalık ilişkisi
- ii. akrabalık derecesi
- iii. cinsiyet

olarak belirlenmiştir. Adıgüzel'in ölçünlü Türkiye Türkçesinde tespit ettiği kan yoluyla oluşan, evlilik yoluyla oluşan ve sonradan kazanılan 59 akrabalık adı bu değişkelerle incelenerek olası sözlüksel boşluklar ortaya konacaktır. Çalışmada dokuz kuşaktaki akrabalar şöyle belirlenmiştir:

“0” Kuşagındaki Akrabalar¹⁵

Hala oğlu, hala kızı, amca oğlu, amca kızı, enişte, görümce, elti, kayın birader, koca (enişte), kadın ego/büyük kız kardeş, küçük kız kardeş, enişte, küçük erkek kardeş, erkek ego/büyük erkek kardeş, yenge/karı, baldız, kayınço, kayınbirader, bacanak, yenge, teyze kızı, teyze oğlu, dayı kızı, dayı oğlu.

“1.” Kuşaktaki Akrabalar

Enişte, hala, yenge (kocana), büyük amca, küçük amca, baba, anne, küçük teyze, büyük teyze, enişte, dayı, yenge.

“2.” Kuşaktaki Akrabalar

Büyük enişte, dedenin kız kardeşi, dede (babanın babası), babaanne, dede (annenin babası), anneanne, anneannenin erkek kardeşi, büyük enişte.

“3.” Kuşaktaki Akrabalar

Dedenin babası (kurt dede), dedenin annesi, babaannenin babası (kurt dede), babaannenin annesi, anneannenin babası, anneannenin annesi (balnene).

“4.” Kuşaktaki Akrabalar

Dedenin babaannesi, dedenin dedesi (dip dede), dedenin anneannesi, dedenin dedesi (dip dede).

---

¹⁵ Kuşaklardaki akrabalık adları Adıgüzel'in (2014) çalışmasında yer alan tablodaki gibi soldan sağa sırayla verilmiştir.

“-1.” Kuşaktaki Akrabalar

Kız yeğen, erkek yeğen, kız yeğen, erkek yeğen, damat, kız çocuk, erkek çocuk, gelin, kız yeğen, erkek yeğen, damat, kız çocuk, erkek çocuk, gelin, kız yeğen, erkek yeğen, kız yeğen, erkek yeğen.

“-2.” Kuşaktaki Akrabalar:

Kız torun, erkek torun, kız torunun kocası, kız torun, erkek torun (oğul balı), erkek torunun karısı, kız torunun kocası, kız torun, erkek torun, erkek torunun karısı, kız torun, erkek torun.

“-3.” Kuşaktaki Akrabalar

Kız torunun kızı, kız torunun oğlu, oğlan torunun kızının kocası, oğlan torunun kızı, oğlan torunun oğlu, kız torunun kızı, kız torunun oğlu, kız torunun oğlunun karısı, oğlan torunun kızı, oğlan torunun oğlu.

“-4.” Kuşaktaki Akrabalar

Erkek torunun kız torunu, erkek torunun erkek torunu, kız torunun kız torunu, kız torunun erkek torunu.

Bu sisteme göre Türkçe akrabalık adlarının sözlükselleşme değişimleri kapsamında ölçünlü Türkçedeki akrabalık adları aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- i. Sıfır kuşağındaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)
- ii. Birinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)
- iii. İkinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)
- iv. Üçüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)
- v. Dördüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)
- vi. Eksi birinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)

vii. Eksi ikinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)

viii. Eksi üçüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)

ix. Eksi dördüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları (kız-erkek-kız ve erkek)

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık -Üst Anlamlılık		
	Karşılıklı		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Halanın çocuğu	Hala kızı (kuzin)	Hala oğlu (kuzen)	Yeğen
Amcanın çocuğu	Amca kızı (kuzin)	Amca oğlu (kuzen)	Yeğen
Teyzenin çocuğu	Teyze kızı (kuzin)	Teyze oğlu (kuzen)	Yeğen
Dayının çocuğu	Dayı kızı (kuzin)	Dayı oğlu (kuzen)	Yeğen
Kardeş	Kız kardeş	Erkek kardeş	Kardeş
Karının kardeşi	Baldız	Kayınbirader	-
Kocanın kardeşi	Görümce	Kayınbirader	-
Kardeşin eşi	Yenge	Enişte	-
Karının kardeşinin eşi	-	Bacanak	-
Kocanın kardeşinin eşi	Elti	-	-

Tablo 1. Sıfır kuşağındaki akrabaların cinsiyete göre adları

Sıfır kuşağındaki akrabalık adlarında hem karşılıklı hem de üst anlamlılık açısından kimi boşluklar vardır. Halanın, amcanın, teyzenin ve dayının kız çocuğu için “kuzin” sözcüğü vardır. Buna göre her ne kadar satır ve sütunlar dolu gibi

görünse de aynı sözcüğün dört farklı akraba için kullanılması sözlüksel boşluklara ve bu boşlukların bir sözcüğün çok anlamlı kullanımıyla telafi edildiğine işaret eder. Ayrıca bahsedilen akrabaların adları Türkiye Türkçesi ağızlarında “hala kızı, amca kızı, emmi kızı, teyze kızı, dayı kızı” gibi açıklayıcı karşılıklarla da telafi edilebilmektedir.

Halanın, amcanın, teyzenin ve dayının oğlu için de yukarıdakine benzer bir durum söz konusudur. Bu akrabaların tamamı için “kuzen” sözcüğü kullanılır. Dolayısıyla bunlar için de boşluklar ve boşlukların çok anlamlılıkla telafisi görülmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu akrabaların adları “hala oğlu, amca oğlu, emmi oğlu, teyze oğlu, dayı oğlu” gibi açıklayıcı karşılıklarla da telafi edilebilmektedir.

Halanın, amcanın, teyzenin ve dayının kız ve erkek çocuklarının adlarını üst anlamlılık açısından incelediğimizde Güncel Türkçe Sözlük’e göre bunların tamamının “yeğen” sözcüğüyle karşılandığını görüyoruz. Yaygın kullanım ise tamamı için “kuzen” sözcüğünün tercih edilmesi yönündedir. Burada hala, amca, teyze ve dayı çocuklarının her bir satırdaki cinsiyete göre durumlarında boşluklar vardır. Telafisi yine aynı sözcüğün çok anlamlı kullanılmasıyla yapılmıştır.

Kardeşler için cinsiyete göre “kız kardeş” ve “erkek kardeş” sözcükleri ayrı ayrı kullanılmaktadır ve “kardeş” üst terimi vardır ancak bu sözcükler açıklayıcı karşılık niteliğindedir. Bunun yanında kişinin kendisinden büyük olan kardeşleri için de cinsiyete göre “abla” ve “ağabey” sözcükleri vardır ancak küçük kardeşlerin cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Bununla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında büyük kardeş için “balı, çele, dada, ede, kada, öke, kalca, kelci, paşa” sözcükleri; küçük kardeş için “dudu, eke, eti, gaga, here, icem, kacı, kada, kadı” sözcükleri de kullanılmaktadır (Adıgüzel, 2014: 55).

Karının kardeşlerinden kız olanı için “baldız”, erkek olanı için ise “kayınbirader” sözcükleri kullanılmaktadır ancak bunların her ikisi için kullanılacak bir üst terim yoktur. Burada üst anlamlılık açısından bir boşluk söz konusudur. Kocanın kız kardeşi için “görümce” sözcüğü kullanılırken erkek kardeşi için karının erkek kardeşi için kullanılan “kayınbirader” sözcüğü kullanılmaktadır. Aynı sözcüğün iki farklı akraba için kullanılması bir boşluğun çok anlamlılıkla telafi edildiğini göstermektedir. Ayrıca hem karının hem de kocanın kız ve erkek

kardeşlerinin ikisi için kullanılabilir üst terimlerin bulunmaması da sözlüksel boşluklara işaret eder.

Tablo 1’de kardeşlerin eşi satırında, kız kardeşin eşi için “enişte”, erkek kardeşin eşi için “yenge” sözcüklerini görüyoruz ve boşluk yok gibi görünüyor ancak enişte ve yenge sözcükleri Türk akrabalık sisteminde birden çok akraba için kullanılan sözcüklerdir. Eğer bu sözcükleri sıfır kuşağında kişiye daha yakın olması nedeniyle kardeşlerin eşlerinin adları kabul edersek bu satırda karşıtlık açısından boşluk olmadığı doğrudur. Bu satırda yalnız üst anlamlılık açısından üst anlamlı sözcük boşluğu vardır. Enişte ve yenge sözcüklerinin diğer kuşaklardaki akrabalar için kullanımına ilgili tabloların açıklamalarında tekrar değinilecektir.

Karının kız kardeşinin eşi için “bacanak” sözcüğü kullanılır ancak karının erkek kardeşinin eşi için bir sözcük yoktur. Kocanın kardeşlerinin eşleri için ise tam tersi bir durum söz konusudur. Kocanın erkek kardeşinin eşi için “elti” sözcüğü vardır ancak kocanın kız kardeşinin eşi için bir sözcük bulunmaz. Ayrıca hem karının kardeşlerinin eşleri hem de kocanın kardeşlerinin eşleri için üst terimler de yoktur. Türkiye Türkçesi ağızlarında karının erkek kardeşinin eşi için “yenge”, kocanın kız kardeşinin eşi için “enişte” sözcükleri kullanılmaktadır ancak bu sözcükler pek çok farklı akraba için kullanılan genel akrabalık adlarıdır.

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık -Üst Anlamlılık		
	Karşıtlık		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Ebeveyn	Anne	Baba	Ebeveyn
Eşin ebeveyni	Kaynana	Kayınbaba	-
Annenin kardeşi	Teyze	Dayı	-
Babanın kardeşi	Hala	Amca	-
Annenin kardeşinin eşi	Yenge	Enişte	-
Babanın kardeşinin eşi	Yenge	Enişte	-

Tablo 2. Birinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları

Birinci kuşaktaki akrabalık adlarından kişinin ebeveyni için cinsiyete göre “anne” ve “baba” sözcükleri vardır. Ayrıca bunların her ikisi için “ebeveyn” sözcüğü kullanılmaktadır. Bu anlamda hem karşıtlık ilişkisi açısından hem de üst anlamlılık açısından herhangi bir boşluk yoktur.

Annenin kız kardeşi için “teyze”, erkek kardeşi için “dayı” sözcükleri vardır ve karşıtlık açısından bu satırda da boşluk bulunmaz ancak annenin kız ve erkek kardeşlerinin hepsi için üst anlamlı bir sözcük yoktur. Hem birinci kuşak akrabalar tablosundaki “ebeveyn” sözcüğünü hem de sıfır kuşağındaki “kardeş” sözcüğünü düşündüğümüzde bu satırda alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından bir boşluk vardır.

Eşlerin (karının-kocanın) ebeveyni için cinsiyete göre karşıtlık açısından “kaynana” ve “kayınbaba” sözcükleri varken bunların her ikisi için kullanılan bir sözcük yoktur. Dolayısıyla bu satırda alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından bir boşluk söz konusudur.

Babanın kız ve erkek kardeşi için de annenin kardeşlerindeki benzer bir durum söz konusudur. Babanın kız kardeşi için “hala”, erkek kardeşi için “amca” sözcükleri vardır ancak hala ve amca için kullanılabilir üst anlamlı bir sözcük yoktur. Bu durum babanın kardeşi satırında alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından bir boşluğa işaret etmektedir.

Annenin kardeşlerinin eşleri ve babanın kardeşlerinin eşleri de birinci kuşak akrabalar arasında yer alır. Tabloda annenin erkek kardeşinin eşi için “yenge” sözcüğü, kız kardeşinin eşi için ise “enişte” sözcüğü yer alır. Bu sözcüklerin pek çok akraba için kullanıldığı daha önce belirtilmişti. Eğer bu sözcüklerin sıfır kuşağındaki “kardeşlerin eşleri”ni karşılamak üzere kullanıldığı kabul edilirse birinci kuşaktaki “annenin kardeşlerinin eşleri” için sözlüksel boşluklar söz konusu olacaktır. Bu boşluk çok anlamlılıkla telafi edilmiştir denebilir. Ayrıca bu satırda alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından da boşluk vardır. Aynı durum babanın kardeşlerinin eşleri için de geçerlidir çünkü tabloda babanın erkek kardeşinin eşi için yine “yenge”, kız kardeşinin eşi için ise yine “enişte” sözcükleri görülmektedir ve üst anlamlı sözcük bu satırda da bulunmaz.

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık - Üst Anlamlılık		
	Karşıtlık		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Annenin ebeveyni	Anneanne	Dede	-
Babanın ebeveyni	Babaanne	Dede	-
Anneannenin kardeşi	-	-	-
Dedenin kardeşi	-	-	-
Babaannenin kardeşi	-	-	-
Dedenin (babanın babasının) kardeşi	-	-	-
Anneannenin kardeşinin eşi	-	-	-
Dedenin kardeşinin eşi	-	-	-
Babaannenin kardeşinin eşi	-	-	-
Dedenin (babanın babasının) kardeşinin eşi	-	-	-

Tablo 3. İkinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları

İkinci kuşaktaki akrabalarından annenin ebeveyni için tabloda “anneanne” ve “dede” sözcükleri görülmektedir. Bu satıda cinsiyet karşıtlığı açısından bir boşluk yoktur ancak annenin annesi ve babasının her ikisi için kullanılabilir üst anlamlı bir sözcüğün olmaması alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından bir boşluğa işaret etmektedir.

Babanın annesi için “babaanne” sözcüğü kullanılır ancak babanın babası için annenin babası için kullanılan “dede” sözcüğü kullanılmaktadır. Dolayısıyla “dede”

dendiğinde annenin mi babanın mı babası olduğu açıkça anlaşılmamaktadır. Bu da sözlüksel bir boşluğun işaretidir. Aynı zamanda bu satırda alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından da bir boşluk vardır çünkü babanın annesi ve babasının her ikisi için üst anlamlı bir sözcük yoktur.

İkinci kuşaktaki diğer akrabalarından anneanneninin kardeşleri, babaanneninin kardeşleri ile anne ve babanın babaları olan dedelerin kardeşleri için sözlüksel bir öge yoktur. Bu akrabalar için oluşan sözlüksel boşluklar genellikle ikinci kuşaktaki akrabalık adlarından teyze, dayı, hala ve amca ile telafi edilmektedir. Bazen üçüncü kuşaktakilerle ikinci kuşaktakileri ayırmak için bu adların önüne “büyük” ifadesinin eklendiği de olur. Aynı zamanda bunların her iki cinsiyeti de içine alan üst terimleri de bulunmaz.

Bu kuşakta anneanne, babaanne ve dedelerin kardeşlerinin eşleri de yer alır ancak bunların da hem cinsiyete göre karşılık açısından hem de alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından karşılıkları yoktur. Türkiye Türkçesi ağızlarında bunların kız kardeşlerinin eşleri için “büyük enişte” ifadesi kullanılsa da bu ifade oldukça genel bir ifadedir ve kimin kastedildiği net değildir.

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık - Üst Anlamlılık		
	Karşılık		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Anneanneninin ebeveyni	-	-	-
Dedenin ebeveyni	-	-	-
Babaanneninin ebeveyni	-	-	-
Dedenin (babanın babasının) ebeveyni	-	-	-

Tablo 4. Üçüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları

Kuşak derecesi arttıkça akrabalık adlarındaki boşluklar da artmaktadır. Üçüncü kuşakta yer alan anneanneninin ebeveyni, babaanneninin ebeveyni ve dedelerin

ebeveynlerinden hiçbirini için sözlüksel bir öge yoktur. Aynı zamanda bunların hepsi için alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından karşılıkları da bulunmaz. Türkiye Türkçesi ağızlarında anneannenin annesi için oluşan boşluk “balnene” sözcüğüyle, dedenin babası için oluşan boşluk ise “kurt dede” sözcüğüyle telafi edilmiştir (Adıgüzel, 2014: 124).

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık - Üst Anlamlılık		
	Karşılıklık		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Dedenin annesinin ebeveyni	-	-	-
Dedenin babasının ebeveyni	-	-	-

Tablo 5. Dördüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları

Dördüncü kuşaktaki akrabalar için de üçüncü derecedeki akrabalar gibi boşluklar dikkat çeker. Bu kuşakta yer alan dedenin annesinin ebeveyni ve dedenin babasının ebeveyni için hem cinsiyete göre karşılıklık açısından hem de alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından boşluklar söz konusudur.

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık - Üst Anlamlılık		
	Karşıtlık		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Çocuk	Kız	Oğul	Çocuk (evlat)
Çocuğun eşi	Gelin	Damat	-
Kız kardeşin çocuğu	kuzin	kuzen	Yeğen
Erkek kardeşin çocuğu	kuzin	kuzen	Yeğen

Tablo 6. Eksi birinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları

Eksi birinci kuşakta yer alan çocuk (evlat) için hem cinsiyete göre karşıtlık açısından hem de alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından boşluk söz konusu değildir. Kız çocuk için “kız”, erkek çocuk için “oğul” sözcükleri, bunların her ikisi için de “çocuk” ya da “evlat” sözcükleri kullanılmaktadır.

Çocukların eşlerinden erkek çocuğun eşi için “gelin”, kız çocuğun eşi için ise “damat” sözcükleri kullanılırken bunların her ikisi için kullanılacak üst anlamlı bir sözcük yoktur. Burada sözlüksel bir boşluk söz konusudur.

Kardeşlerin çocukları da eksi birinci kuşaktaki akrabalarındandır. Bunlardan kız olanlar kız veya erkek kardeşin çocuğu ayırt edilmeksizin “kuzin” sözcüğüyle ifade edilmektedir. Kardeşin çocuklarından erkek olanlar ise yine kız kardeşin ve erkek kardeşin çocuğu ayırt edilmeden “kuzen” sözcüğüyle ifade edilmektedir. Kuzin ve kuzen sözcükleri sıfır kuşağında yer alan teyze, dayı, hala ve amca çocukları için de kullanılmaktadır. Bu durumda iki kuşakta yer alan akrabalarından bazıları için boşluklar söz konusudur. Bu boşluklar aynı sözcüğün çok anlamlı kullanılmasıyla telafi edilmiştir. “Kız kardeşin kız ve erkek çocukları” ile “erkek kardeşin kız ve erkek çocukları” için üst anlamlı sözcülerin bulunmaması da boşluklara işaret etmektedir çünkü hem sıfır kuşağında hem de eksi birinci kuşakta pek çok satırda “yeğen” sözcüğünün bulunduğu dolayısıyla bu sözcüğün de çok anlamlı kullanıldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında kız kardeşin çocuğu erkek kardeşin çocuğundan ayrılmış ve “çıkana” sözcüğüyle ifade edilmiştir (Adıgüzel, 2014: 127).

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık - Üst Anlamlılık		
	Karşılıklı		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Kız çocuğun çocuğu	Kız torun	Erkek torun	Torun
Erkek çocuğun çocuğu	Kız torun	Erkek torun	Torun
Çocuğun çocuğunun eşi	Gelin	Damat	-

Tablo 7. Eksi ikinci kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları

Eksi ikinci kuşakta yer alan kız ve erkek çocuğun çocuklarından kız olanı için “kız torun”, erkek olanı için “erkek torun” ifadeleri kullanılır ancak bunlar açıklayıcı karşılık niteliğinde ifadelerdir. Ayrıca kız çocuğun çocukları ve erkek çocuğun çocukları da birbirinden ayrılmamıştır. Çocuğun kız ve erkek çocuğunun her ikisi için ise “torun” sözcüğü vardır ve üst anlamlı sözcükte boşluk yoktur. Çocuğun erkek çocuğu için “ahfat” sözcüğü de kullanılır ancak bu sözcük daha çok “erkek torunlar” anlamında kullanılır. Bunun yanında erkek çocuğun çocuğu ağızlarda kız çocuğun çocuklarından ayrılmış ve “oğulbalı” sözcüğüyle ifade edilmiştir (Adıgüzel, 2014: 125).

Çocuğun çocuklarının eşleri de eksi ikinci kuşaktaki akrabalarlardır ancak bunlardan çocuğun erkek çocuğunun eşi için eksi birinci kuşaktaki erkek çocuğun eşi için kullanılan “gelin” sözcüğü kullanılır. Çocuğun kız çocuğunun eşi için de aynı şekilde eksi birinci kuşakta yer alan kız çocuğun eşi için kullanılan “damat” sözcüğü kullanılmaktadır. Gelin ve damat sözcükleri evlilik yoluyla oluşan akrabalıklarda pek çok akraba için kullanılan genel bir ifadedir. Aynı zamanda bu kuşaktaki gelin ve damat için üst anlamlı bir sözcük de bulunmaz.

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık - Üst Anlamlılık		
	Karşılıklı		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Çocuğun kız çocuğunun çocuğu	Kız torun	Erkek torun	Torun
Çocuğun erkek çocuğunun çocuğu	Kız torun	Erkek torun	Torun
Çocuğun kız çocuğunun eşi	Gelin	Damat	-
Çocuğun erkek çocuğunun eşi	Gelin	Damat	-

Tablo 8. Eksi üçüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları

Bu kuşakta yer alan “kız torun, erkek torun, torun, gelin, damat” sözcükleri eksi ikinci kuşaktakine paralel olarak bu kuşakta da kullanılmaktadır. Pozitif yönde kuşak derecesi arttıkça boşlukların da artması durumu negatif yönde de kendini gösterir. Tabloda yer alan adlara bakıldığında boşluk yok gibi görünse de bu sözcüklerin farklı kuşaklarda pek çok akraba için kullanılması boşlukların olduğunu ve bu boşlukların çok anlamlılıkla telafi edildiğini gösterir. Bu kuşakta hem cinsiyete göre karşılıklı açısından hem de alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından çocuğun çocukları ve çocuğun çocuklarının eşleri için sözcüksel boşluklar söz konusudur. Torunun çocuğu için oluşan boşluk Türkiye Türkçesi ağızlarında “nevçır, netirge” sözcükleriyle telafi edilmiştir (Adıgüzel, 2014: 125)

Akrabalık ilişkisi	Alt Anlamlılık - Üst Anlamlılık		
	Karşılıklı		Kız ve erkek
	Kız	Erkek	
Kız torunun torunu	Kız torun	Erkek torun	Torun
Erkek torunun torunu	Kız torun	Erkek torun	Torun

Tablo 9. Eksi dördüncü kuşaktaki akrabaların cinsiyete göre adları

Eksi dördüncü kuşakta torunların torunları yer alır ve bu kuşaktaki akrabalar için de hem eksi ikinci kuşaktaki hem de eksi üçüncü kuşaktaki akrabalar için kullanılan “kız torun, erkek torun, torun” sözcükleri kullanılır. Dolayısıyla bu kuşakta oluşan boşluklar da çok anlamlılıkla telafi edilmiştir. Ayrıca Türkiye Türkçesi ağzlarında torunun torunu için oluşan boşluk “kötürge” sözcüğüyle telafi edilmiştir (Adıgüzel, 2014: 125).

3.2. EVCİL HAYVAN ADLARINDA SÖZLÜKSEL BOŞLUK

İnsanların iç içe olduğu canlı türlerinin başında hayvanlar gelir. Beslenme, korunma, giyinme ve güç gerektiren işler gibi pek çok konuda hayvanlar, insanlar için en önemli yardımcılarıdır. Sürekli etkileşim içinde olunan hayvan türlerinin adlandırılması önemli bir ihtiyaçtır ancak coğrafi koşullar ve kültür, toplumların hayvanları adlandırmasında etkili olmuştur. Coğrafi koşullar nedeniyle dünyanın her yerinde bütün hayvan türlerinin bulunmaması, yakın ilişki içinde bulunan hayvanların her toplumda farklılık göstermesi ve bütün sözlüksel alanlarda olduğu gibi bu alanda da toplumların adlandırma kuralları hayvan adlarında kimi farklılıklara ve boşluklara neden olmuştur. Boşluklar yalnızca diller arası düzeyde hayvanların tür adlarında değil farklı hayvan türlerinin çeşitli ölçütlere göre dil içindeki adlandırılmasında da ortaya çıkmaktadır.

Hayvan türlerinin adlandırılması çeşitli ölçütlere göre yapılır. Her toplumun hayvan adlandırmalarını farklı çıkış noktalarına göre yapabilir. Türklerin hayvanlara ad verirken kullandıkları çıkış noktaları;

- i. Renginden hareketle adlandırma.
- ii. Belirgin bir uzvundan hareketle adlandırma.
- iii. Beslenme şeklinden hareketle adlandırma.
- iv. Ürettiklerinden hareketle adlandırma.
- v. Yaşadıkları çevre ve zamandan hareketle adlandırma.
- vi. Hareketleri itibariyle adlandırma.
- vii. Çıkardıkları seslerinden hareketle adlandırma.
- viii. Cinsiyetinden hareketle adlandırma.

ix. Yaşından, kaç aylık olduğundan veya belirgin bir döneminden hareketle adlandırma.

x. Türü dikkate alınarak adlandırma

olarak sıralanabilir (Gümüştam, 2011: 13-14).

Çalışmamızda sözlüksel boşluk örneklerinin taranacağı ikinci alan “evcil hayvan adları”dır. Proost’un sözlüksel boşluk tanımında dikkat çektiği “sözlüksel alan” (2007: 115), boşluktan bahsedebilmek ve boşlukları taramak için oldukça önemli olduğu için yakın ilişki içinde olunan hayvanların daha ayrıntılı olarak adlandırılacağı düşüncesinden hareketle çalışmamızda evcil hayvan adlarındaki boşlukların taranması tercih edilmiştir. Evcil hayvanlardan seçilen on beş türün *cinsiyet ayrımı, tür-yavru ayrımı* ve varsa *yaşa göre ayrımı* dikkate alınarak tablo üzerinde boşluk taraması yapılmıştır. Boşlukların tespiti için ölçünlü dildeki sözlükselleşmiş ögeler TDK Güncel Türkçe Sözlük’ten taranmıştır.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		İnek	Boğa (öküz)	Sığır
Yavru		-	-	Buzağı (Dana)
Yaş	1	Düve	Tosun	-
	2	Düve	Tosun	-

Tablo 10. Sığır türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

Türkiye Türkçesi ağızlarında oldukça ayrıntılı bir adlandırma sistemi olan “sığır” türünün ölçünlü dildeki adlandırma sisteminde kimi sözlüksel boşluklar görülür. “Sığır”, bu türün erkek ve dişisi için kullanılan üst anlamlı bir sözcüktür. Ayrıca dişi sığır için “inek”, erkek sığır için ise “boğa (öküz)” sözcükleri hem ölçünlü dilde hem de ağızlarda yaygın bir şekilde kullanılan sözcüklerdir. Bunun yanında inek sözcüğü üst kavramlaşmaya doğru gitmekte ve hem erkek hem de dişi sığır için kullanılmaktadır. Sığırın yavrusuna “buzağı” ya da “dana” denirken yetişkin sığırlarda erkek dişi ayrımına göre farklı adlandırmalar yapılmasına rağmen yeni doğan sığırların adlarında erkek dişi ayrımına gidilmemiştir. Bu durumda sığır yavrusu için cinsiyet karşıtlığı bakımından sözlüksel boşluk söz konusudur. Bununla

birlikte belli bir yaşa gelmiş sığır yavrusu için erkek olana “tosun” dişi olana “düve” denmiş ancak bunlar için de üst anlamlı bir sözcük kullanılmamıştır. Burada ise alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından bir boşluk vardır.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	-	Kedi (pisik)
Yavru		-	-	Enik (göcen)
Yaş	1	-	-	-
	2	-	-	-

Tablo 11. Kedi türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

“Kedi” insanların iç içe olduğu evcil hayvan türlerinden biridir ancak kediyle ilgili adlandırma sisteminin ayrıntılı olmaması dikkat çekicidir. Evlerde de beslenen kedilerin ölçünlü dilde dişi ve erkek olanları bile adlandırmada ayrılmamıştır. Bu anlamda kedinin adlarında cinsiyet ölçütüne göre karşıtlık açısından sözlüksel boşluklar ortaya çıkmaktadır. Kedi yavrusu için “enik” ve “göcen” sözcükleri vardır ancak bunlar da üst anlamlı sözcükler olup yavru için de erkek ve dişi ayrımı yoktur. Burada alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından sözlüksel boşluk vardır. Ayrıca kedi yavrusu anlamındaki her iki sözcük de sadece kedi yavrusu için kullanılmayan çok anlamlı sözcüklerdir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında kedi yavrusu için kullanılan “badi, balak, cindal, çetük, emcek, hoduk, kulu, manık” gibi pek çok sözcük vardır (Tor, 2011: 1777-1778).

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	-	Köpek (it)
Yavru		-	-	Enik (göbelez, göcen)
Yaş	1	-	-	-
	2	-	-	-

Tablo 12. Köpek türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

İnsanlara en yakın olan ve aynı zamanda evde de beslenen hayvanlardan biri köpektir. Ölçünlü dilde erkek ve dişi türü için “köpek” veya “it” sözcükleri kullanılan hayvan türünün de kedide olduğu gibi erkek ve dişi ayrımı yapılmamıştır. “Kancık” sözcüğünün yaygın kullanımı dişi köpek için olsa da bu sözcük ölçünlü dilde “hayvanlarda dişi” anlamındadır. Dolayısıyla cinsiyete göre karşıtlık açısından sözlüksel boşluktan bahsedilebilir.

Köpek yavrusu için erkek ve dişi ayrımı yapılmadan üst anlamlı “enik”, “göbelez” ve “göcen” sözcükleri kullanılır ancak bunlardan en yaygın olanı “enik” sözcüğüdür. Öncelikle erkek ve dişi ayrımı olmadığı için burada alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından sözlüksel boşluk söz konusudur. Bunun yanında “enik” ve “göcen” hem kedi hem köpek yavrusu için kullanılan çok anlamlı sözcükler olduğu için bu iki hayvan türünden birinin yavrusu için sözlüksel boşluk oluşacaktır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında yaş belirtilmese de “yaşlı köpek” anlamında “longur” sözcüğü kullanılmış ve bir telafi yoluna gidilmiştir (Ergene, 2014: 189). Ayrıca ağızlarda “yaşına girmemiş köpek yavrusu” anlamında “manık” ve “biştektek” sözcükleri kullanılmaktadır (Tor, 2011: 1778).

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		Maya (daylak)	Buğra (beserek, lök)	Deve
Yavru		-	-	Potuk (torum, köşek, daylak)
Yaş	1	-	-	-
	2	-	-	-

Tablo 13. Deve türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

Deve için erkek ve dişi türün her ikisini karşılayan “deve” sözcüğü, erkek deve için “buğra”, “beserek” ve “lök” sözcükleri, dişi deve için de “maya” ve “daylak” sözcükleri kullanılmaktadır. Bu anlamda deve için cinsiyete göre karşıtlık ve alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından sözlüksel boşluk söz konusu değildir.

Deve yavrusu için ölçünlü dilde “potuk”, “torum”, “köşek” ve “daylak” sözcükleri kullanılır ancak yavru adlarında erkek ve dişi ayrımı yapılmamıştır. Bu

nedenle alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından sözlüksel boşluktan bahsedilebilir. “Daylak” sözcüğünün hem dişi deve için hem de deve yavrusu için kullanılması boşluk belirtisi gibi görünse de dişi deve ve deve yavrusu için kullanılan başka sözcükler olduğu için boşluk yoktur.

Türkiye Türkçesi ağızlarında deveyle ilgili oldukça ayrıntılı bir adlandırma vardır. Ayrıntı daha çok yaşla ilgilidir:

“Bidi: Deve yavrusu, bir aylık deve yavrusu

Cehri: İki yaşında deve yavrusu

Havudu: Yeni semer vurulan üç yaşındaki deve yavrusu

İki havdu: Dört yaşında deve yavrusu

Podi: Bir yaşından küçük deve yavrusu

Hadun: Üç dört yaşındaki dişi deve

Burcu: Dört beş yaşında erkek deve (Ergene, 2014: 190-191).”

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	-	Eşek (karakaçan)
Yavru		-	-	Sıpa (kulun)
Yaş	1	-	-	-
	2	-	-	-

Tablo 14. Eşek türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

Bu türün erkek ve dişisi için ölçünü dilde “eşek” ve “karakaçan” sözcükleri kullanılır ancak alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından sözlüksel boşluklar söz konusudur. Eşek türünün yavru adlandırmasına baktığımızda ise “sıpa” ve “kulun” sözcüklerinin olması yetişkin ve yavru açısından karşıtlığa göre boşluğu doldurmaktadır ancak bu sözcükler yavruların hem erkek hem dişi olanını karşılayan sözcükler olduğu için alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından sözlüksel boşluk vardır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında eşekle ilgili hem cinsiyete hem de yaşa göre ayrıntılı bir adlandırma ile telafi yoluna gidilmiştir. “Bir yaşındaki eşek” için “yilek”

(Tor; 2011: 1762), “dişi eşek” için “gölük”, “erkek eşek” için “marzıman”, “sıpadan biraz daha büyük eşek yavrusu” için “kırı”, “yeni doğmuş eşek yavrusu” için “pırlak” (Ergene, 2014: 183-190) sözcükleri kullanılmaktadır.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	Teke (erkeç)	Keçi
Yavru		-	-	Oğlak
Yaş	1	-	-	Çebiç
	2	-	-	-

Tablo 15. Keçi türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

Keçi türünün adlandırma sisteminde yetişkinlerde alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından “keçi” üst anlamlı sözcüğü ve “teke” ya da “erkeç” erkek türü için alt anlamlı sözcükleri vardır. Burada yalnızca dişi keçi için bir sözlüksel boşluk söz konusudur. Bu durum aynı zamanda cinsiyete göre karşıtlık açısından da dişi keçi için bir boşluğa işaret eder. Yetişkin ve yavru açısından keçi yavrusu anlamında kullanılan “oğlak” sözcüğü yaşa göre karşıtlık açısından boşluk olmadığını gösterir. Ancak erkek ve dişi yavru için kullanılan “oğlak” sözcüğüne karşın cinsiyete göre alt anlamlı sözcüklerin olmaması sözlüksel boşluk oluşturur.

Keçi yavrularından bir yaşında olan “çebiç” sözcüğüyle adlandırılmış ancak burada da cinsiyet ayrımı yapılmamış ve alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından boşluk ortaya çıkmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında “iki yaşında keçi” için de ayrı bir adlandırma olarak “yelek” (Tor, 2011: 1759) sözcüğü bulunmaktadır. Ayrıca “bağana; dört beş günlük keçi yavrusu, cili; yeni doğmuş keçi yavrusu, emilik; bir haftalık keçi yavrusu, emlik oğlak; iki üç aylık olan keçi yavrusu, koto; yeni doğmuş erkek keçi, postili; baharda doğmuş altı aylık oğlak” (2011: 1769) sözcükleri de vardır.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		Kısrak	Aygır	At (beygir)
Yavru		-	-	Tay (taylak, kulun)
Yaş	1	-	-	Tay
	2	-	-	Tay

Tablo 16. At türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

“At ve beygir” erkek ve dişi tür için kullanılan üst anlamlı sözcüklerdir ve bunun alt anlamlıları olarak “erkek at” için “aygır”, “dişi at” için ise “kısrak” sözcükleri vardır. Bu anlamda hem alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından hem de cinsiyete göre karşıtlık açısından boşluk yoktur.

Yetişkin ve yavru at için ayrı ayrı “at” ve “tay, taylak, kulun” sözcüklerinin bulunması yaşa göre karşıtlık açısından da boşluk olmadığını göstermektedir. Ancak yavru at için üst anlamlı sözcük olmasına rağmen erkek ve dişiye ayıran alt anlamlı sözcüklerin olmaması sözlüksel boşluğa işaret eder. “Tay” sözcüğü ise üç yaşına kadar olan at yavrusu için kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında “taylak” sözcüğüyle ilgili çok anlamlılık dikkat çeker. Bu sözcük; “yeni doğmuş at yavrusu, biniye gelmiş iki yaşında at yavrusu, bir yaşında at yavrusu, dört yaşında at” anlamlarında kullanılmaktadır (Tor, 2011: 1758).

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	-	Tavşan
Yavru		-	-	Göcen (çişik)
Yaş	1	-	-	-
	2	-	-	-

Tablo 17. Tavşan türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

“Tavşan” da insanlarla iç içe olan ve evde beslenebilen hayvanlardan biridir ancak buna rağmen bu türün ölçünlü dildeki adlandırması ayrıntılı değildir. Erkek ve

dişi tür için “tavşan” sözcüğü kullanılır ve erkek ya da dişi tavşan için kullanılan alt anlamlı sözcükler yoktur.

Yaşa göre karşıtlık açısından yetişkin tür için “tavşan”, yavru için “göcen” ve “çişik” sözcüklerinin olması bu anlamda boşluk olmadığını gösterir ancak erkek ve dişi yavru için alt anlamlı sözcüklerin olmaması sözlüksel boşluğa işaret eder.

“Göcen” sözcüğü ölçünlü dilde yalnızca tavşan yavrusu için değil domuz, kedi ve köpek yavrusu için de kullanılan çok anlamlı bir sözcüktür.

Tavşan türü Türkiye Türkçesi ağızlarında da ayrıntılı bir adlandırma yoktur. Yalnızca tavşan yavrusu için kullanılan “becen, becel, beleç” sözcükleri vardır (Tor, 2011: 1795).

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		Marya	Koç	Koyun
Yavru		-	-	Kuzu
Yaş	1	Şişek	-	Şişek (toklu)
	2	-	Öveç	Şişek

Tablo 18. Koyun türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

“Koyun” türü yalnızca ağızlarda değil ölçünlü dilde de ayrıntılı bir adlandırmaya sahiptir. Erkek ve dişi tür için “koyun”, “erkek koyun” için “koç”, “dişi koyun” için “marya” sözcükleri kullanılmaktadır. Bu anlamda hem alt anlamlılık ve üst anlamlılık hem de cinsiyete göre karşıtlık açısından boşluk yoktur.

Yaşa göre karşıtlık açısından yetişkin tür için “koyun”, yavru için de “kuzu” sözcüklerinin olması bu açıdan da boşluk olmadığını göstermektedir ancak erkek ve dişi koyun yavrusu için alt anlamlı sözcüklerin olmaması sözlüksel boşluğa işaret etmektedir.

Koyun türü yaş ölçütü açısından diğer türlere göre daha ayrıntılı olarak adlandırılmıştır. “Bir yaşındaki koyun” için “şişik” ve “toklu” sözcükleri vardır ancak “şişik” aynı zamanda “bir yaşındaki dişi koyun” ve “iki yaşındaki erkek ve dişi koyun” için de kullanılmaktadır. Alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından bir yaşındaki erkek koyun yavrusu için alt anlamlı sözcük boşluğu, iki yaşındaki dişi

koyun yavrusu için alt anlamlı sözcük boşluğu görülür. Ayrıca cinsiyete göre karşıtlık açısından da boşluk söz konusudur.

Türkiye Türkçesi ağızlarında “iki yaşında dişi koyun anlamında kazez, iki yaşındaki erkek koyun anlamında belendir” (Ergene, 2014: 191) sözcükleri vardır.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	-	Manda (camız, kömüş, dombay, su sığırı)
Yavru		-	-	Malak
Yaş	1	-	-	-
	2	-	-	-

Tablo 19. Manda türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

“Manda” türü için ölçünlü dilde “camız, kömüş, dombay, su sığırı” adları kullanılmaktadır. Bu sözcükler erkek ve dişi mandaların hepsi için kullanılan üst anlamlı sözcüklerdir. Erkek ve dişi manda türü için alt anlamlı sözcüklerin olmaması alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından sözlüksel boşluk oluşturmaktadır.

Yaşa göre karşıtlık açısından manda türü için boşluk yoktur çünkü ölçünlü dilde manda yavrusu için kullanılan “malak” sözcüğü vardır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında manda türüyle ilgili hem cinsiyete göre karşıtlık açısından hem de yaşa göre alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından daha ayrıntılı bir adlandırma vardır. “Erkek manda” anlamında “camış, gambeş, kel, kırvan” (Ergene, 2014: 184) sözcükleri; “manda yavrusu” anlamında “balak, corkadak, gadek, mança (2014: 186) sözcükleri; “yaşlı erkek manda” anlamında “kartal” (2014: 189) sözcüğü; “mandanın üç dört yaşına kadar olan dişi yavrusu anlamında “evere” (2014: 190) sözcüğü; “yeni doğmuş manda yavrusu” anlamında “kocik” (2014: 190) sözcüğü; “iki yaşındaki manda yavrusu” anlamında “kendiz” (2014: 191) sözcüğü; “Üç yaşındaki manda yavrusu” anlamında “macok” (2014: 191) sözcüğü; “iki yaşındaki dişi manda” anlamında “neverik” (2014: 191) sözcüğü; “üç yaşında erkek manda” anlamında “koşum” (2014: 192) sözcüğü kullanılmaktadır.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	-	Kaz
Yavru		-	-	Civciv
Yaş	1	-	-	Palaz
	2	-	-	Palaz

Tablo 20. Kaz türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

“Kaz” türünde ölçünlü dilde hem yetişkin türde hem de yavruda alt anlamlı sözcüklerde boşluk vardır. Bu anlamda üst anlamlı “kaz” ve “civciv” üst anlamlı sözcükler olup aynı zamanda bu sözcüklerin varlığı yaşa göre karşıtlık açısından boşluk olmadığına işaret etmektedir.

Bir ve iki yaşındaki kaz türü için de “palaz” sözcüğü üst anlamlı sözcüktür ve erkek ve dişi yavrular için alt anlamlı sözcükler yoktur. Aynı zamanda “palaz” ölçünlü dilde “kaz, ördek, güvercin gibi bazı kuş yavrularının civcivlikten sonraki durumu” şeklinde çok anlamlı olarak kullanılmaktadır.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	Horoz	Tavuk
Yavru		-	-	Civciv (cücük)
Yaş	1	-	-	Ferik (piliç)
	2	-	-	Ferik (piliç)

Tablo 21. Tavuk türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

İnsanların en çok iç içe olduğu kümes hayvanlarından biri olan tavuk türü için “tavuk” sözcüğü üst anlamlı bir sözcüktür. Alt anlamlılarda ise “erkek tavuk” için “horoz” sözcüğü vardır ancak “dişi tavuk” için herhangi bir sözcük yoktur. Bu anlamda hem alt anlamlı sözcük boşluğu hem de cinsiyete göre karşıtlık açısından boşluk söz konusudur.

Yetişkin tür için “tavuk” sözcüğü, yavru için “civciv” ve “cücük” sözcüklerinin olması yaşa göre karşıtlık açısından boşluk olmadığını gösterir ancak

alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından yavruların cinsiyetini gösteren sözcüklerde boşluk söz konusudur.

Tavuğun bir ve iki yaşındaki yavrularına üst anlamlı “ferik” ve “piliç” sözcükleri kullanılmaktadır. Bu anlamda alt anlamlılık ve üst anlamlılık açısından boşluk vardır. Bunun yanında ölçünlü dilde “büyük piliç” anlamında “yarka” sözcüğü bulunur.

Türkiye Türkçesi ağızlarında “tavuğun dişi yavrusu” anlamında “celfin, cinnat, ferik” sözcükleri kullanılmaktadır (Tor, 2011: 1784).

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	Suna	Ördek (Badi, badik, palaz)
Yavru		-	-	Civciv
Yaş	1	-	-	Palaz
	2	-	-	Palaz

Tablo 22. Ördek türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

Kümes hayvanlarından “ördek” için üst anlamlı sözcük olarak “ördek, badi, badik, palaz” sözcükleri kullanılırken “erkek ördek” için “suna” sözcüğü kullanılmaktadır. Buna karşın “dişi ördek” için kullanılan bir sözcük yoktur. Bu anlamda hem alt anlamlılık ve üst anlamlılık hem de cinsiyete göre karşıtlık açısından boşluk söz konusudur.

Yaşa göre karşıtlık açısından yetişkin için “ördek”, yavru için “civciv” sözcüğü vardır ancak bu sözcük diğer kümes hayvanları için de kullanılan çok anlamlı bir sözcük olduğu için bu sözcüğü kullanıldığı türlerden birine ait kabul ettiğimizde diğer türler için boşluklar oluşacaktır. Ördeğin civcivlikten sonraki durumu için ise “palaz” sözcüğü vardır ancak bu da üst anlamlı bir sözcüktür ve alt anlamlıları yoktur. Aynı zamanda palaz sözcüğü de çok anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında “bir yıllık kaz, ördek ya da tavuk” anlamında “filik” (Tor, 2011: 1787), “ördek yavrusu” anlamında “kirik” (Tor: 1790), “dişi ördek” anlamında “ger” (Ergene, 2011: 184) sözcükleri kullanılmaktadır.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	-	Kanarya
Yavru		-	-	-
Yaş	1	-	-	-
	2	-	-	-

Tablo 23. Kanarya türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

“Kanarya” türünün adlandırılmasında türün kendi içinde cinsiyete ve yaşa göre hem alt anlamlılık ve üst anlamlılık hem de karşıtlık açısından karşılaştırma yapılacak sözlükselleşme değişkesi görülmemektedir ancak Türk kültüründeki evcil hayvan adlandırmaları bütün olarak düşünüldüğünde bu tür için yukarıda geçen ölçütler doğrultusunda boşluklar söz konusudur.

Türkiye Türkçesi ağızlarında da bu türle ilgili kanaryanın dışında kullanılan sözcük yoktur.

		Dişi	Erkek	Dişi ve Erkek
Tür		-	-	Papağan
Yavru		-	-	-
Yaş	1	-	-	-
	2	-	-	-

Tablo 24. Papağan türünün cinsiyete ve yaşa göre adlandırılması

“Papağan” türünün adlandırılmasında türün kendi içinde cinsiyete ve yaşa göre hem alt anlamlılık ve üst anlamlılık hem de karşıtlık açısından karşılaştırma yapılacak sözlükselleşme değişkesi görülmemektedir ancak Türk kültüründeki evcil

hayvan adlandırmaları bütün olarak düşünülduğünde bu tür için yukarıda geçen ölçütler doğrultusunda boşluklar söz konusudur.

Türkiye Türkçesi ağızlarında yalnızca “konuşmayan papağan” anlamında kullanılan “kakavan” sözcüğü vardır (Ergene, 2014: 201).

3.3. RENK ADLARINDA SÖZLÜKSEL BOŞLUK

Renkler, insan hayatının her alanında vardır. Güler’e göre renk; ışığın cisimlere çarptıktan sonra gözümüzde bıraktığı etkidir. Başka bir tanımda ise renklerden “Maddelere çarpıp yansıtılarak göze ulaşan ışığın beyinde uyandırdığı duyu.” olarak bahsedilir (2015: 4).

Renklerle ilgili pek çok sınıflandırma yapılabilir ancak renkler temelde şu başlıklara ayrılabilir:

- Ana Renkler

Sarı, kırmızı, mavi ana renklerdir. Bu renkler tek renktir yani bu renkleri birbirine karıştırarak ya da başka renklerle karıştırarak bu renkleri elde edemeyiz. Ancak bunları birbiri ile karıştırarak başka renkler elde ederiz.

- Ara Renkler

Ara renkler, ana renklerin karışımı sonucu oluşan renklere denir. Mesela mavi ile kırmızının karışımı sonucu oluşan mor renk gibi. Bunun gibi renkler ancak dengeli şekilde karıştırılırsa istediğimiz rengi elde edebiliriz.

- Zıt Renkler

Zıt renkler, birbirlerini tamamlayan renklerdir. Zıt renklerin doğada örnekleri çoktur. Çiçeklerde veya güneşin doğuşu ile batışında zıt renkleri görmek mümkündür.

- Komşu Renkler

Komşu renkler, ara renk oluşturmak için karıştırılan renkler ve oluşan ara renktir. Mavi-sarı-yeşil komşu renklerdir (Güler, 2015: 4-5)

Çalışmamızda sözlüksel boşluk taraması yapacağımız alanlardan biri renklerdir. Boya sanayii renklerin ve renk tonlarının en çok kullanıldığı alandır. Renk tonları sayısının oldukça fazla olması ve her renk tonunun adlandırılması mümkün

olmadığı için bu alanda sözlüksel boşlukların bulunması kaçınılmazdır. Aşağıda ana ve ara renklerin bir boya firmasındaki¹⁶ tonları incelenmiştir.

Sarı								
KEHRIBAR 210	KEHRIBAR 205	KEHRIBAR 215	KEHRIBAR 200	KEHRIBAR 195	İŞİLTİ 35	İŞİLTİ 30	İŞİLTİ 25	İŞİLTİ 20
İŞİLTİ 15	İŞİLTİ 65	İŞİLTİ 60	İŞİLTİ 55	İŞİLTİ 50	İŞİLTİ 45	İŞİLTİ 95	İŞİLTİ 90	İŞİLTİ 85
İŞİLTİ 80	İŞİLTİ 75	İŞİLTİ 125	İŞİLTİ 120	İŞİLTİ 115	İŞİLTİ 110	İŞİLTİ 105	İŞİLTİ 155	İŞİLTİ 150
İŞİLTİ 145	İŞİLTİ 140	İŞİLTİ 135	İŞİLTİ 185	İŞİLTİ 180	İŞİLTİ 175	İŞİLTİ 170	İŞİLTİ 165	İŞİLTİ 215
İŞİLTİ 210	İŞİLTİ 205	İŞİLTİ 200	İŞİLTİ 195	İŞİLTİ 245	İŞİLTİ 240	İŞİLTİ 235	İŞİLTİ 230	İŞİLTİ 225
LİMONİ 125	LİMONİ 120	LİMONİ 115	LİMONİ 110	LİMONİ 105	LİMONİ 155	LİMONİ 150	LİMONİ 145	LİMONİ 140
LİMONİ 135								

Tablo 25. Sarının tonları

Sarının tonları için üç renk adı kullanılmıştır: Kehribar, ışıltı ve limoni. Oysa tabloda elli beş sarı renk tonu görülmektedir. Ölçünlü dilde bunlardan kehribarla ilgili “kehribar gibi” ifadesi, “sapsarı, koyu sarı” karşılığıyla kullanılmaktadır. “İşıltı” ise renkle ilgili herhangi bir anlama sahip değildir. “Limoni” ölçünlü dilde “limon renginde olan, yeşile çalan açık sarı” anlamıyla kullanılmaktadır.

Kehribar adı, sarının beş tonu için kullanılmıştır. Işıltı ise sarının kırk tonunu karşılamaktadır. Limoni, sarının on tonuna işaret etmektedir. Bu üç renk adını birer ton için kullanacak olursak yukarıdaki elli iki ton için sözlüksel boşluktan bahsedebiliriz. Bu boşluklar kehribar, ışıltı ve limoni adlarına sayısal kodlar eklenerek telafi edilmiştir.

¹⁶Geniş bilgi için bk. (Çevrimiçi), <http://modaboyarenkleri.com/marshall-boya-2016-2017-ic-cephe-duvar-renkleri-kartelasi.html/populer-ic-cephe-duvar-boyasi-renkleri-katalogu-marshall-boya-2016>, 10 Aralık 2018.

Kırmızı								
MASAL 90	MASAL 85	MASAL 95	MASAL 80	MASAL 75	MASAL 155	MASAL 150	MASAL 145	MASAL 140
MASAL 135	MASAL 125	MASAL 120	MASAL 115	MASAL 110	MASAL 105	MASAL 215	MASAL 210	MASAL 205
MASAL 200	MASAL 195	KARNAVAL 35	KARNAVAL 30	KARNAVAL 25	KARNAVAL 20	KARNAVAL 15	KARNAVAL 95	KARNAVAL 90
KARNAVAL 85	KARNAVAL 80	KARNAVAL 75	KARNAVAL 125	KARNAVAL 120	KARNAVAL 115	KARNAVAL 110	KARNAVAL 105	KARNAVAL 155

Kırmızı								
KARNAVAL 150	KARNAVAL 145	KARNAVAL 140	KARNAVAL 135	KARNAVAL 185	KARNAVAL 180	KARNAVAL 175	KARNAVAL 170	KARNAVAL 165
KORAL 155	KORAL 150	KORAL 145	KORAL 140	KORAL 135	KORAL 215	KORAL 210	KORAL 205	KORAL 200
KORAL 195	KORAL 245	KORAL 240	KORAL 235	KORAL 230	KORAL 225	KORAL 185	KORAL 180	KORAL 175
KORAL 170	KORAL 165	KORAL 275	KORAL 270	KORAL 265	KORAL 260	KORAL 255	KIVILCIM 95	KIVILCIM 90

Kırmızı								
KIVILCIM 85	KIVILCIM 80	KIVILCIM 75	KORAL 305	KORAL 300	KORAL 295	KORAL 290	KORAL 285	KORAL 95
KORAL 90	KORAL 85	KORAL 80	KORAL 75	KORAL 35	KORAL 30	KORAL 25	KORAL 20	KORAL 15
KORAL 125	KORAL 120	KORAL 115	KORAL 110	KORAL 105	KORAL 65	KORAL 60	KORAL 55	KORAL 50
KORAL 45	KARNAVAL 65	KARNAVAL 60	KARNAVAL 55	KARNAVAL 50	KARNAVAL 45	MASAL 185	MASAL 180	MASAL 175
MASAL 170	MASAL 165							

Tablo 26. Kırmızının tonları

Kırmızının yüz on tonu için dört renk adı kullanılmıştır: Masal, karnaval, koral, kıvılcım. Bunlardan masal adı, kırmızının yirmi beş tonu için; karnaval adı, kırmızının otuz tonu için; koral adı kırmızının elli tonu için; kıvılcım adı ise

kırmızının beş tonu için kullanılmıştır. Bunun yanında masal, karnaval, koral ve kıvılcım adlarının ölçünlü dilde renklerle ilgili bir anlamı yoktur. Bu adları tablodaki dört kırmızı tonu için kullanacak olursak yüz altı ton için sözlüksel boşluklar oluşacaktır. Bu boşluklar dört renk adına sayısal kodlar eklenerek telafi edilmiştir.

Mavi

YUDUM 150	YUDUM 145	YUDUM 155	YUDUM 140	YUDUM 135	YUDUM 135	YUDUM 180	YUDUM 175	YUDUM 170
YUDUM 165	YUDUM 215	YUDUM 210	YUDUM 205	YUDUM 200	YUDUM 195	YUDUM 95	YUDUM 90	YUDUM 85
YUDUM 80	YUDUM 75	YUDUM 125	YUDUM 120	YUDUM 115	YUDUM 110	YUDUM 105	YUDUM 245	YUDUM 240
YUDUM 235	YUDUM 230	YUDUM 225	KOZMIK 245	KOZMIK 240	KOZMIK 235	KOZMIK 230	KOZMIK 225	KOZMIK 275

Mavi

KOZMIK 270	KOZMIK 265	KOZMIK 260	KOZMIK 255	KOZMIK 215	KOZMIK 210	KOZMIK 205	KOZMIK 200	KOZMIK 195
KOZMIK 185	KOZMIK 180	KOZMIK 175	KOZMIK 170	KOZMIK 165	KOZMIK 155	KOZMIK 150	KOZMIK 145	KOZMIK 140
KOZMIK 135	KOZMIK 305	KOZMIK 295	KOZMIK 295	KOZMIK 290	KOZMIK 285	RÜZGAR 155	RÜZGAR 150	RÜZGAR 145
RÜZGAR 140	RÜZGAR 135	RÜZGAR 185	RÜZGAR 180	RÜZGAR 175	RÜZGAR 170	RÜZGAR 165	RÜZGAR 215	RÜZGAR 210

Mavi

RÜZGAR 205	RÜZGAR 200	RÜZGAR 195	MENEKŞE 155	MENEKŞE 150	MENEKŞE 145	MENEKŞE 140	MENEKŞE 135	MENEKŞE 135
MENEKŞE 180	MENEKŞE 175	MENEKŞE 170	MENEKŞE 165	MENEKŞE 125	MENEKŞE 120	MENEKŞE 115	MENEKŞE 110	MENEKŞE 105
MENEKŞE 95	MENEKŞE 90	MENEKŞE 85	MENEKŞE 80	MENEKŞE 75	MENEKŞE 35	MENEKŞE 30	MENEKŞE 25	MENEKŞE 20
MENEKŞE 15	MENEKŞE 65	MENEKŞE 60	MENEKŞE 55	MENEKŞE 50	MENEKŞE 45	RÜZGAR 125	RÜZGAR 120	RÜZGAR 115

Mavi								
RÜZGAR 110	RÜZGAR 105	RÜZGAR 95	RÜZGAR 90	RÜZGAR 85	RÜZGAR 80	RÜZGAR 75	RÜZGAR 65	RÜZGAR 60
RÜZGAR 55	RÜZGAR 50	RÜZGAR 45	RÜZGAR 35	RÜZGAR 30	RÜZGAR 25	RÜZGAR 20	RÜZGAR 15	KOZMIK 125
KOZMIK 120	KOZMIK 115	KOZMIK 110	KOZMIK 105	KOZMIK 95	KOZMIK 90	KOZMIK 85	KOZMIK 80	KOZMIK 75
KOZMIK 35	KOZMIK 30	KOZMIK 25	KOZMIK 20	KOZMIK 15	YUDUM 35	YUDUM 30	YUDUM 25	YUDUM 20

Mavi								
RÜZGAR 110	RÜZGAR 105	RÜZGAR 95	RÜZGAR 90	RÜZGAR 85	RÜZGAR 80	RÜZGAR 75	RÜZGAR 65	RÜZGAR 60
RÜZGAR 55	RÜZGAR 50	RÜZGAR 45	RÜZGAR 35	RÜZGAR 30	RÜZGAR 25	RÜZGAR 20	RÜZGAR 15	KOZMIK 125
KOZMIK 120	KOZMIK 115	KOZMIK 110	KOZMIK 105	KOZMIK 95	KOZMIK 90	KOZMIK 85	KOZMIK 80	KOZMIK 75
KOZMIK 35	KOZMIK 30	KOZMIK 25	KOZMIK 20	KOZMIK 15	YUDUM 35	YUDUM 30	YUDUM 25	YUDUM 20

YUDUM 15	YUDUM 65	YUDUM 60	YUDUM 50	YUDUM 40	YUDUM 45	IRMAK 215	IRMAK 210	IRMAK 205
IRMAK 200	IRMAK 195							

Tablo 27. Mavinin tonları

Tabloda mavinin yüz doksan bir tonu vardır. Bunlar için beş renk adı kullanılmıştır: Yudum, kozmik, rüzgar, menekşe ve ırmak. Bunlardan yudum adı, mavinin kırk dört tonu için; kozmik adı, mavinin altmış tonu için; rüzgar adı, mavinin elli iki tonu için; menekşe adı, mavinin otuz tonu için; ırmak adı ise mavinin beş tonu için kullanılmıştır. Ölçünlü dilde bunlardan yalnızca menekşe adıyla ilgili “menekşe rengi” ifadesi yer almaktadır ancak bu ifade “menekşe çiçeğinin mor

rengi” anlamında kullanılmaktadır. Diğer adların ölçünlü dilde renklerle ilgili karşılığı yoktur.

Renk tonları için tabloda kullanılan beş adı, beş mavi tonu için kullanacak olursak yüz seksen altı ton için sözlüksel boşluk oluşacaktır. Bu boşluklar renk adlarına sayısal kodlar eklenerek telafi edilmiştir.

Turuncu								
KIVILCIM 150	KIVILCIM 145	KIVILCIM 155	KIVILCIM 140	KIVILCIM 135	KIVILCIM 35	KIVILCIM 30	KIVILCIM 25	KIVILCIM 20
KIVILCIM 15	KIVILCIM 215	KIVILCIM 210	KIVILCIM 205	KIVILCIM 200	KIVILCIM 195	KIVILCIM 185	KIVILCIM 180	KIVILCIM 175
KIVILCIM 170	KIVILCIM 165	KIVILCIM 65	KIVILCIM 60	KIVILCIM 55	KIVILCIM 50	KIVILCIM 45	KIVILCIM 275	KIVILCIM 270
KIVILCIM 265	KIVILCIM 260	KIVILCIM 255	KIVILCIM 305	KIVILCIM 300	KIVILCIM 295	KIVILCIM 290	KIVILCIM 285	EYLÜL 125

Turuncu								
EYLÜL 120	EYLÜL 115	EYLÜL 110	EYLÜL 105	EYLÜL 95	EYLÜL 90	EYLÜL 85	EYLÜL 80	EYLÜL 75
EYLÜL 65	EYLÜL 60	EYLÜL 55	EYLÜL 50	EYLÜL 45	EYLÜL 35	EYLÜL 30	EYLÜL 25	EYLÜL 20
EYLÜL 15	HASIR 95	HASIR 90	HASIR 85	HASIR 80	HASIR 75	MANGO 95	MANGO 90	MANGO 85
MANGO 80	MANGO 75	EYLÜL 155	EYLÜL 150	EYLÜL 145	EYLÜL 140	EYLÜL 135	EYLÜL 185	EYLÜL 180

Turuncu								
EYLÜL 175	EYLÜL 170	EYLÜL 165	EYLÜL 215	EYLÜL 210	EYLÜL 205	EYLÜL 200	EYLÜL 195	MANGO 35
MANGO 30	MANGO 25	MANGO 20	MANGO 15	MANGO 125	MANGO 120	MANGO 115	MANGO 110	MANGO 105
KEHRIBAR 185	KEHRIBAR 180	KEHRIBAR 175	KEHRIBAR 170	KEHRIBAR 165	MANGO 155	MANGO 150	MANGO 145	MANGO 140
MANGO 135	MANGO 65	MANGO 60	MANGO 55	MANGO 50	MANGO 45	KEHRIBAR 155	KEHRIBAR 150	KEHRIBAR 145
KEHRIBAR 140	KEHRIBAR 135	KEHRIBAR 35	KEHRIBAR 30	KEHRIBAR 25	KEHRIBAR 20	KEHRIBAR 15	KEHRIBAR 95	KEHRIBAR 90
KEHRIBAR 85	KEHRIBAR 80	KEHRIBAR 75	KEHRIBAR 65	KEHRIBAR 60	KEHRIBAR 55	KEHRIBAR 50	KEHRIBAR 45	KEHRIBAR 125
KEHRIBAR 120	KEHRIBAR 115	KEHRIBAR 110	KEHRIBAR 105					

Tablo 28. Turuncunun tonları

Tabloda turuncunun yüz yirmi altı tonu bulunmaktadır. Bunlar için beş renk adı kullanılmıştır: Kıvılcım, eylül, hasır, mango ve kehribar. Bunlardan kıvılcım adı, turuncunun otuz beş tonu için; eylül adı, turuncunun otuz beş tonu için; hasır adı, turuncunun beş tonu için; mango adı, turuncunun yirmi beş tonu için; kehribar adı ise turuncunun otuz tonu için kullanılmıştır.

Ölçünlü dilde bunlardan yalnızca kehribarla ilgili “kehribar gibi” ifadesi, “sapsarı, koyu sarı” karşılığıyla kullanılmaktadır. Diğer adların renklerle ilgili anlamı yoktur.

Tablodaki beş renk adını turuncunun beş tonu için kullanacak olursak yüz yirmi bir turuncu tonu için sözlüksel boşluk oluşacaktır. Bu boşluklar renk adlarına sayısal kodlar eklenerek telafi edilmiştir. Bununla birlikte turuncunun tonları için kullanılan kıvılcım, kırmızının tonları için de kullanılmaktadır. Kehribar ise sarının tonları için de kullanılan çok anlamlı bir sözcüktür.

Yeşil

LIMONI 210	LIMONI 205	LIMONI 215	LIMONI 200	LIMONI 195	LIMONI 245	LIMONI 240	LIMONI 235	LIMONI 230
LIMONI 225	LIMONI 185	LIMONI 180	LIMONI 175	LIMONI 170	LIMONI 165	BUKET 65	BUKET 60	BUKET 55
BUKET 50	BUKET 45	BUKET 35	BUKET 30	BUKET 25	BUKET 20	BUKET 15	BUKET 125	BUKET 120
BUKET 115	BUKET 110	BUKET 105	BUKET 155	BUKET 150	BUKET 145	BUKET 140	BUKET 135	BUKET 95

Yeşil

BUKET 90	BUKET 85	BUKET 80	BUKET 75	BUKET 185	BUKET 180	BUKET 175	BUKET 170	BUKET 165
KAKTÜS 185	KAKTÜS 180	KAKTÜS 175	KAKTÜS 170	KAKTÜS 165	KAKTÜS 155	KAKTÜS 150	KAKTÜS 145	KAKTÜS 140
KAKTÜS 135	KAKTÜS 125	KAKTÜS 120	KAKTÜS 115	KAKTÜS 110	KAKTÜS 105	BUKET 215	BUKET 210	BUKET 205
BUKET 200	BUKET 195	KAKTÜS 35	KAKTÜS 30	KAKTÜS 25	KAKTÜS 20	KAKTÜS 15	KAKTÜS 95	KAKTÜS 90

Yeşil

KAKTÜS 85	KAKTÜS 80	KAKTÜS 75	KAKTÜS 65	KAKTÜS 60	KAKTÜS 55	KAKTÜS 50	KAKTÜS 45	KAKTÜS 215
KAKTÜS 210	KAKTÜS 205	KAKTÜS 200	KAKTÜS 195	KAKTÜS 245	KAKTÜS 240	KAKTÜS 235	KAKTÜS 230	KAKTÜS 225
YAPRAK 35	YAPRAK 30	YAPRAK 25	YAPRAK 20	YAPRAK 15	YAPRAK 95	YAPRAK 90	YAPRAK 85	YAPRAK 80
YAPRAK 75	YAPRAK 125	YAPRAK 120	YAPRAK 115	YAPRAK 110	YAPRAK 105	YAPRAK 155	YAPRAK 150	YAPRAK 145

Yeşil								
YAPRAK 140	YAPRAK 135	YAPRAK 65	YAPRAK 60	YAPRAK 55	YAPRAK 50	YAPRAK 45	YAPRAK 185	YAPRAK 180
YAPRAK 175	YAPRAK 170	YAPRAK 165	IRMAK 95	IRMAK 90	IRMAK 85	IRMAK 80	IRMAK 75	IRMAK 125
IRMAK 120	IRMAK 115	IRMAK 110	IRMAK 105	IRMAK 155	IRMAK 150	IRMAK 145	IRMAK 140	IRMAK 135
IRMAK 185	IRMAK 180	IRMAK 175	IRMAK 170	IRMAK 165	IRMAK 35	IRMAK 30	IRMAK 25	IRMAK 20
IRMAK 15	IRMAK 65	IRMAK 60	IRMAK 55	IRMAK 50	IRMAK 45			

Tablo 29. Yeşilin tonları

Tabloda yeşilin yüz elli tonu bulunmaktadır. Bunlar için beş renk adı kullanılmıştır: Limoni, buket, kaktüs, yaprak ve ırmak. Bunlardan limoni adı, yeşilin on beş tonu için; buket adı, yeşilin otuz beş tonu için; kaktüs adı, yeşilin kırk tonu için; yaprak adı, yeşilin otuz tonu için; ırmak adı ise yeşilin otuz tonu için kullanılmaktadır.

“Limoni” ölçünlü dilde “limon renginde olan, yeşile çalan açık sarı” anlamıyla kullanılmaktadır. “Yaprakkurusu” ise “kuru yaprak rengi” anlamındadır. Diğer adların renklerle ilgili anlamı yoktur.

Tablodaki beş renk adını yeşilin beş tonu için kullanacak olursak yüz kırk beş yeşil tonu için sözlüksel boşluk oluşacaktır. Bu boşluklar renk adlarına sayısal kodlar eklenerek telafi edilmiştir. Bununla birlikte limoni, sarının tonları için; ırmak ise mavinin tonları için de kullanılan çok anlamlı sözcüklerdir.

Mor								
HIBISKUS 30	HIBISKUS 25	HIBISKUS 35	HIBISKUS 20	HIBISKUS 15	TAFLAN 185	TAFLAN 180	TAFLAN 175	TAFLAN 170
TAFLAN 165	TAFLAN 155	TAFLAN 150	TAFLAN 145	TAFLAN 140	TAFLAN 135	TAFLAN 215	TAFLAN 210	TAFLAN 205
TAFLAN 200	TAFLAN 195	TAFLAN 245	TAFLAN 240	TAFLAN 235	TAFLAN 230	TAFLAN 225	TAFLAN 65	TAFLAN 60
TAFLAN 55	TAFLAN 50	TAFLAN 45	TAFLAN 95	TAFLAN 90	TAFLAN 85	TAFLAN 80	TAFLAN 75	TAFLAN 125
TAFLAN 120	TAFLAN 115	TAFLAN 110	TAFLAN 105	FUNDA 95	FUNDA 90	FUNDA 85	FUNDA 80	FUNDA 75
FUNDA 125	FUNDA 120	FUNDA 115	FUNDA 110	FUNDA 105	FUNDA 155	FUNDA 150	FUNDA 145	FUNDA 140
FUNDA 135	FUNDA 185	FUNDA 180	FUNDA 175	FUNDA 170	FUNDA 165			

Tablo 30. Morun tonları

Tabloda morun altmış tonu bulunmaktadır. Bunlar için üç renk adı kullanılmıştır: Hibiskus, taflan ve funda. Bunlardan hibiskus adı, morun beş tonu için; taflan adı, morun otuz beş tonu için; funda adı ise morun yirmi tonu için kullanılmaktadır.

Tabloda morun tonları için kullanılan adların ölçünlü dilde renklerle ilgili anlamı yoktur. Bu adları morun üç rengi için kullanacak olursak elli yedi mor tonu için sözlüksel boşluk oluşacaktır. Bu boşluklar renk adlarına sayısal kodlar eklenerek telafi edilmiştir.

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle sınırsız sayıda renk tonu elde etmek mümkün hale gelmiştir. Yukarıda bir boya firmasının renk kartelalarından alınan renk tonları için verilen kodlar bu firmanın vermiş olduğu kodlardır. Uluslararası platformda ise renklerin kodlanmasında RAL¹⁷ sistemi kullanılmaktadır. Bu sisteme göre 2328 renk kodu tanımlanmıştır ve renk tonlarıyla ilgili karmaşa yaşanmaması için bir standart oluşturulmuştur. Bununla birlikte sınırsız sayıda renk

¹⁷ RAL kodları hakkında geniş bilgi için bk. (Çevrimiçi), https://www.ral-shop.com/wp-content/uploads/RAL_History.pdf, 3 Mart 2019.

türetilebileceğinden bütün tonların adlandırılması mümkün değildir ve renk adlarında sözlüksel boşlukların oluşması kaçınılmazdır. Bu durumda adlandırılmazlık sorunu ortaya çıkmaktadır.

RAL 1000	RAL 1001	RAL 1002	RAL 1003	RAL 1004	RAL 1005
RAL 1006	RAL 1007	RAL 1011	RAL 1012	RAL 1013	RAL 1014
RAL 1015	RAL 1016	RAL 1017	RAL 1018	RAL 1019	RAL 1020
RAL 1021	RAL 1023	RAL 1024	RAL 1026	RAL 1027	RAL 1028
RAL 1032	RAL 1033	RAL 1034	RAL 1035	RAL 1036	RAL 1037

Tablo 31. Sarının tonları için kullanılan RAL kodları

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1. “Boşluk”; fizik, felsefe, mantık, sosyoloji, matematik, hukuk ve mimari gibi birçok bilimin üzerinde durduğu bir kavramdır. Her bilim için boşluk algısı ve boşluğun işlevi farklılık gösterdiği için boşluk tanımı da her bilimde farklılık göstermektedir.

Fizik alanında boşlukla ilgili araştırmalar ilkçağda başlamış ilerleyen dönemlerde artarak devam etmiştir. Öncelikle boşluğun var olup olmadığı konusu çalışmalara konu olmuş daha sonra özellikle kuantum kuramıyla birlikte boşluğun çok önemli işlevlere sahip olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Birçok fizikçinin kabul ettiği görüşe göre “boşluk tam boş değildir” ve “mutlak boşluk” yoktur. Aristo ise bu konudaki görüşünü “Doğa boşluğu sevmez” sözüyle özetlemiştir.

Felsefe araştırmalarında da fizik alanında olduğu gibi boşlukla ilgili farklı görüşler vardır. Kimi felsefecilere göre boşluk vardır çünkü hareketin gerçekleşmesi için boşluğun olması zorunludur. Kimilerine göre ise gerçek anlamda bir boşluğun olması söz konusu değildir.

Kimi araştırmacılar matematiğin “sıfır” olmadan olmayacağını savunur. Kimileri ise sıfırı “boşluk” kavramıyla bağdaştırmış ve sıfırın varlığını kabul etmek boşluğu da kabul etmek anlamına geleceği için sıfırı gereksiz görmüştür. Çünkü onlara göre bir şeyin yokluk olduğunu ifade etmek için herhangi bir sayıya ihtiyaç yoktur.

Mimaride mekanları anlamlı kılanın boşluk olduğu görüşü yaygındır. Her ne kadar ilk bakışta nesnelere dikkat çekse de nesnelere tanınır hale getiren ve görünür kılan boşluklardır.

Hukuk alanında “boşluk” kavramına “hukuk boşluğu” ve “kanun boşluğu” şeklinde rastlanır. Bu alandaki boşluklar; bilinçli-bilinçsiz, açık-örtük, gerçek-gerçek olmayan olmak üzere birbirinden ayrılır.

Maddi kültür öğelerinin hızlı değişimini manevi kültür aynı hızda takip edemez. Bunun sonucunda “kültürel gecikme” olarak da adlandırılan boşluklar ortaya çıkar.

2. Farklı bilim dallarındaki araştırmalar dikkate alındığında yaygın görüşün “mutlak boşluğun” olamayacağı sonucuna varılır. Boşluk tam olarak boş değildir, en iyi boşlukta bile kimi varlıklar saklıdır ve boşluk yüksek derecede enerji üreten bir yapıdır.

“Yokluk, hiçlik, sıfır” kavramları boşluk kavramıyla birlikte anılan kavramlardır ancak bu kavramların boşlukla ilişkisi konusunda görüş birliği yoktur. Kimilerine göre boşluk, yokluk ve hiçlik aynı kavramlar ve bunların matematiksel karşılığı da sıfır iken, kimileri bunların birbirinden farklı kavramlara işaret ettiği görüşündedir.

Boşluk kavramının algılanabilmesi, tanımlanabilmesi, işlevlerinin belirlenebilmesi için de “doluluk” ve “varlık” gibi karşıt kavramlarının bilinmesi önemlidir.

3. Fizik, felsefe, matematik, mimari, hukuk ve sosyoloji alanlarındaki boşluk kavramıyla bire bir örtüşmemekle birlikte dilde de kimi boşluklar vardır. Dilsel boşlukların sebebi bir kavramın yokluğu ya da kimi özellikleri olabilir.

Boşluk üzerine yapılan çalışmalarda “kavramsal boşluk, dilsel boşluk, sözlüksel boşluk, kültürel boşluk” kavramlarının tanım ve tasnifinde karışıklıklar vardır. Kavramsal ve kültürel boşluklar kimi çalışmalarda dilsel boşluklara dahil edilmemiş kimilerinde ise dilsel boşlukların türleri arasında sayılmıştır. Bu çalışmada boşlukla ilgili çalışmalardan hareketle yeni tanımlar ve yeni bir tasnif yapılmıştır.

4. Bir dili konuşan toplumda dış dünyaya ait bir ögeyle ilgili bilgi veya tecrübe gibi herhangi bir zihinsel izin bulunmamasına “kavramsal boşluk” denir. “Dilsel boşluk”; bir dilde bulunması beklenen dilsel ögenin bulunmamasından doğan boşluktur. Çalışmamızdaki boşluk sınıflandırmasında, daha önceki çalışmalarda karşılaşmadığımız “dilsel boşluk” terimi dil düzeyinde görülen bütün boşluklar için kullanılmıştır. Dilsel boşluk, kavramsal boşluğun dildeki karşılığı ya da bir sonraki aşamasıdır.

Dildeki boşluklar üzerine yapılan çalışmalarda tanımlar genellikle “sözlüksel boşluk” ya da “sözcüksel boşluk” şeklinde yapılmış ve yalnızca sözcük düzeyindeki boşluklar ele alınmıştır ancak yaptığımız araştırmalar doğrultusunda boşlukların sadece sözlüksel düzeyde değil dilbilgisel düzeylerde de bulunabileceği görülmüştür.

5. Dil kullanıcısının zihninde dünya bilgisiyle oluşan somut veya soyut kavramların, eşin bir kavram dilde karşılık bulmasına rağmen dilsel karşılığının bulunmamasından doğan boşluğa “sözlüksel boşluk” denir. Dil kullanıcısının zihnindeki kavramsal varlık sözlüksel boşluktan bahsedebilmek için gerek koşuldur. Bunun yanında sözlüksel bir alan ve bu alanda sözlükselleşmiş eşin kavramların varlığı da sözlüksel boşluğa sebep olan ikinci şarttır. Sözlüksel boşluk çok anlamlı bir terimdir. Dilsel boşluğun sözlüğe yansması ve aynı zamanda da bir sonraki aşaması olarak ifade

edebileceğimiz durumu karşılamak için de kullanılabilir. Tek dilli ya da iki dilli bir sözlükte, dilde ve dil kullanıcısının zihninde var olan herhangi bir kavramı karşılayacak sözlüksel bir birimin bulunmaması da sözlüksel boşluktur. Burada kastedilen dilin sözvarlığında görülen bir boşluk değil, söz konusu olan sözlükte bulunan boşluktur. Başka bir ifadeyle o sözlüğün boşluğudur.

6. Bir dilde bulunmayan her birim için sözlüksel boşluktan bahsetmek doğru değildir. Herhangi bir dilsel ögenin bulunmamasının “boşluk” olarak değerlendirilebilmesi için öncelikle kavram olarak var olması daha sonra da aynı sözlüksel alanda sözlükselleşmiş eşin bir kavramın olması gerekir.

Dilde boşlukların oluşmasının temel sebepleri farklı araştırmacılar tarafından “canlılık, belirginlik, kodlanabilirlik, dikkat çekicilik” gibi terimlerle ifade edilen ve adlandırma üzerinde etkili olan durumlarla birlikte sürekli değişim içinde olan dilin yeni kavramlara açık olmasıdır. Genel bir ifadeyle dilin, kullanıcısının ihtiyacını karşılayamadığı durumlarda boşluk oluşur denebilir ancak bu durum sürekli değildir ve boşluklar da mutlak değil görece boşluktur.

7. Dilsel boşlukların tespiti için kullanılacak yöntemler olmakla birlikte bir dildeki bütün boşlukların tespiti olanaksızdır. Özellikle sözvarlığında bulunan bütün boşlukların tespit edilebilmesi için dilin sözvarlığını eksiksiz bir şekilde yansıtan sözlüklere ihtiyaç vardır. Bunun yanında dil canlı bir varlıktır ve sürekli bir değişim içindedir. Zihinlere giren yeni kavramlar nedeniyle dil, yeni sözcüklerin türetilmesine de her zaman açıktır. Bu da boşlukların tespitini zorlaştıran diğer bir etkendir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak boşluklar için “olası dilsel boşluk” ifadesini kullanmak yerinde olacaktır.

8. Sözlüksel düzeydeki dilsel boşlukların tespitinde kullanılacak ölçütler; alt ve üst anlamlılık, karşıt anlamlılık, sözlükselleşme değişkeleri, parça-bütün ilişkisidir.

Dilbilgisel düzeydeki boşluklar için dilin işletim ve türetim sistemi açısından tarama yapılmalıdır. Diller arası boşluklar söz konusu olduğunda ise karşılaştırılan dillerin adlandırma sistemleri, o dilleri konuşanların zihinlerindeki kavramlar ve o dillerin ait olduğu kültürlerin boşluk tespitinde dikkate alınması gerekir.

9. Boşluklar; oluştuğu durumlar, boşluk sebepleri ve dilin hangi düzeyinde oluştuklarına bakılarak türlere ayrılabilir. Dilsel boşluklarla ilgili çalışmalarda tanım konusundaki çeşitlilik sınıflandırmada da görülür. Konuyla ilgili çalışmalardan da hareketle elde edilen yeni sınıflandırma şu şekildedir:

- **Diller arası boşluk:** İki dilin karşılaştırılması sırasında ortaya çıkan boşluktur.

i. Ses düzeyinde boşluk; Latin alfabesi ve Arap alfabesi karşılaştırıldığında; /ç, j, o, ö, p/ seslerinin işaretleyicilerinin Arap alfabesinde bulunmadığı görülür. Peltek s ve z, hı, ayın gibi seslerin de Latin alfabesinde bulunmadığı, kimi ünsüzlerin ise Arap alfabesinde art damaksıl ve ön damaksıl olmak üzere iki farklı biçimi bulunurken Latin alfabesinde tek biçiminin bulunduğu görülür.

ii. Sözlüksel düzeyde boşluk; bir kavram, kaynak dilde sözlüksel bir birimle ifade edilirken hedef dilde bu kavramı karşılayacak sözlüksel bir birimin bulunmamasıdır. Bu tür boşluklar çoğunlukla bir dilden başka bir dile çeviri yapılırken fark edilir. Bunun dışında bu boşlukların tespiti için iki ya da daha fazla dilin sözcüklerinde tarama yapılması gerekir.

iii. Dilbilgisel ulam düzeyinde boşluk; kaynak dilde bulunduğu halde hedef dilde bulunmayan dilbilgisel ulamların sebep olduğu boşluklardır. Dilbilgisel ulam boşluğuna en güzel örnek olarak Türkçe ve İngilizcedeki zamanların farklılığı verilebilir.

- **Dil içi boşluk:** Bir dilin sistemi içinde herhangi bir sebeple ortaya çıkan boşluktur.

i. Sözlüksel boşluk; bir dilin, konuşurlarının zihinlerinde var olan bir kavramı ifade edecek sözlüksel ögeye sahip olmamasından doğan boşluktur.

ii. Dilbilgisel boşluk; herhangi bir dilin kendi dilbilgisel sistemi içinde görülen boşluktur. Türkçede kişi ulamı için 3. teklik kişi çekiminde hem adıl kaynaklı hem de iyelik kaynaklı bir biçimbirim olmaması, bu çekimin sıfır biçimbirimle yapılması bu duruma örnektir.

10. Dilde, kimi durumlarda bazı boşluklar görülse de bunlar geçici boşluklardır ve dil kendi sistemi içinde bu boşlukların telafisine imkân verir. Bunlara dilsel boşluk telafi yolları adı verilir ve şu şekilde sıralanır:

i. Alıntı sözcüklerle telafi

ii. Açıklayıcı karşılıkla telafi

iii. Kodlamayla telafi

iv. Anlık oluşumla telafi

v. Geri oluşumla telafi

vi. Çok anlamlılıkla telafi

11. Dilsel boşlukların tespit edilebilmesi için öncelikle tarama yapılacak sözlüksel alanların belirlenmesi gerekir. Çalışmamızda Türkiye Türkçesindeki dilsel boşlukların örneklendirilmesi için örneklem olarak üç sözlüksel alan belirlenmiştir: Akrabalık adları, evcil hayvan adları, renk adları.

Belirlenen sözlüksel alanlardan elde edilen veriler tablolara yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş ve tablolarda boş kalan alanlar boşluk olarak değerlendirilmiştir. Boşluklar taranırken ölçünlü dildeki sözlükselleşmiş adlar ölçüt olarak alınmış ve bu adlar alt anlamlılık ve üst anlamlılık ile cinsiyete göre karşıtlık açısından değerlendirilmiştir. Buna göre Türklerdeki akrabalık sisteminin dokuz kuşaktan oluştuğu kabul edilerek her bir kuşaktaki boşluklar belirlenmiş, bunların hangi yollarla telafi edildiği ortaya konmuştur. Kişinin kendisinin bulunduğu sıfır kuşağından artı ve eksi yönde uzaklaştıkça akrabalık adlarındaki boşlukların arttığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında bu boşlukların pek çoğunun telafi edildiği, daha çok çok anlamlılıkla telafi yolunun kullanıldığı görülmüştür.

Evcil hayvan türlerinden on beşi seçilerek bunların ölçünlü Türkçedeki kendi adları ve yavrularının adları alt anlamlılık ve üst anlamlılık ile cinsiyete göre karşıtlık açısından değerlendirilmiştir. Buna göre kimi evcil hayvanların bir ya da iki yaşındaki yavruları bile ayrı ayrı adlandırılırken kedi, köpek, keçi gibi insanların sürekli etkileşim içinde olduğu kimi evcil hayvanların yavru ve cinsiyet adlandırmalarında boşluklar olduğu tespit edilmiştir. Bu boşlukların Türkiye Türkçesi ağızlarında özellikle çok anlamlılıkla telafi edildiği görülmüştür.

Ana renkler ve ara renklerin tonlarının adlarındaki boşluklar taranırken pek çok tonun adının olmadığı görülmüştür. Sınırsız sayıda renk türetilebileceği için renk adlarında çok sayıda boşluğun oluşması kaçınılmazdır.

12. “Boşluk” ifadesi ilk bakışta dilin eksikliği ya da ihtiyacı karşılamaması olarak algılanabilir. Kimi araştırmacıların da dilin ihtiyacı karşılamadığı durumlarda boşlukların oluştuğu görüşünü savunduğu görülmüştür ancak bu çalışmada boşluk olarak adlandırılan durumlar dildeki mutlak ve sürekli boşlukları ifade etmemektedir. Bu sebeple çalışmada bu boşlukların “olası” ve “görece” boşluk olduğu ifade edilmiştir. Dilin boşlukları farklı yollarla telafi imkânı sunması da bu görüşü desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, E. (2014). “Sosyal Antropolijiye Göre Akrabalık Sistemleri ve Türkiye Türkçesindeki Akrabalık Adları”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aksan, D. (2016). *Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Akşehirli, S. (2013). “Türkçede AD+II : AD+sIz Karşıtlık Örüntüsü ve Olası Sözlüksel Boşluklar”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2013/2, ss. 49-63, İstanbul.

Atasoy, R. (2009). *Küçük İnsan 'ın Sözlüğü*, Şira Yayınları, İstanbul.

Bacanlı, E. (2016). *Türk Dillerinde Düzensizlikler*, Etkileşim Yayınları, Ankara.

Baker, J. (2016). *Gerçekten Bilmemiz Gereken 50 Fizik Fikri* (çev. Çağlar Sunay), Domingo Yayınevi, İstanbul.

Balya, M. (2014). *Active English Grammar*, Sokak Kitapları Yayınları, İstanbul.

Bauer, L. (1983). *English Word-Formation*, Cambridge University Press, Cambridge.

Bentivogli, L. Ve Pianta, E. (2000). “Looking for Lexical Gaps”, *Prpceedings of the Ninth EURALEX International Congress*, Stuttgart, S: 8-12 Ağustos, ss. 663-669.

Boz, E. (2014). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Boz, E. (2015). “Bir Gösterge Modeli Olarak Dil”, *Türk Dili*, TDK Yayınları, Kasım-Aralık, C: CIX, S: 767-768, ss.30-33.

Boz, E. (2016). “Türkiye Türkçesinde Olası Sözlüksel Boşluklar İçin Bir Telafi Yöntemi: Geri Oluşum”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 5(4), ss. 1694-1702.

Bozkurt, F. (2016). “Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi Ölçütleri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Bussmann, H. (1996). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, Routledge Publishing, London.

Crilly, T. (2014). *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Matematik Fikri* (çev. Cem Duran), Domingo Yayınevi, İstanbul.

Cruse, D. A. (2000). *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics [Oxford Textbooks in Linguistics]*, Oxford Üniversitesi Press, Oxford.

Cruse, D. A. (2006). *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburg Üniversitesi Press, Edinburg.

Cushing, J. T. (2006). *Fizikte Felsefi Kavramlar 2* (çev. B. Özgür Sarioğlu), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Çakmak, O. (2010). *Kuantum Ne Demektir? Kuantum Düşünce Tekniğini İslam'a Göre Nasıl Açıklayabiliriz?*, (Çevrimiçi) <https://sorularlailslamiyet.com/kuantum-ne-demektir-kuantum-dusunce-teknigini-islama-gore-nasil-aciklayabiliriz-0>, 02 Nisan 2017.

Deligeorges, S. (1987). “Boşluk Enerjisi” (çev. Hanaslı Gür), *Bilim ve Teknik*, S. 231, ss. 18-20.

Demircan, K. (2013). *Evren Boşluktan Nasıl Oluştu? Evrenin Genişlemesi, Sanal Parçacıklar ve Bilimle Felsefenin Sınırları-3*, (Çevrimiçi) <http://khosann.com/evren-bosluktan-nasil-olustu-evrenin-genislemesi-sanal-parcaciklar-ve-bilimle-felsefenin-sinirlari-3/>, 31 Mart 2017.

Demirel, E. (2004). “Mekan Kurgusu, Boşluğun Mimarisi”, *Mimarlık*, (Çevrimiçi) <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=27&RecID=320>, 5 Nisan 2017.

Ergene, O. (2014). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler”, *Turkish Studies*, S: 9/12, ss. 179-213.

Fischer, A. (2000). “Lexical Gaps, Cognition and Linguistic Change”, *Lexicology, Semantics and Lexicography: Selected papers from the fourth G. L. Brook symposium*, ss. 1-18.

Gouws, R. H. (2002). “Equivalent Relations, Context and Context in Bilingual Dictionaries”, *Hermes: Journal of Linguistics*, S. 28, ss. 195-210.

Grinko, N. (2014). “Kültürdilbilim: Özü ve Yöntemi” (çev. Canan Paşalıoğlu), *Kültürdilbilim, Temel Kavramlar ve Sorunlar*, O. Kozan (Editör), Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 11-15.

Güler, A. (2015), “Türk Dilinde Renk İsimleri”, Hëna e Plote “Bedër” Üniversitesi Floloji ve Edebiyat Fakültesi bitirme Tezi, Tiran.

Gümüştam, G. (2011). “Kavram Alanlari Açısından Kıbrıs Türklerince Hayvanlara Verilen Adlar”, *Diyalektolog*, Kış, S:3 ss. 11-32.

Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts, (Çevrimiçi) 15 Nisan 2017.

Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hançerlioğlu, O. (1989). *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hartmann, R. R. K. ve James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*, Routledge Publishing, London.

Ifrah, G. (1998). *Rakamların Evrensel Tarihi*, 6. Cilt, *Hint Uygarlığının Sayısal Simgeler Sözlüğü* (çev. Kurtuluş Dinçer), TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

Ivir, V. (1977). “Lexical Gaps: A Contrastive View”, *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia*, Temmuz, S: 43, ss. 167-176.

Kara, D. (2016). “Boşluğun Anlamlılığı”, (Çevrimiçi) <http://devabilkara.com/boslugun-anlamliligi/>, 24.06.2016.

Kazuo, T. (2000). *Nihongo Torukogo Jiten (Japonca Türkçe Sözlük)*, Daigaku Shorin Yayınevi, Tokyo.

Kerimoğlu, C. (2014). “Türkiye Türkçesi Gramerindeki Düzensizlikler ve Eş Zamanlı Gramer Yazımı”, *Dil Araştırmaları*, S: 14, ss. 75-96.

Kerimoğlu, C. ve Doğan, G. (2015). “Türkçede Cinsiyet Görünümleri ve Çağrışımsal Zihniyet”, *TÜBAR-XXXVIII*, ss, 143-178.

Keskin, K. (2003). *Sıfır Nokta Enerjisi*, (Çevrimiçi) <http://sufizmveinsan.com/fizik/sifirnokta.html>, 17 Mart 2017.

Kolman, M. (2011). *Lexical Gaps in Czech as Compared with English: Their Identification and Characterization*, Karlova Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kozan, O. (2014). *Rus ve Türk Gazete Haber Başlığı Dili-Kültürdilbilimsel Yaklaşım*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Lyons, J. (1977). *Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Marshall Boya 2016-2017 İç Cephe Duvar Renkleri Kartelası, <http://modaboyarenkleri.com/marshall-boya-2016-2017-ic-cephe-duvar-renkleri-kartelasi.html/populer-ic-cephe-duvar-boyasi-renkleri-katalogu-marshall-boya-2016> (Çevrimiçi) 10 Ocak 2019.

Murdock, G. P. (1949). *Social Structure*, Ulan Press, California.

Mythones (2010). “Boşluk”, (Çevrimiçi) <http://boslugusahipleniyorum.blogspot.com.tr/2010/01/klasik-mekanige-dayal-dunya-gorusu.html>, 2 Nisan 2017.

Oğuzman, M. K. ve Barlas, N. (2013). *Meseni Hukuk*, Vedat Kitapçılık, İstanbul.

Özer, S. (2015). “Türkçede Anlam ve Kavram Terimleri Üzerine / Ogden ve Richards’ın Üçgenine Yeniden Bakmak”, *International Journal of Language Academy*, ISSN: 2342-0251, S. 6, ss.142-158.

Pekşen, A. (2009). “Sıfır Hakkında Bazı Şeyler-I”, <http://www.izinsizgosteri.net/new/?issue=58&page=1&content=478>, (Çevrimiçi) 10 Nisan 2017.

Proost, K. (2007). *Conceptual Structure in Lexical Items: The Lexicalisation of Communication Concepts in English, German and Dutch*, John Benjamins Publishing Company, Filadelfia.

RAL Shop, https://www.ral-shop.com/wp-content/uploads/RAL_History.pdf, (Çevrimiçi) 3 Mart 2019.

Redhouse İngilizce-Türkçe / Türkçe-İngilizce Online Sözlük, <http://www.redhouse.com.tr/>, (Çevrimiçi) 15 Nisan 2017.

Ruçina, L. İ. (2014). “Dilbilimsel Disiplinler Arasında Kültürdilbilimin Yeri” (çev. Hakan Saraç), *Kültürdilbilim, Temel Kavramlar ve Sorunlar*, O. Kozan (Editör), Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 17-21.

- Saatçigil, S. (2012). “Hiçlik Mi Dediniz?”, (Çevrimiçi) <https://fiziginsahi.wordpress.com/2012/11/06/hiclik-mi-dediniz/>, 2 Nisan 2017.
- Saran, N. (1993). *Antropoloji*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Sarı, İ. (2015). “Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Sebzecioglu, T. (2013). “Anlık Oluşum ve Türkçe Anlık Sözcüklerin Oluşum Süreçleri Üzerine Bir Betimleme”, *Dil ve Edebiyat dergisi*, S: 10:3, ss. 17-47.
- Suğur, N. (2012). *Sosyolojiye Giriş*, AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Tor, G. (2011). “Anadolu Ağzlarında Yavru Adları”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 38. ICANAS, C: IV., ss.1749- 1829.
- Wikipedia, https://tr.wikipedia.org/wiki/Belirsizlik_ilkesi , (Çevrimiçi) 31 Mart 2017.
- Wikipedia, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Es%C3%AEr>, (Çevrimiçi) 1 Nisan 2017.
- Zollmann, A. vd. (2006). “Bridging the Inflection Morphology Gapfor Arabic Statistical Machine Translation”, *Proceedings of the Human Language Technology Conference of the North American Chapter of the ACL*, Haziran, ss. 201-204.

EKLER

Ek 1: Türkçe-İngilizce Terim Listesi

A

açıklayıcı karşılık	explanatory equivalent
ağız	dialect
akrabalık adı	relationship name
algısal belirginlik	perceptual salience
alıntı sözcük	foreign word
alt anlamlılık	hyponymy
anlık oluşum	nonce formation

B

belirginlik	salience
boşluğun telafisi	filling the gap
boşluk	gap

Ç

çeviri grupları	translation groups
çeviri karşılık	translation equivalent
çok anlamlılık	polysemy

D

davranışsal ve bedensel boşluk	behavioral and physical gap
dil içi boşluk	intra-language gap
dilbilgisel boşluk	grammatical gap
dilbilgisel düzey	grammatical level
dilbilgisel ulam	grammatical category
diller arası boşluk	inter-language gap
dilsel belirlemecilik	linguistic determinism
dilsel boşluk	linguistic gap
dilsel görelilik	linguistic relativity
doluluk	fullness

E

edimsiz	virtual
eşdizim	collocation
etnografik boşluk	ethnographic gap
evcil hayvan adı	pet name

G

geçici boşluk	accidental gap
geri oluşum	back formation

göndergesel belirten
görece boşluk

referential indice
relative gap

H

hiç
hiçlik
hukuk boşluğu

none
nihilism
law gap

K

karşıt anlamlılık
kavram
kavramsal boşluk
kavramsal kategori
kodlama
kodlanabilirlik
kültürdilbilimi
kültüre bağılı sözlüksel birimler
kültüre özgü sözvarlığı
kültürel boşluk

antonymy
concept
conceptual gap
conceptual category
coding
codability
cultural linguistics
culture-bound lexical items
culture-specific vocabulary
cultural gap

M

maddebaşı
matrix boşluğu
mutlak boşluk

entry
matrix gap
absolute gap

Ö

örtülü kategori

covert category

P

parça-bütün ilişkisi
prototipiklik
psikolojik belirginlik
psikolojik boşluk

meronymy
prototypicality
psychological salience
psychological gap

R

renk adı

color name

S

sanal parçacık
ses düzeyi
sıfır
sınırlı eşdizim
sistematik boşluk
soyutlama
sözcüksel boşluk
sözcüksel ilişki örüntüsü

virtual spall
voice level
zero
restricted collocation
systematic gap
abstraction
lexical gap
lexical relation pattern

sözlüksel alan	lexical field
sözlüksel boşluk	lexical gap
sözlüksel düzey	lexical level
sözlüksel öge	lexical item
sözlüksel yapı	lexical structure
sözlükselleşme	lexicalisation
sözlükselleşme değişkesi	lexicalisation principle

T

Türkiye Türkçesi	Turkish
------------------	---------

U

uzay	space
------	-------

Ü

üslupbilimsel boşluk	stylistical gap
üst anlamlılık	superordinate

V

varlık	existence
vekil karşılık	surrogate equivalent

Y

yok	non-existence
yokluk	absence
yüzey sözcük formu	surface word form

Ek 2: İngilizce-Türkçe Terim Listesi

A

absence	yokluk
absolute gap	mutlak boşluk
abstraction	soyutlama
accidental gap	geçici boşluk
antonymy	karşıt anlamlılık

B

back formation	geri oluşum
behavioral and physical gap	davranışsal ve bedensel boşluk

C

codability	kodlanabilirlik
coding	kodlama
collocation	eşdizim
color name	renk adı
concept	kavram
conceptual category	kavramsal kategori
conceptual gap	kavramsal boşluk
covert category	örtülü kategori
cultural gap	kültürel boşluk
cultural linguistics	kültürdilbilimi
culture-bound lexical items	kültüre bağlı sözlüksel birimler
culture-specific vocabulary	kültüre özgü sözvarlığı

D

dialect	ağız
---------	------

E

entry	maddebaşı
ethnographic gap	etnografik boşluk
existence	varlık
explanatory equivalent	açıklayıcı karşılık

F

filling the gap	boşluğun telafisi
foreign word	alıntı sözcük
fullness	doluluk

G

gap	boşluk
grammatical category	dilbilgisel ulam
grammatical gap	dilbilgisel boşluk

grammatical level	dilbilgisel düzey
H	
hyponymy	alt anlamlılık
I	
inter-language gap	diller arası boşluk
intra-language gap	dil içi boşluk
L	
law gap	hukuk boşluğu
lexical field	sözlüksel alan
lexical gap	sözcüksel boşluk, sözlüksel boşluk
lexical item	sözlüksel öge
lexical level	sözlüksel düzey
lexical relation pattern	sözcüksel ilişki örüntüsü
lexical structure	sözlüksel yapı
lexicalisation	sözlükselleşme
lexicalisation principle	sözlükselleşme değişkesi
linguistic determinism	dilsel belirlemecilik
linguistic gap	dilsel boşluk
linguistic relativity	dilsel görelilik
M	
matrix gap	matrix boşluğu
meronymy	parça-bütün ilişkisi
N	
nihilism	hiçlik
nonce formation	anlık oluşum
none	hiç
non-existence	yok
P	
perceptual salience	algısal belirginlik
pet name	evcil hayvan adı
polysemy	çok anlamlılık
prototypicality	prototipiklik
psychological gap	psikolojik boşluk
psychological salience	psikolojik belirginlik
R	
referential indice	göndergesel belirten
relationship name	akrabalık adı
relative gap	görece boşluk
restricted collocation	sınırlı eşdizim
	belirginlik

S

salience

space

stylistical gap

superordinate

surface word form

surrogate equivalent

systematic gap

uzay

üslupbilimsel boşluk

üst anlamlılık

yüzey sözcük formu

vekil karşılık

sistemantik boşluk

T

translatin equivalent

translation groups

Turkish

çeviri karşılık

çeviri grupları

Türkiye Türkçesi

V

virtual

virtual spall

voice level

edimsiz

sanal parçacık

ses düzeyi

Z

zero

sıfır

